

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: Informační studia a knihovnictví

Studijní obor: Informační studia a knihovnictví

Bakalářská práce

Mgr. Tereza Johanidesová

„Knihovna jako zrcadlo mysli“ - Koncepce Warburgovy knihovny

„Library as a Mirror of the Mind“ – The Conception of the Warburg Library

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Richardu Šípkovi, Ph.D. za ochotu ujmout se jejího vedení. Velký dík dále patří rodině a přátelům za trpělivost, kterou se mnou během tohoto studia měli a za jejich neutuchající podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25. července 2016

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt:

Bakalářská práce je věnována výzkumné knihovně významného německého historika umění a kultury Abyho Warburga, která původně sídlila v Hamburku (*Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*), před 2. světovou válkou však byla nucena přesídlit do Londýna, kde se stala součástí Londýnské univerzity (*The Warburg Institute*). Práce stručně načrtává historii knihovny v kontextu Warburgova života a jeho vědecké práce, dále se zaměřuje na popis jejího systematického klasifikačního schématu a uspořádání knih ve volně přístupném fondu v souvislosti s Warburgovými vědeckými metodami. V rámci dané problematiky si práce blíže všímá termínu „výzkumná knihovna“, v českém knihovnickém diskurzu zatím málo diskutovaném a osvětluje některé Warburgem prosazované strategie a pravidla uplatňující se při věcném stavění knih ve volně přístupném fondu, zejména „zákon dobrého sousedství“, serendipitu aj.

Klíčová slova:

Knihovna Warburgova institutu; Warburg, Aby Moritz (1866-1929); Warburgův institut; dějiny knihoven; klasifikace; vědecké knihovny; pořádání informací; volný výběr

Abstract:

Bachelor thesis focuses on the research library, founded by a significant german art historian and historian of culture, Aby Warburg. The Library was originally located in Hamburg as *Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*. Before the 2nd World War, the Library was forced to change its residence into London where it became the department (The Warburg Institute) of the University of London. The thesis outlines shortly the history of Library in the context of Aby Warburg's life and his scientific work. The next chapters are devoted to the description of Library's classification scheme and the organization of books based on the open shelves system, both in the connection with Warburg's scholarly methods. Within the scope of these issues, the deeper analysis of the term "research library", which was not so far discussed adequately in Czech librarian discourse, is done. Some of the strategies and rules coined by Aby Warburg for the purposes of efficiency of open acces book collection are closely clarified – „the law of good neighbourhood“, serendipity, and others.

Key words:

Warburg Institute Library; Warburg, Aby Moritz (1866-1929); Warburg Institute; History of Libraries; Classification; research libraries; Knowledge organization; open access collection

Počet znaků: 203 223

Počet slov: 28 844

Počet normostran: 112

Obsah

1.	Úvod	- 6 -
2.	Aby Warburg a historie jeho knihovny	- 9 -
3.	Warburgův interdisciplinární přístup a profil knihovny	- 20 -
3.1.	Podstata a problémy výzkumné knihovny.....	- 21 -
3.2.	Warburgovo holistické pojetí kultury.....	- 25 -
4.	Charakteristika klasifikačního schématu a stavění knih	- 29 -
4.1.	Význam čtyř hlavních sekcí (obraz – slovo – orientace – jednání)	- 31 -
4.2.	Notace.....	- 35 -
4.3.	Signatury.....	- 37 -
4.3.1.	Původní tříbarevný systém signatur.....	- 37 -
4.4.	Jednotlivé sekce a jejich třídy ve vztahu k warburgovu myšlení.....	- 39 -
4.4.1.	Obraz.....	- 39 -
4.4.2.	Slovo	- 40 -
4.4.3.	Orientace	- 42 -
4.4.4.	Jednání	- 44 -
5.	Volně přístupný fond a „zákon dobrého souseda“	- 46 -
6.	Warburgova knihovna v kontextu soudobého knihovnictví.....	- 51 -
7.	Aby Warburg a jeho přínos k pořádání informací a znalostí.....	- 57 -
8.	Závěr	- 62 -
9.	Seznam zkratk použitých v práci	- 64 -
10.	Seznam vyobrazení	- 65 -
11.	Seznam použité literatury	- 66 -

1. Úvod

Ještě téměř před dvěma lety bylo možné v mediálních zprávách často narazit na titulky, v nichž se objevoval název jedné z nejpozoruhodnějších výzkumných knihoven v oblasti humanitních věd, knihovny Warburgova institutu. Důvodem tohoto nebývalého zájmu ze strany široké veřejnosti o natolik specifickou a vyhraněnou instituci, za níž lze jinak Warburgův ústav bezpochyby považovat, byla poněkud smutná situace. Hrozba, že se dveře Warburgovy knihovny nadobro uzavřou badatelům, že její knihovní fond bude deponován do skladišť na okraji Londýna nebo že snad bude rozptýlen mezi jiné univerzitní či odborné knihovny a tak jako jedinečný celek zcela zanikne, se v posledních letech vynořila již několikrát a neznepokojila tím celou řadu vědců a badatelů pouze v Londýně, kde institut sídlí, nýbrž vzbudila značnou pozornost po celém světě.¹ Následná vlna solidarity s Warburgovým ústavem, která se zvedla a v podobě petic za jeho zachování se dále šířila, dokazuje, že osud této jedinečné knihovny, ve své bohaté historii již tolikrát bojující o život, není ani dnes lhostejný velké části naší společnosti. Ta si může a nemusí uvědomovat přínos samotného Abyho Warburga humanitním vědám, je však evidentně schopná docenit přínos jeho vědeckého a celoživotně budovaného *instrumentaria* pro další generace badatelů,² kteří se stejně jako Aby Warburg, budou pít po problémech, které nelze uspokojivě řešit, a už vůbec ne nahlížet úzkým hledáčkem jedné vědecké disciplíny.

Kdyby v současné době knihovna zanikla, podle slov jednoho nejmenovaného britského historika umění by to představovalo jeden z největších vandalských činů v akademickém světě za jeho života.³ Je tento přírůstek oprávněný nebo příliš exaltovaný? A čím je tedy Warburgova knihovna jako instituce zpřístupňující vědění tak výjimečná a odlišná od jiných knihoven? Proč je zapotřebí bojovat za její záchranu a celistvost, která by neměla být za žádných okolností narušena? Vždyť knihy, které by se rozdělily mezi ostatní knihovny, jimž se jinak daných titulů nedostává, by zřejmě přinesly užitek většímu počtu lidí. Warburgova knihovna však není ani tak o jednotlivých knihách, tedy o těch vzácných exemplářích, které vlastní. Troufám si tvrdit, že její význam nespočívá ani v její historické hodnotě, která odráží životní dílo a osud jedné z nejvýznamnějších osobností na poli dějin umění a kultury na počátku 20. století. To, co je na Warburgově knihovně jedinečné, je, že jinak sbírka knih význačné osobnosti, není uzavřeným knižním fondem nabývajícím podoby muzea Abyho Warburga. Je něčím víc, je organismem, který neustále žije, narůstá, a především, nadále slouží svému účelu tak, jak její zakladatel zamýšlel. Je totiž stále schopná být onou *Problembibliothek*, místem, v němž nehledáte pouze odpovědi na otázky, jak se od

¹ Poslední vyjádření ke kauze Londýnské univerzity a Warburgova institutu viz: School of Advanced Study: *University of London pleased with court's decision regarding the Warburg Institute*. [online]. London: School of Advanced Study, 2016 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: <http://www.sas.ac.uk/about-us/news/university-london-pleased-court-s-decision-regarding-warburg-institute>

² O „instrumentariu“ hovoří v předmluvě k Warburgovým vydaným spisům Gertrud Bing. Viz BING, Gertrud. Editorial Foreword. In: WARBURG, Aby Moritz. *The Renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the European Renaissance*. Los Angeles, CA: Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1999. ISBN 978-0-89236-537-1. s. 82-83.

³ DONADIO, Rachel. Scholars Fear Loss of Eden in London: Warburg Institute Threatened by Funding Woes. *The New York Times* [online]. 10.14.2014. [cit. 2016-01-19]. Dostupný z: http://www.nytimes.com/2014/10/11/books/warburg-institute-threatened-by-funding-woes.html?_r=0.

knihoven klasicky očekává, a tedy knihovnickou terminologií řečeno „místem, kde by mělo dojít k uspokojení vašich informačních potřeb“, ale také místem, které vás svým uspořádáním nutí klást si některé otázky nově nebo přinejmenším naznačuje, že způsob, jakým se ptáte, je jen jedním z možných. V tomto ohledu, zejména pro knihovnickou odbornou veřejnost se Warburgem takto uspořádaný knižní fond může jevit spíše jako *problematisch Bibliothek*.

Následující text by měl alespoň rámcově osvětlit, proč tomu tak je. Snaží se o to za pomoci následujících otázek: Jaká je historie této sbírky, jaké místo mezi odbornými knihovnami Warburgova knihovna zastává, jaké bylo její místo kontextu německého knihovnictví v dobách, kdy se formovala její koncepce a v čem tkví specifičnost jejího klasifikačního systému a organizace knih. Na pozadí těchto otázek bude přítomno i jiné tázání: nakolik může knihovna odrážet struktury myšlení a vědecké metody svého tvůrce a co z nich může být ještě přínosné či aktuální pro současnou dobu, již dělí od dob konstituování Warburgovy knihovny takřka století.

Na všechny tyto otázky zde není možné dát jednoznačnou odpověď, stejně jako veškerá zde naznačená problematika nemůže být vzhledem k optimálnímu rozsahu bakalářské práce proniknuta do hloubky. Na druhou stranu, není záměrem této práce zůstat jen v rovině deskriptivní, ačkoliv obsah některých kapitol, zejména těch, které popisují klasifikační schéma a notaci, se tomuto charakteru nevyhne. Cílem by mělo být seznámit, pokud možno čtivým způsobem, české knihovnictví s dílem a způsobem myšlení Aby M. Warburga skrze představení jeho knihovny a instituce, jež tento hamburský historik kultury a umění založil. Vzhledem k tomu, že se knihovna nachází v Londýně a omezený přístup k ní odtud nedovoluje zevrubnější analýzu, půjde o postihnutí základního konceptu knihovny - v hrubých rysech, nikoliv do detailů. Je třeba také předestřít, že v této práci bude pozornost soustředěna pouze na knižní fond, tedy na samotnou knihovnu Warburgova institutu, která je však jen jednou z jeho součástí. Předmětem práce nebude ani archiv, ani obrazová sbírka⁴ a ani přednášková či publikační činnost, ačkoliv je zřejmé, že pouze v provázané činnosti s nimi můžeme hovořit o Warburgově výzkumném ústavu jako plnohodnotném a funkčním celku.

Tato práce je psána s vědomím, že k osobě Abyho Warburga a k jeho instituci vychází v posledních letech nesčetné množství literatury. Knihovna, kterou Aby Warburg začal budovat, je v takové literatuře interpretována většinou v úzce provázaném vztahu k jejímu zakladateli, poněvadž není ani jinak dobře možné její uspořádání a specifičnost uchopit a následně interpretovat. Není tomu ale tak dávno, co se začaly objevovat práce, jejichž hlavním tématem přestala být postava Abyho M. Warburga či jeho dílo, a do hlavní role se postavil sám Warburgův ústav jako instituce, která by bez něj sice nikdy nevznikla, ale jejíž existence závisela postupem času i na dalších osobách, které ji po vzoru Abyho Warburga vtiskly osobitou tvář výzkumného ústavu specializujícího se na poměrně zvláštní téma – přežívání antiky v evropské kultuře (*Nachleben der Antike*). Ani prizma institucionálních dějin však nemůže plně uspokojit odborníky z oblasti knihovní vědy či dějin knihovnictví. Navíc ryze knihovnicko-knihovědný přístup k této látce je v porovnání s jinými přístupy, které pojednávají o Warburgovi a jeho knihovně, stále ještě ve výrazné menšině. Pokud už se tak stane, většinou se jedná o jakési knihovnické intervence do zakázaného hájemství

⁴ Aby Warburg nazýval svou obrazovou sbírku *Bildersammlung*. K jejímu budování a uspořádání viz MAZUCCO, Katia. Images on the move: some notes on the Bibliothek Warburg Bildersammlung (Hamburg) and the Warburg Institute Photographic Collection (London). *Art libraries journal*. January 2013, vol. 38, issue 4, s. 16-24.

prazvláštní struktury a schématu, v níž se knihovník, jež jinak nepřišel do hlubšího kontaktu s Warburgovým myšlením a jeho pojetím kulturní historie, cítí zmateně až ztraceně. A jestliže se ukazuje, že Warburgova metoda a vědecký přístup se dnes jeví celé řadě vědních disciplín napříč humanitními obory jako velmi inspirativní, v oblasti knihovnictví a pořádání znalostí zde platí určitá zdrženlivost.⁵ Prolomit takovou bariéru zdrženlivosti se tato práce snaží alespoň v českém prostředí.

⁵ Není mi bohužel známo, že by se některá z informačních institucí, respektive výzkumných knihoven zaměřených na historii či klasická studia, zásadním způsobem inspirovala klasifikačním schématem Warburgovy knihovny.

2. Aby Warburg a historie jeho knihovny

„Die Bibliothek als Aufklärungswaffen gegen die orthodoxe Dogmatik entstanden.“

(Aby Warburg)

Abyho Warburga (1866-1929)⁶ můžeme označit za historika umění, historika kultury, jednoho z prvních představitelů interdisciplinárního studia, specialistu na florentskou renesanci doby quattrocenta, zakladatele ikonologie, praotce vizuálních studií či mnoha dalšími přízvisky, které nám v úvodu mohou alespoň rámcově načrtnout rozsah jeho zájmů na poli humanitního bádání. Věnovat se jim zde není cílem této práce, avšak je třeba mít na paměti, že byt' bychom mohli nejsnadněji charakterizovat Abyho Warburga jako historika umění, toto vymezení je příliš zjednodušující a nikterak nepomáhá k objasnění podoby sbírky jeho knih, jelikož problémy, které Warburg řešil, již tehdy překračovaly možnosti jednotlivých disciplín dát na ně plnou odpověď. Tyto problémy pak přirozeně stojí nejenom za obsahem ale i za utvářením struktury jeho knižní sbírky. Věnujme se jim tedy do té míry, do jaké jsou nám schopny osvětlit její koncepci.

Samotné literární dílo Abyho Warburga představuje nepříliš velký, a po právu lze říci, poněkud torzovitý celek. Za svého života Aby Warburg napsal jen několik desítek odborných studií věnovaných převážně výtvarnému umění renesanční doby, což při možnosti celoživotně se věnovat na plno vědeckému bádání, jež byla Warburgovi dána, to nepředstavuje nikterak ohromující číslo. Je však kompenzováno tisíce stránkami Warburgových poznámek, náčrtů a fragmentů jeho nedokončených děl, rovněž tak rozsáhlou korespondencí s význačnými badateli své doby. Obvykle se tvrdí, že Warburg psal neobyčejně těžce, že každou svou větu pečlivě vážil a nikdy s ní nebyl zcela spokojen. Navíc jeho metaforický styl psaní recepce jeho díla rozhodně neulehčuje. Ostatně sám Warburg se o něm jednou vyjádřil jako o „úhořové polévce“ (*Aalsuppenstil*),⁷ aby tak opět metaforicky postihl určitou těžkost a neuchopitelnost svého písemného vyjádření. Přes stohy deníkových záznamů, poznámek, rozpracovaných, avšak nikdy nedokončených studií, korespondence osobní i vědecké, se tak kromě několika málo Warburgem publikovaných textů v podstatě ukazuje jako jeho nejcelistvější dílo jeho knihovna. Ona sama je Warburgovým *Nachleben*.

Dnes je zřejmé, že zdánlivá nesystematičnost a roztříštěnost Warburgova díla, na kterou budeme narážet i v uspořádání jeho knihovny, a jeho pramalý zájem komplexně prezentovat teoretické otázky, jež jinak vysvítají z jeho pozoruhodných studií,⁸ je jedním z hlavních faktorů neobyčejného zájmu o něj. Nejednoznačné uchopení či definování jeho díla tak zároveň generuje stále nové a nové interpretace Warburgova odkazu. Musíme však konstatovat, že vzhledem k povaze svého díla, měl Aby Warburg na své následovníky a

⁶ Celé vlastní jméno zní Abraham Moritz Warburg. Moritz je jméno po otci, které zdělili všichni jeho synové, Abyho nevyjímaje.

⁷ Viz Warburgův deník z 24. listopadu 1906. Publikováno v: GOMBRICH, E. H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography, with a Memoir on the History of the Library by Fritz Saxl*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1986, s. 15. ISBN 0-226-30222-9.

⁸ Teoretičtější pasáže, které v podstatě nastiňují jeho teorii symbolu a filozofii dějin kultury můžeme nalézt ve dvou Warburgových studiích: jeho přednášce o hadích rituálech, kterou přednesl v Kreuzlingen a v jeho pozdějším úvodu k Warburgovu poslednímu velkému, avšak nikdy nedokončenému projektu atlasu *Mnemosyné*. Obě práce byly plně publikovány v angličtině poměrně nedávno.

interprety vždy spíše štěstí, stejně tak jako na ty, kteří dále pečovali o jeho knihovnu. Ani to však nevyklučuje problém, který Peter Burke nazývá „problémem zakladatelů a následovníků“: „*Poselství úspěšného zakladatele hnutí, filozofie či náboženství je jen zřídka prosté. Působí na tolik lidí, protože má mnoho aspektů. Někteří následovníci zdůrazňují jeden aspekt, jiní druhý; to podle svých zájmů anebo situace, v níž se nacházejí.*“⁹

Když v roce 1970 vydal slavný historik umění Ernst Gombrich svou dnes již kanonickou biografii *Aby Warburg: An intellectual biography*, i tehdy si našla velkou řadu kritiků, zejména z řad přímých Warburgových žáků a spolupracovníků. V anglosaském prostředí však Gombrichova práce představovala průkopnický počín. Snaha seznámit i tuto kulturní a jazykovou oblast s dílem německého badatele židovského původu, jehož značně komplikovaný vědecký styl psaní, z němčiny do angličtiny ne zcela snadno převoditelný,¹⁰ si zasloužila tak či onak uznání, a kdokoliv se chce Aby Warburgem zabývat i dnes, nemůže tak učinit bez znalosti a odkazu na Gombrichovu knihu.

Gombrich ji napsal poté, co měl možnost se Warburgovou písemnou pozůstalostí dlouhodobě zaobírat, sám však nebyl Warburgovým žákem a nikdy se s ním nesetkal. Navíc Warburgovo a Gombrichovo myšlení a metody byly v řadě ohledů dosti rozdílné. Po dlouhou dobu však byla Gombrichova biografie jedinou knihou, která o Warburgovi v angličtině existovala. I když nemusíme vždy souhlasit s Gombrichovými komentáři, jeho kniha nám přesto skvěle poslouží, tak jako řadě badatelů se zájmem o Warburga již před námi, jako učebnice Warburgova odkazu. Gombrichova dokonalá obeznámenost s materiály uloženými v archivu Warburgova institutu je jedním z hlavních důvodů, proč z této knihy stále čerpat s tím, že je zapotřebí Gombrichovy závěry nahlížet kriticky a nepřebírat bezmezně vše, co nám zde autor předložil, ať už se nám zdá, že vytvořil jakkoliv komplexní obraz hamburského učenice. Slovy samotného Gombricha totiž: „*Tak jako Marx nebyl marxistou a Nietzsche nietzscheancem, tak koneckonců ani Warburg nebyl warburgovcem.*“¹¹. A je vlastně dostatečně „warburgovská“ i sama knihovna, o níž víme, že ji sice Warburg sám založil, na její organizaci se podílel, aby však postupem času a přirozeným vývojem připadla do péče jiných? Stručný historický exkurz do dějin Warburgem založené knihovny napomůže zaujmout k této otázce fundovanější stanovisko.

Už první zmínka, na kterou zpravidla čtenář narazí, zjišťuje-li si základní Warburgova životopisná data, pro nás má důležitou informační hodnotu: Aby Warburg se narodil roku 1866 do bohaté rodiny židovských bankéřů v Hamburku.¹² Tato okolnost byla zásadním způsobem určující pro budoucnost jeho knihovny, protože na základě finančního zázemí,

⁹ BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2011, s. 41. ISBN 978-80-7363-302-8.

¹⁰ Tento problém však trvá dodnes. Warburgovy statě se do angličtiny začaly, navzdory zájmu, který o něj od vydání Gombrichovy biografie postupně narůstal, překládat až poměrně pozdě. První a dodnes jedinou více méně ucelenou publikací tohoto typu je kniha vydaná roku 1999 Gettyho institutem. Aby M. WARBURG. *The renewal of pagan antiquity: contributions to the cultural history of the European Renaissance*. Los Angeles, CA: Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1999. ISBN 978-0-89236-537-1. Tato kniha je překladem vydání Warburgových *Gesammelte Schriften*.

¹¹ GOMBRICH, Ernst H. *Aby Warburg 1866-1929*. In: WARBURG, Aby. *Aby Warburg - von Michelangelo bis zu den Puebloindianern*. Kulturforum Warburg (Hrsg.). Mit Beitr. von Ernest H. Gombrich. Warburg: Hermes, 1991, s. 13. ISBN 3-922032-16-8.

¹² K rodině viz CHERNOW, Ron. *The Warburgs: a family saga*. 1st pub. London: Chatto and Windus, 1993. xvii, 820 s. ISBN 0-7011-3839-4

keré mu rodina poskytovala, se mohl řadit do kategorie takzvaného soukromého badatele (*Privatgelehrte*), nezávislého učence, jemuž rodinné jmění umožňovalo realizovat vlastní výzkum pro vlastní záliby takřka bez omezení.¹³ Pokud však Warburg chtěl být oním zcela nezávislým učenecem ve všech ohledech, musel se také obklopit knihovnou, jež by mu na rozdíl od jeho současníků, kteří byli většinou nuceni k sepjetí s akademickými či vysokoškolskými pracovišti, muzei či galerijemi, onu nezávislost zajišťovala. Nutnost obklopit se knihami pro badatelskou práci, zároveň si tak vytvořit vlastní hájemství, jakési *studiolo pro vita contemplativa*, bylo jedním z hlavních Warburgových celoživotních cílů, o jehož realizaci, jak vyplývá z jeho korespondence, poznámek a deníků, začal usilovat již ve velmi raném věku. V této souvislosti tedy nelze také nezmínit onu slavnou příhodu, jež dnes už představuje povinnou součást úvodu do Warburgovy legendy. Když bylo Abymu Warburgovi 13 let, došlo k úmluvě mezi ním a jeho bratrem Maxem. Aby Warburg jako prvorozený syn byl ochoten právo primogenitury přenechat o rok mladšímu sourozenci pod podmínkou, že mu bude kupovat všechny knihy, po nichž on zatouží. A Max Warburg s tím souhlasil. Ujal se tak vedení rodinné firmy a role bankéře, zatímco Aby Warburg mohl pomalu spřádat plány na budování vlastní knihovny.¹⁴ Jiná anekdota z Warburgova dětství, která buduje cestu legendě Abyho Warburga jako privátního učence kontemplujícího nad knihami ve své knihovně, vypráví o tom, že ještě před dvanáctým rokem svého života Warburg přečetl celou encyklopedii a všechny knihy v rodinné knihovně i spolu s těmi, které mu byly výslovně zapovězeny.¹⁵

Knihovnu Aby Warburg chápal, a především tak to interpretoval i své rodině, jako rozšíření působnosti rodinné banky ještě do sféry vědecké a vzdělávací, proto se také sám poněkud ironicky nazýval „vědeckým soukromým bankéřem“ (*wissenschaftlichen Privatbankier*).¹⁶ Snažil se vždy rodině vysvětlit, že investice do jeho knihovny je jakousi nutností a obětí, kterou bohatá rodina musí podstoupit. Je vkladem, který se v budoucnu zúročí,¹⁷ na druhou stranu tuto ideu prezentoval jako by se jednalo jen o jednu z dalších

¹³ Marek Krejčí na příkladu Abyho Warburga a jeho knihovny poukázal na fakt, že pro české prostředí kategorie soukromého badatele nebyla nikdy typickou. Nakonec i historici umění jako Vojtěch Birnbaum nebo Vincenc Kramář vstoupili do služeb státu. Viz KREJČÍ, Marek. Archivy sociální paměti Aby Warburga jako příspěvek k diskuzi o organizaci vědecké práce. In: PIORECKÁ, Kateřina, ed. a NAVRÁTIL, Ivo, ed. *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách: referáty z vědecké konference konané ve dnech 15.-16. dubna 2011 na Malé Skále*. 2. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2011, s. 189-194. ISBN 978-80-86254-22-7.

¹⁴ Takto příhodu také vylíčil ve své vzpomínce k bratrovu úmrtí sám Max Warburg 5. 12. 1929, aby dodal: „*Ich sagte mir, dass schliesslich Schiller, Goethe, Lessing, vielleicht auch noch Klopstock von mir, wenn ich im Geschäftwäre, doch immer bezahlt werden könnten und gab ihm ahnungslos diesen, wie ich heute zu geben muss, sehr grossen Blankokredit. Die Liebe zum Lesen, zum Buch...war sein efrühe grosse Leidenschaft.*“ GOMBRICH, E. H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 22.

¹⁵ KURIG, HANS a PETERSEN, Uwe. *Aby Warburg und das Johanneum Hamburg*. Hamburg: Gesellschaft der Bücherfreunde, 1991, s. 22.

¹⁶ LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists: Warburg, Cassirer, Panofsky, and the Hamburg School*. Chicago: University of Chicago Press, 2013, s. 41. ISBN 978-0-226-06168-9.

¹⁷ V korespondenci ze dne 30.6.1900 píše Aby Warburg bratrovi: „*Wir sind doch eigentlich alle furchtbare Zinsmenschen. So etwas wie eine Bibliothek muss eben mit Opfern gegründet werden. Undazu müssten wir den Mut haben. Was tun wirdenn für die Kunst? 2 Bilder von Konsul Weber decken den ganzen jährlichen Bedarf. Ich würde mich nicht einen Moment besinnen, meine Bibliothek dem Geschäft, der firma gerade zu auf'sConto zusetzen. Wenn ich nicht vorher abkratze, dann ist mein Buch noch nicht das schlechteste gewesen, was die Firma fertig gebracht hat. Lache nur nicht; ich bin garnichtveblendet, im Gegenteil, ich bin eigentlich ein Narr, dass ich nicht mehr darauf bestehe, dass wir an uns zeigen, dass der Kapitalismus auch Denkarbeit auf*

obchodních investic, která byla v zájmu rodiny. V obchodnické a bankéřské terminologii tak Aby Warburg hovořil před svou rodinou o naléhavé potřebě založit instituci, která by podporovala jeho výzkum a do budoucna sloužila dalším badatelům, kteří budou řešit podobné vědecké problémy.

Jak uvádí ve svých vzpomínkách na založení této instituce historik umění Fritz Saxl, Warburgův dlouholetý asistent a později ředitel jeho knihovny, tak už ve svých 20 letech si mladý Aby Warburg vedl pečlivé záznamy o výdajích za knihy, které si kupoval,¹⁸ aby o pár let později měl zcela jasno v tom, že tyto nákupy přesahují jeho vlastní potřeby a tak se stávají základem knihovny, která by měla do budoucna sloužit širšímu okruhu čtenářů, než jakými byli on, jeho rodina či přátelé.

Už za jeho studentských let na univerzitách v Bonnu, Florencii a Štrasburku se pomalu rodila idea knihovny. Dne 7. ledna roku 1889 žádá Aby Warburg v dopise matce, aby mu otec poskytl 500 franků, a píše: „*Ich muss hier den Grundstock zu meiner Bibliothek und Photographien legen, und beides kostet viel Geld und repräsentiert bleiben den Werth.*“¹⁹ V červenci téhož roku už otce v dopisu seznamuje s faktem, že knihy za oněch 500 franků zakoupil.²⁰ I rodičům se zprvu zdály výdaje jejich syna za knihy poněkud přehnané.²¹ Rodina byla v tomto ohledu poměrně puritánská, a proto Aby Warburg musel promýšlet, jak posláni a přínos knihovny rodině interpretovat, aby jeho podnik bez výhrad podporovala.²² Systematické budování ucelenějšího knižního fondu se však začalo rýsovat až na přelomu století. Úspěchy v badatelské práci, které zažíval ve Florencii, zřejmě uspišily Warburgovo rozhodnutí, které Gombrich nazývá jedním z jeho největších životních rozhodnutí – požádat rodinu o podporu pro vybudování vlastní knihovny.²³ V listopadu roku 1900 je Warburgova rodina již definitivně přesvědčena o nutnosti financovat jeho projekt multioborové knihovny, o níž Aby Warburg snil.

Roku 1904, kdy už měla knižní sbírka poměrně vyhraněnou podobu, se Warburg rozhodl, a takto si to zapsal i do deníku, že po jeho smrti případně některé z vědeckých institucí,²⁴ ale pouze v případě, zůstane-li zachována jako celek.²⁵ Bylo čím dál jasnější, že knihovna, jak se nakonec rodina rozhodla, zůstane v Hamburku, nikoliv v Itálii nebo v Bonnu, kde Warburg dříve studoval a kde se původně uvažovalo o zakotvení knihovny.

Tak začala být budována knižní sbírka, která jako celá řada ostatních *Privatbibliotheken* předních učenců měla zprvu podobu soukromé osobní knihovny. Během Warburgova života se však transformovala do veřejné instituce, poskytující přístup ke svým fondům i ostatním zájemcům o danou tematiku. Tento přerod však nenastal ze dne na den. Do

breitester, nur ihm möglicher, Basis, leisten kann.“ GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 130.

¹⁸ SAXL, Fritz. The history of Warburg's library (1886-1944). In: GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 325.

¹⁹ Tamtéž, s. 45.

²⁰ Tamtéž, s. 53.

²¹ LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 44.

²² Proto údajně Aby Warburg na nikoho z rodiny nenaléhal, aby se stal sběratelem výtvarného umění. Tamtéž, s. 44.

²³ GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 129.

²⁴ Dle Saxla se Warburgovi jako těmi nejpravděpodobnějšími institucemi jeví být Městská knihovna v Hamburku nebo Německý institut ve Florencii. GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 325.

²⁵ Deník z 23. dubna 1904. Tamtéž, s. 325.

roku 1904 byla knihovna součástí jeho domu na Benediktstrasse, ale právě stále narůstající knižní fond ho donutil změnit adresu, a tak se s rodinou stěhuje do prostorově velkorysejšího objektu, jímž je dům v ulici na Heilwigstraße.²⁶ I zde zprvu pečuje o své knihy pouze sám, později však už za přispění svých asistentů – Paula Gustava Hübnera (během roku 1908),²⁷ Wilhelma Waetzoldta (během let 1909-1911)²⁸ a Wilhelma Printze (1911-1920).²⁹ Roku 1908 Warburg rezignoval na to dosáhnout kariéry váženého historika umění,³⁰ tím že by se habilitoval na některé z univerzit v Bonnu, Vratislavi či jinde. Definitivně smířen se svou pozicí soukromého badatele se tak rozhodl plně oddat budování knihovny.

Zásadní význam pro osud celé Warburgovy instituce mělo pak jeho setkání s Fritzem Saxlem, mladým historikem umění z Vídně, kterého sblížoval s Warburgem zájem o astrologické rukopisy. Toto téma také přivedlo nadějného mladého kunsthistorika v roce 1911 do zprvu ještě soukromé Warburgovy knihovny, v níž od roku 1913 působil jako Warburgův asistent a knihovník. Roku 1914 pak spolu oba prvně vážně diskutovali otázku možnosti vybudovat z Warburgova rozsáhlého knižního fondu výzkumnou vědeckou instituci, jejíž jádro by tvořila sama Warburgova knihovna. Než však mohla být tato idea plně realizována, zasáhly vnější politické události v podobě vypuknutí první světové války. Saxl byl povolán na vojnu a Warburg, vzhledem ke svému již pokročilému věku i chatrnému zdraví, se témuž vyhnul. Avšak jeho psychický stav se pod vlivem těchto událostí neustále zhoršoval. Jeho nemoc plně propukla v době, kdy bylo již jasné, že Německu bude v této válce definitivně patřit místo mezi poraženými. Warburg tuto okolnost těžce nesl a jeho zdravotní stav se zlepšil až v roce 1923, kdy byl ze sanatoria v Kreuzlingen, kde se léčil pod dohledem význačného psychoanalytika a zakladatele daseinanalýzy Ludwiga Binswanger, propuštěn.³¹ Je tedy zřejmé, že v letech těsně po válce měl na chod knihovny, která se postupně přetavila v instituci s akademickými ambicemi, jen vliv dosti omezený. Jeho zdravotní indispozice ho na určitou dobu vyřadila z běžného i akademického provozu. Možnosti podílet se tak v úplných začátcích na transformaci a profesionalizaci jím založené knihovny byly pro něj ze zdravotních důvodů více než omezené.

Po válce to byli hlavně Warburgovi asistenti, jejichž působení začalo hrát rozhodující roli v podobě a organizování knižní sbírky, která se postupně otevírala veřejnosti. Zejména a především již zmíněného Fritze Saxla je nutno chápat jako realizátora Warburgových idejí a konceptů a zároveň i jako schopného manažera celé Warburgovy instituce. K němu se později přidala Gertrud Bing, studentka filozofie a estetiky pod vedením Ernsta Cassirera na

²⁶ Warburg se přestěhoval do domu č.p. 114 v dubnu 1908. Již v době stěhování čítá Warburgova knižní sbírka na devět tisíc svazků. LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 44; LANDAUER, Carl Hollis. *The Survival of Antiquity: The German Years of The Warburg Institute*. New Haven: Yale University, 1984. Dizertační práce (Ph. D.). Yale University, the Faculty of the Graduate School, s. 73.

²⁷ Warburgovi byl Hübner doporučen Adolphem Goldschmidtem již v korespondenci z 16. ledna 1906. Dopis Goldschmidta Adolpha Aby Warburgovi 16/01/1906, Warburg Institute Archive (dále jen WIA), Ref No. WIA GC/2127. V archivu Warburgova institutu je dochována jinak bohatá korespondence mezi Hübnerem a Warburgem.

²⁸ WIA rovněž obsahuje bohatě dochovanou korespondenci mezi Warburgem a Waetzoldtem.

²⁹ Printz studoval orientální jazyky, později se stal profesorem indologie na univerzitě v Halle. Více zde: http://www.indologie.uni-halle.de/institutsgeschichte/wilhelm_printz/ [cit. 2016-02-06].

³⁰ Roku 1905 mu bylo nabídnuto místo v Bonnu, ale Warburg nebyl schopen dokončit svou studii o Francescu Sassetim pro habilitační práci. Později mu byla nabídnuta pozice na univerzitě v Halle, kterou odmítl. GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg*, 139-140. LANDAUER, C. H. *The Survival of Antiquity*, s. 38.

³¹ Warburgova choroba byla doktory diagnostikována různě, nejčastěji jako schizofrenie či maniodepresivní psychóza.

hamburské univerzitě. Oba měli velkou zásluhu na institucionalizaci knihovny a její uvedení do chodu jako etablovaného vědeckého pracoviště.

Bylo již uvedeno, že Aby Warburg se narodil do bohaté židovské rodiny v Hamburku. Tím nemělo být poukázáno pouze na jeho nezávislost jakožto akademického vědce, finančně plně podporovaného rodinou či na jeho židovský původ. Měla tím být zdůrazněna také samotná role Warburgova rodného města Hamburku, jako specifického místa, jež samo muselo mít jistý vliv na podobu jeho knihovny.

Warburg byl světoobčanem, ale jen do jisté míry. Sám sebe popisoval jako člověk, jenž byl „*Srdcem hamburčan, pokrevně žid a duší florent'an.*“³² Část svých studií v letech 1886-1888 absolvoval v Bonnu, kde byl jeho učitelem Carl Justi. Později odešel do Štrasburku, aby tam dějiny umění dokončil pod vedením Huberta Janitschka a Adolfa Michaelise. Na krátkou dobu zakusil i studium psychologie na lékařské fakultě v Berlíně. Za téměř iniciační záležitost je pak považována Warburgova výprava v polovině 90. let do Ameriky mezi Pueblo indiány v Santa Fé v Novém Mexiku, která mu umožnila nahlédnout živé formy pohanství a skrze ně pochopit ty pohanské prvky antického původu, které nacházel v umění italské renesance. A poté co se oženil s malířkou Mary Hertz, přestěhoval se spolu s ní na téměř pět let do Florencie (1897-1902), kde ponořen do studia archivních pramenů odhaloval dobovou mentalitu a vkus, spolu s každodenními zájmy a praktikami významných italských rodin Medici, Portinari či Sasseti na základě různorodých dokumentů, s nimiž dříve historici umění při interpretaci uměleckých děl jen zřídka pracovali.

Warburg si uvědomil, že i obyčejná obchodní korespondence nebo smlouvy mohou říci mnohé, ne-li o samém díle, tak alespoň o jeho objednateli a jeho zájmech či mentalitě, a že i tyto informace, které se mohou jevit jako víceméně marginální, tedy z hlediska významu díla jako zanedbatelné, jsou ve výsledku tím, co vrhá na pochopení uměleckého díla v kontextu jeho doby zcela nové světlo. Stejný postup zastával i při analýze vizuálního materiálu, jenž se odráží v mottu jeho celoživotní vědecké práce: „*Der liebe Gott steckt im Detail.*“

Německo spolu s Itálií byly proto zeměmi, s nimiž byl Warburgův život cele spjat. Ačkoliv se nakonec vrací do Hamburku a dlouhou dobu je pak, poté co dojde k jeho psychickému zhroucení, nucen pobývat v sanatoriích v Hamburku, Jeně a nakonec ve švýcarském městě Kreuzlingen, výpravy do Itálie podniká Warburg ještě několikrát. Přesto je především občanem města Hamburku, s nímž je spojen nejen on sám, ale do roku 1933 také plně osud jeho knihovny.

Hamburk je hanzovním městem, městem obchodníků, které vzhledem ke své geografické pozici jako takzvané „Brány do světa“ (*Tor zu Welt*), zastávalo vždy odlišnou roli od jiných německých měst a v rámci Německa bylo do jisté míry periférií. Na jednu stranu byl tedy Hamburk příliš vzdálen od uznávaných center vzdělání, a jak píše Fritz Saxl, „*ačkoliv byla geografická vzdálenost od Berlína malá, dělily tyto dvě města úplně odlišné dějiny a zvyky.*“³³ Na druhou stranu jako přístavní město a centrum mezinárodního obchodu

³² „*Amburghese di cuore, ebreo di sangue, d'anima Fiorentino.*“ BING, Gertrud. Aby M. Warburg. *Rivista storica italiana* LXXII, 1960, s. 113. Landauer hovoří také o tom, že je třeba vnímat Warburga vždy ve třech rovinách: jako loajálního občana Hamburku, jako německého patriota a jako „dobrého Evropana“. LANDAUER, C. H. *The Survival of Antiquity*, s. 43.

³³ SAXL, F. In: GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 326.

bylo možné Hamburk charakterizovat také jako místo, které bylo nakloněno podnětům a inspiracím mimo samotné Německo, zejména anglickému a později i americkému vlivu. Je důležité poznamenat, že v těchto zemích byly soukromé kulturní instituce běžným jevem, ale v Německu tomu zdaleka tak nebylo. Hamburk tedy představoval určitou anomálii.³⁴ Někteří badatelé zabývající se osobností Abyho Warburga rovněž upozorňují na paralelu mezi Hamburkem Warburgovy doby a Florencií 15. století.³⁵ S trochou nadsázky tedy můžeme říci, že hlavními hrdiny Warburgových prací jsou právě sebevědomí bankéři a obchodníci z Florencie jako byl Francesco Sassetti a jiní, kteří nejsou nepodobní Warburgovu otci nebo jeho bratrům, tedy bankéřům a obchodníkům, kteří obývali tehdejší Hamburk a na jeho podobu měli určitý vliv.³⁶ Podpora kultury, umění a vědy byla v Hamburku tehdy převážně financována ze soukromých zdrojů bohatých rodin města, neexistovala zde tradice královského dvora či vládnoucí aristokracie. Za vznikem celé řady kulturních a intelektuálních projektů v Hamburku tak stáli jeho bohatí občané, filantropové a mecenáši, mezi něž patřila i rodina Warburgů.

Jednou z hlavních změn a významných událostí svědčící o nové éře, kterou Hamburk zažíval a jež je tu nutné ve vztahu k Warburgově knihovně zmínit, bylo v květnu roku 1919 založení univerzity. Do té doby město žádnou univerzitu nemělo, ačkoliv některé výzkumné instituce zde již existovaly. V době, kdy vznikala Warburgova knihovna v Hamburku, již delší dobu fungovala například Společnost pro dějiny Hamburku, Etnologické muzeum, Muzeum dějin přírody či městská Kunsthalle vedená Alfredem Lichtwarkem. Díky specifickému charakteru města, které bylo postaveno spíše na republikánských tradicích, nikoliv na pruské historii, zaujímal i sama univerzita postavení v rámci německých vzdělávacích center a starobylých univerzitních měst vázaných na podporu ze strany dvorů a vládnoucích rodů, poměrně nestandardní.

Jak již bylo řečeno, Hamburk byl městem obchodníků a těmi osvětenějšími z nich a za pomoci jejich finančních zdrojů byla proto také univerzita založena. Tato soukromá iniciativa sebou v důsledku nesla řadu výhod i nevýhod. Univerzita nepodléhala žádné hierarchii či tradici a rozhodně tedy nemohla být zkorumpovaná institucí, žijící jen ze svého renomé. Dlouho předtím jedinou dlouhodobější oficiální akademickou institucí bylo Akademické gymnázium (*Akademische Gymnasium*), založené už roku 1613, jež představovalo jakýsi předstupeň univerzity, ale postupně s rostoucí specializací studia ztratilo svůj význam a roku 1883 bylo definitivně uzavřeno.³⁷ Pragmatičtí Hamburčané dlouho nepociťovali nikterak velkou touhu založit ve svém městě univerzitu. Přednost měly praktické dovednosti a pouze takové instituce, které nějakým způsobem podporovaly mezinárodní obchod, měly jednoznačnou podporu ze strany města – jako například Knihovna obchodu (*Commerzbibliothek*), Institut pro mořské a tropické nemoci (*Institut für Schiffs- und Tropenkrankheiten*) nebo Koloniální institut (*Kolonialinstitut*). Přesto se ve městě utvářela elita a působili zde učenci, kteří ideu vzniku univerzity, jejímž účelem bylo vzdělání a vědění samo pro sebe, vehementně prosazovali. Přirozeně mezi ně patřil i sám Aby Warburg, jenž se v této věci velmi angažoval,

³⁴ LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 37.

³⁵ Obě města byly obchodními republikami, které si stěžily svou nezávislost, byly ovládnuty skupinou mocných rodů, obě města se spoléhala na řeky jako místa, která je propojovala se zbytkem světa. LANDAUER, C. H. *The Survival of Antiquity*, s. 32.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 72.

a to ještě dávno předtím než byla sama jeho knihovna institucionalizována.³⁸ Známy je i Warburgův slogan, který koloval městem v dobách, kdy se ještě před válkou bojovalo o vznik univerzity: „*Bildung schadet nichts, sollte aber nicht zu teuer sein.*“³⁹ Spolu s místním politikem Wernerem von Melle založili Hamburskou vědeckou nadaci *Hamburg Wissenschaftlichestiftung*, jejímž úsilím bylo shromáždit dostatečné finanční prostředky pro založení univerzity ze soukromých zdrojů (*Stiftungsuniversität*) a bez kontroly státu.⁴⁰ Tuto ideu se však před začátkem 1. světové války nepodařilo naplnit. Roku 1913 senát na základě hlasování odmítl návrh na její založení, a tak si město muselo počkat dalších šest let, kdy po válce a již za zcela jiných podmínek⁴¹ mohly být položeny základy nové hamburské univerzity se čtyřmi fakultami (fakulta přírodních věd a matematiky, fakulta medicíny, fakulta filozofická a fakulta právních a politických věd). Sám Warburg však preferoval zřízení menšího univerzitního celku, kde by nefungovala masová výuka, ale určitá forma sebekultivace.⁴² Ani to se zcela nepodařilo. Tato myšlenka však zásadním způsobem rezonovala v jeho *Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg (KWB)*. Warburgem vynaložené úsilí pro zřízení vědecké vysokoškolské instituce nepřišlo vniveč, univerzita nakonec vznikla, bylo tomu ale až v době, kdy byl Warburg psychicky těžce nemocný a léčil se ve švýcarském Kreuzlingen. Tam, kde se tedy univerzita zpronevěřila původním Warburgovým myšlenkám, působila stále jako korektiv jeho knihovna. Je klidně možné, že počáteční překážky, které byly před podporovatele a propagátory univerzity neustále kladeny, o to víc utvrdily Warburga v potřebě založit vlastní zcela nezávislou instituci, která bude naplňovat pouze jeho představy bez toho, aby byly kýmkoliv – státem nebo jinou byrokracií – omezovány.

Za Warburgova pobytu v Kreuzlingenem se zatím defacto správcem jeho knihovny stal Fritz Saxl. Určit přitom, kdy se z knihovny privátního učence stala veřejná instituce, není v případě Warburgova institutu zcela jednoduché. V době, kdy se Warburg vrátil z léčení, knihovna okupovala tři místnosti v přízemí jeho domu na Heilwigstrasse a bylo dosti obtížné v ní najít tu či onu konkrétní knihu, a to i pro vědce typu Erwina Panofského či Ernsta Cassirera.⁴³ Neúnosná situace stále narůstajícího počtu svazků v domě – sám Warburg obrazně přirovnával situaci knih v domě k plechovce sardinek, „*Sardinenbüchse*“⁴⁴ – donutilo Warburga, aby opět za finanční pomoci svých sourozenců nechal přistavět k domu novou budovu. Její účel byl v roce 1925, kdy se se stavbou započalo, již zcela jasný – měla sloužit výhradně jeho knižní sbírce, která by se tak mohla důstojně otevřít pro veřejnost.

³⁸ Aby Warburg byl s kulturou a politikou města Hamburku spojen jako jakýkoliv jeho jiný občan. Jeho knihovna nebyla zcela osamělým ostrovem kontemplujících badatelů, obklopeným pragmatickými obchodníky města Hamburku. Stejně jako knihovna i Hamburk byl svébytným organismem a Warburg se zde angažoval nejen ve věci univerzity, ačkoliv tento zájem z jeho korespondence vyplývá jako jeden z nejdůležitějších. V Hamburku byl například zakládajícím členem Společnosti bibliofilů. Byl v blízkém kontaktu s Etnologickým muzeem a s jejím ředitelem, s Alfredem Lichtwarkem a jeho Kunsthalle atd.

³⁹ LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 73; LANDAUER, C. H. *The Survival of Antiquity*, s. 39.

⁴⁰ Tato nadace byla až do roku 1910 největší nadací svého druhu v Německu, do doby než byla založena *Kaiser Wilhelm Gesellschaft*. Hlavním donátorem byl zpočátku Alfred Beit, mecenáš umění a kultury, taktéž židovského původu, který zbohatl především těžbou diamantů v Jižní Africe.

⁴¹ Německo například po válce přišlo o Štrasburk, v němž byla jedno z jeho předních univerzit.

⁴² LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 80-81.

⁴³ LANDAUER, C. H. *The Survival of Antiquity*, s. 75.

⁴⁴ Aby Warburg v dopise Jamesi Loebovi ze dne 22.1.1925. Ref No WIA GC/16310.

Budova byla dokončena roku 1926. Architektem celé stavby, výrazné díky své fasádě z červených cihel s artdecovým nápisem KWB, byl Warburgův blízký přítel Fritz Schumacher. Na Warburgovu žádost byla čítárna, která měla sloužit také jako přednáškový a konferenční sál, vybudována ve tvaru elipsy, jež měla svůj symbolický a pro Warburga nesmírně důležitý význam.⁴⁵ Vycházela z Keplerovy teorie kosmologie, v rámci níž astronom prokázal, že planety se pohybují nikoliv v dokonalém kruhu ale ve tvaru elipsy, jež má dvě osy. Pro Warburga představoval Keplerův objev revoluci v dějinách lidstva a v dějinách jeho myšlení, což si potvrdil již během svého prvního setkání s filozofem Ernstem Cassirerem, při kterém se odehrála několikahodinová diskuze týkající se právě Keplera a revolučnosti jeho teze.⁴⁶ Posun od idey kruhu k elipse chápal Warburg jako zásadní mezník v posunu od obrazného myšlení k myšlení abstraktnímu,⁴⁷ protože Kepler byl schopen překročit lidskou omezenost projektovat do fungování a podoby kosmu antropomorfní měřítka a smysl pro harmonii.⁴⁸ Zkoumání vztahu mytického a abstraktního náleželo k jednomu z hlavních Warburgových odborných zájmů, jenž se tak odrážel nejen v systému jeho knižní sbírky, ale i v samotné budově a jejím vzhledu, která svou formou symbolicky vyjadřovala Warburgovy ideje.⁴⁹

⁴⁵ Bez ohledu na symboličnost, která s tím jde ruku v ruce, jeví se jako předobraz Warburgovy čítárny rovněž oválný sál knihovny ve Wolfenbüttelu tzv. Bibliotheca Rotunda, kterou projektoval architekt Hermann Korb a jejíž stavba probíhala v letech 1705-1706, a to v době kdy v čele knihovny (1690-1716) stál jeden z nejvýznamnějších německých učenců své doby, Gottfried Wilhelm Leibniz. Soudí se, že Leibniz navrhl eliptický půdorys čítárny a ikonografii její freskové výzdoby (autorem byl Giacomo Perinetti) u níž stojí za pozornost, že má rovněž kosmologický charakter – zobrazuje znamení zodiaku a planetární božstva. Údajně Leibniz inspiroval i výstavbu oválného sálu Královské knihovny ve Vídni, postavené architektem J. B. Fischerem z Erlachu jen pár let poté, co vznikla stavba knihovny Wolfenbüttelu.

⁴⁶ LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists*, s. 114-115.

⁴⁷ Aby Warburg v dopise bratrovi. STOCKHAUSEN, Tilmann von. *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg: Architektur, Einrichtung und Organisation*. Hamburg: Dölling und Galitz, 1992, s. 38. ISBN 3-926174-49-8.

⁴⁸ Kruh, který se jeví z lidského pohledu jako dokonalý a harmonický, náleží mezi základní symboly lidské mysli, elipsa se však jeví až manýristicky, není dokonalým základním symbolem. Proto i lidstvo bylo dlouho přesvědčeno o tom, že planety se musí pohybovat okolo Země, později tedy Slunce, v kruhových drahách. Keplerova odvaha překročit práh lidského pojetí vesmíru a naopak neupustit od racionálního matematického myšlení znamenala pro lidstvo a jeho vědění zcela zásadní posun, který šel až k objevům nekonečného prostoru.

⁴⁹ K pojetí elipsy u Warburga a její vtělení do prostoru knihovny rozsáhle viz JESINGHAUSEN-LAUSTER, Martin. *Die Suche nach der symbolischen Form: Der Kreis um die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*. Baden-Baden: V. Koerner, 1985. 364 s. Saecula spiritualia; Bd. 13.

Obr. 1 Čítárna Warburgovy knihovny v Hamburgu s oválným půdorysem

První květnový den roku 1926 byla Warburgova kulturněhistorická knihovna slavnostně otevřena veřejnosti v nové budově, jež byla pro tyto účely zřízena.⁵⁰ Knihovna se tak definitivně odpoutala od statutu soukromé knižní sbírky jednoho badatele a transformovala se ve specifický badatelský ústav, jehož srdce či jádro představovala dále rozšiřovaná a hojně využívaná Warburgova knižní sbírka. Knihovna byla na svou dobu zařízena velmi moderně, a to i po stránce technické. Po celých osm let až do roku 1933 se knihovna profilovala jako badatelská knihovna (*Forschungsbibliothek*) a ve spolupráci s univerzitou tvořila studijní a badatelské zázemí řadě univerzitních seminářů – především semináři uměleckohistorickému, v jehož čele v té době stál historik umění Erwin Panofsky. Je však důležité podotknout, že mezi léty 1926-1933 nebyl celý knihovní fond jednoduše přístupný čtenářům, tak jak tomu je dnes.⁵¹ Čítárna sice obsahovala určitou část fondu, většina dokumentů nicméně zůstávala ve skladištích přístupných výhradně pracovníkům knihovny. Jak archivní prameny k historii knihovny naznačují, ani to však nebylo zcela striktní. Čtenář, který si objednal jednu knihu, k ní mohl automaticky ihned obdržet i další související dokumenty a rovněž bylo možné pro něj získat i povolení ke vstupu do skladiště.⁵²

Symbolický zlom přišel v roce 1928, kdy ve věku třiašedesáti let skončil zakladatel a ideový tvůrce knihovny Aby Warburg. Definitivní rozhodování o osudu knihovny a celého ústavu tak zůstalo na bedrech Fritze Saxla. Projevit schopnost pohotového jednání a činit velká rozhodnutí se Saxlovi naskytla o pět let později, v době, kdy se politická situace

⁵⁰ Detailně k realizaci a popisu stavby knihovny viz STOCKHAUSEN, T., *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*, s. 36-74.

⁵¹ MINTER, Catherine. "Liberating the Responsibility to Think for Oneself:" the Warburg Institute Library Classification. *Knowledge Organization*, 2008, vol. 35, issue 4, s. 196. ISSN 0943-7444.

⁵² DREHER, Derick F.W. The Art historian as Simonides: The Importance of Antique Memory in the Art library, from Warburg to the present. In: REININK, A. W. a STUMPEL, J. *Memory and Oblivion: Proceedings of the XXIXth International Congress of the History of Art held in Amsterdam, 1-7 September 1996*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 59. ISBN 978-94-010-5771-4.

Německa radikálně změnila a kdy se německým říšským kancléřem stal Adolf Hitler. Represe vůči židovskému obyvatelstvu a likvidace, či v lepším případě zabavení, všeho, co s ním souviselo, to vše muselo zákonitě začít ohrožovat existenci a fungování samotné Warburgovy knihovny, založené a provozované bohatou židovskou rodinou, navíc pro badatele, kteří byli z velké části rovněž židovského původu. Vlivem těchto okolností došlo v roce k rozhodnutí přestěhovat co nejrychleji celou knihovnu z Německa pryč, někam, kde by zůstala prozatím mimo ohrožení a zachována jako celek, protože v celistvosti knihovny, jak věděli její zakladatelé a pracovníci, tkvěla její největší hodnota. Po vyjednávání s řadou institucí a míst, jež o knihovnu projeví zájem (v úvahu připadala Itálie ale i nizozemský Leiden) a kde by dočasně mohla nalézt své útočiště, zvítězil Londýn, kde již Fritz Saxl a Edgard Wind navázali ve 20. letech celou řadu kontaktů, zejména s nově založeným Courtauldovým institutem. Dohodou mezi Samuelem Courtaldem a Warburgovou rodinou byla v Londýně Warburgově institutu zajištěna finanční podpora po celé tři roky, což nikdo jiný nenabídl, a tak bylo v prosinci roku 1933 veškeré vybavení knihovny spolu s knižním fondem čítajícím na sedmdesát tisíc svazků v 531 přepravních bednách naloženo v hamburském přístavu na dva menší parníky, jejichž jména zněla Jessica a Hermia a celý náklad byl přes kanál La Manche přepraven do londýnského přístaviště.⁵³

Nový život knihovny zasazený do zcela jiného prostředí znamenal nutnost obrovského zásahu do stávajícího systému a uspořádání, ale i do fungování knihovny, jež se musela vypořádat s podmínkami, jež zpočátku nehrály příliš v její prospěch. Knihovna jako by se stala nechtěnou přítěží. Jejím prvním sídlem na Britských ostrovech se stala budova Thames House. Jednalo se o velkou kancelářskou stavbu na Millbanku nedaleko Houses of Parliament, kde v jednoposchodovém longitudinálním prostoru byla propojena čítárna s bezprostředně přístupným fondem. Prvně tak Warburgova knihovna nabídla svůj fond volně návštěvníkům knihovny bez zprostředkování knihovníkem, což znamenalo jednu z nejdůležitějších inovací, která zůstala zachována dodnes a je základní charakteristikou knihovny.⁵⁴ Po uplynutí tří let, kdy byla Warburgově knihovně zajištěna podpora, Samuel Courtald tuto dotaci prodloužil na dalších sedm let. Druhým sídlem knihovny se od července roku 1937 staly nakrátko prázdné prostory Imperial Institute Buildings v South Kensingtonu, které nabídla Londýnská univerzita prozatímně knihovně v době, kdy odtud veškerý svůj knihovní fond stěhovala do nově postavené budovy Senate House. Během této doby však ještě nedošlo k zpřístupnění celého fondu knihovny. Až v roce 1939 se knihovna stala součástí Londýnské univerzity, což bylo definitivně potvrzeno podepsáním svěrečné listiny (Trust Deed) z roku 1944, čímž se knihovna stala součástí Londýnské univerzity, jež tak přijala odpovědnost za její další osud.⁵⁵ Od roku 1958 pak knihovna definitivně našla své útočiště v nově vystavěné budově na Woburn Square ve čtvrti Londýna v Bloomsbury, kde sídlí Warburgův ústav (*The Warburg Institute*) dodnes.

⁵³ WHITAKER, G. A Moment in Time: From the Digital Record of a Migrating Library. In: KILTON, T.D. a BIRKHEAD C., ed. *Migrations in Society, Culture and the Library: Wess European Conference, 22-26 March 1004*. Chicago: Association of College and Research Libraries, 2005, s. 220. [Cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/files/42/1393542.pdf>.

⁵⁴ MINTER, C. "Liberating the Responsibility to Think for Oneself:", s. 196.

⁵⁵ WARBURG, Eric M.: The Transfer of the Warburg Institute to England in 1933. In: *The Warburg Institute Annual Report 1952-1953* [cit. 2016-04-06]. Dostupné rovněž z: <http://warburg.sas.ac.uk/home/aboutthewarburginstitute/history/migration/>.

3. Warburgův interdisciplinární přístup a profil knihovny

„Warburg emerges as the historian of those areas of human culture that resist hard-and-fast classification and interpretation.“

(Kurt Foster)

Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg (K.B.W.), tedy Warburgova knihovna kulturních věd, jak Aby Warburg nazval svou výzkumnou knihovnu a jak zněl její oficiální název.⁵⁶ Už z tohoto názvu je patrné, že Aby Warburg nehodlal zakládat uměleckohistorickou knihovnu. Ačkoliv vystudoval dějiny umění a pracoval s materiálem, který byl běžně předmětem výzkumu kunsthistoriků, způsob, jakým tento předmět analyzoval, se zcela vymykal tehdejšími praktikám uměleckohistorického oboru. Aby Warburg věděl, že hranice tehdejší uměleckohistorické vědy překračuje. Sám sebe proto označoval za historika obrazu (*Bildhistoriker*), což samo o sobě dosvědčuje, že estetická či výhradně umělecká hodnota výtvarného objektu ve Warburgově metodologii nehrála nikterak důležitou roli. Funkci obrazu v dějinách lidstva shledával Warburg jako daleko mnohovrstevnatější.

Pro zkoumání Warburgova vlastního pojetí vědy o obrazu a jeho místa v lidské kultuře, zůstává dodnes jedním z hlavních pramenů právě charakter a uspořádání jeho vlastní knihovny, jež zároveň slouží také jako klíč pro analýzu Warburgovy metody výzkumu.⁵⁷ Tvrdí se, že málokterá ze známých knihoven odráží mentalitu svého zakladatele či tvůrce tak věrně a instruktivně jako to činí Warburgova knihovna. Dobře si toho byl vědom nejenom Warburg, ale i Fritz Saxl, když měl v úmyslu Warburga k 60. narozeninám obdarovat tištěným katalogem knihovny, který by tak podle něj „představoval nejlepší vhled do oblasti Warburgových aktivit“.⁵⁸ Samotná knihovna se tak stává nástrojem k pochopení idejí autora, zejména k jeho pojetí vztahů a struktur v oblasti vědy a dějin. Nabízí další pohledy, jaké lze uplatňovat při analýze Warburgova podnětného myšlení a které ne vždy lze jednoduše odvodit z jeho vlastních textů. K problému je však zapotřebí přistupovat i z opačné stránky. Bez snahy nahlédnout a pochopit Warburgovo pojetí *Kulturwissenschaft*, jež se odráží v jeho textech, korespondenci a poznámkách, nelze zcela dokonale pochopit ani systém jeho knihovny a její poslání.

Tematicky si Warburgova knihovna své zaměření na specifický badatelský problém v rámci humanitních věd podržela beze změn od svého založení až dodnes. Její zaměření zůstává i nadále vázáno k jednomu a témuž problému a tím je v užším pojetí přežívání antiky

⁵⁶ I v případě zkratky Warburgovy knihovny kolovaly její neoficiální a anekdotické interpretace, jako např. „*Köhm, Bier und Wein*“ – dolnoněmeckým nářečím „kminová kořalka, pivo a víno“, což mělo údajně odrážet charakter přednášek, které se v knihovně odehrávaly. LANDAUER, C. H. *The Survival of Antiquity*, s. 40.

⁵⁷ V roce 1927, rok před svou smrtí, v textu předneseném před správní radou jeho knihovny, Warburg o knihovně prohlásil, že byla založena ve víře, aby umělecký objekt nebyl posuzován výhradně jako produkt umělce, ale také jako produkt dobových faktorů. WARBURG, Aby, JOHNSON, Christopher a Claudia WEDEPOHL. *From the Arsenal to the Laboratory*. *West 86 th*, vol. 19, no. 1, 2012, s. 118.

⁵⁸ Třináct svazků katalogu se však podařilo vydat až v 60. letech, kdy Ústav již sídlil v Londýně. MCEWAN, Dorothea. „The Enemy of Hypothesis“: Fritz Saxl as Acting Director of the Bibliothek Warburg. *The Leo Back Institute Yearbook*. 2012 vol. 49, issue 1, s. 85. ISSN 0075-8744.

(*Nachleben der Antike*), v širším pojetí potom studium dějin a morfologie evropské kultury. V roce 1927, rok před svou smrtí, Warburg hovoří o knihovně jako o instituci, která v podstatě založila nové „kulturně-vědecké dějiny umění“, dějiny umění, jež nemají striktně dané časové ani prostorové hranice. Warburg se Saxlem si však byli vědomi, že je nutné je alespoň rámcově vymezit časovým obdobím od druhého tisíciletí před Kristem do poloviny 17. století. Geograficky pak bylo jejich bádání omezeno na středomořský vliv od oblasti perské provincie Khorasan až k Anglii, co se zeměpisné šířky týče, od Egypta k Norsku pak, co se zeměpisné délky týká.⁵⁹ Dnešní Warburgův institut (*The Warburg Institute*) se k této tradici bez výhrad hlásí a zaměřením svého fondu setrvává bez větších změn v původním vymezení daném jeho zakladatelem.

Sám Aby Warburg se během svého života o knihovně vyjádřil nespočetněkrát v pramenech, jež dodnes uchovává Warburgův ústav v Londýně. Knihovnu definoval různým způsobem, jak za pomoci více méně odborné terminologie, tak zcela obrazně. Hovořil o ní jako o „poloveřejné knihovně“, tj. knihovně, jež byla dotována ze soukromých zdrojů, ale zároveň přístupná veřejnosti,⁶⁰ jako o vědecké sbírce knih a velmi často pak Warburg přirovnával knihovnu k vědecké či kulturně-historické laboratoři (*kulturhistorisches Laboratorium*)⁶¹ a někdy ji dokonce sakralizoval, když o ní hovořil jako o chrámu či kapli.⁶² Na základě toho není těžké odvodit, jakou funkci, knihovna ve Warburgově životě a činnosti představovala. Byla specializovaným pracovištěm, pracovním, sloužící vědeckému výzkumu. Takovým místem pro něj zůstávala i v období, kdy již sloužila také ostatním badatelům a dávno ztratila svůj status osobní soukromé knihovny. Proto nelze považovat za správná některá tvrzení v odborné literatuře o Warburgově knihovně, jež tvrdí, že pojem *Laboratorium* užíval Warburg pro označení své knihovny pouze v rané fázi její činnosti.⁶³ Z Warburgovy korespondence je zcela zřejmé, že idea knihovny jako laboratoře byla míněna obecně, nikoliv pouze z hlediska Warburgovy osobní laboratoře, ale myšlena byla jako místo, kde může každý ze zájemců o tuto specifickou problematiku realizovat své výzkumy. V dopise napsaném na Štědrý den roku 1917 (24.12.1917) Werneru von Mellemu popsal Warburg knihovnu jako „výzkumnou instituci v oboru humanitních věd“⁶⁴.

3.1. Podstata a problémy výzkumné knihovny

Máme-li dnes popsat Warburgovu knihovnu z hlediska soudobé knihovnické a knihovědné terminologie ve stavu od roku 1926, kdy se plně otevřela veřejnosti, a zařadit ji tak do

⁵⁹ WARBURG, Aby, JOHNSON, Christopher a Claudia WEDEPOHL. From the Arsenal to the Laboratory. *West 86 th*, vol. 19, no. 1, 2012, s. 118.

⁶⁰ Aby Warburg v dopise ze dne 21.9.1920. Ref No WIA GC/31404.

⁶¹ Aby Warburg v dopise Alfredu Dorenovi z roku 1910. Ref No WIA GC/3633. Další definice knihovny Warburgem vyslovené jmenuje MCEWAN, Dorothea. Mapping the trade routes of the mind: the Warburg insitute. In: TIMMS, E. a HUGHES, J. *Intellectual Migration and Cultural Transformation*. Wien: Springer, 2003, s. 38-39.

⁶² Warburg takto metaforicky přirovnává vlastní knihovnu ke svatostánku v korespondenci s jeho přítelem a příbuzným Jamesem Loebem (1867-1933). Očekává, že spolu s Loebem budou jeho kněžími. Aby Warburg v dopise Jamesi Loebovi ze dne 31.8. 1926, Ref No WIA GC/17741.

⁶³ STOCKHAUSEN, T., *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*, s. 109.

⁶⁴ Aby Warburg v dopise Werneru von Melle ze dne 24.12. 1917, Ref No WIA GC/7639.

stávajících kategorií, mohou pro nás Warburgovy, jinak občas zajisté dosti subjektivní, příklady být určitým vodítkem. Jestliže Warburg hovořil na jedné straně o *laboratoriu*, na druhé straně o *výzkumné instituci*, měl na mysli takovou knihovnu, pro niž v německém knihovnickém kontextu a typologii knihoven náleží označení *Forschungsbibliothek*, což je v německém knihovnictví z hlediska typologie knihoven relativně nový pojem, dodnes ne zcela ustálený, a proto ještě stále diskutovaný, avšak jak se budu snažit prokázat, pro pochopení poslání Warburgovy knihovny zcela klíčový.

Je třeba říci, že v angličtině zdánlivě ekvivalentní pojem „research library“ plně nevyčerpává obsah německého pojmu „Forschungsbibliothek“, tak jak jej začali definovat od 80. let němečtí knihovnědci. Ještě větší nejasnosti panují v případě české knihovnické terminologie. Pokud se jedná o překlad anglického termínu „research library“, užívá česká knihovnická terminologie běžně pojmu „vědecká knihovna“, na český ekvivalentní termín k německému „Forschungsbibliothek“ jsem však narazila snad pouze v jednom případě. Katalog Knihovny knihovnické literatury Národní knihovny uvádí u katalogizačního záznamu, který popisuje článek pod názvem „*Die Forschungsbibliothek*“ od Micheala Knocha, jednoho z hlavních tvůrců tohoto termínu, v překladu názvu následující český ekvivalent – „studijní knihovna“ a v resumé pak dále pokračuje: „*Autor vychází ze studie B. Fabiana "Buch, Bibliothek und geisteswissenschaftliche Forschung" (Göttingen 1983), která vymezuje pojem studijní knihovny a charakterizuje její specifické funkce na rozdíl od knihovny vědecké a odborné.*“ Ačkoliv je tedy z resumé článku v záznamu patrné, že německý termín *Forschungsbibliothek* nemá v typologii knihoven zcela odpovídat ani knihovně vědecké, ani knihovně odborné, přirovnáním pojmu ke knihovně studijní dochází k dalším nesnázím a především k nepochopení významu, jenž sám termín *Forschungsbibliothek* nese. Pojem „studijní knihovna“ asociuje, nikoliv nelogicky, termín vysokoškolské knihovny, neboli *academic library* či *Universitätbibliothek*. Použitím doslovnějšího překladu, jímž je termín „výzkumná knihovna“, by se česká knihovnická terminologie vyvarovala řady problémů při definování tohoto nového typu knihovny, jež se ve zdejším prostředí z řady důvodů, které ještě budou dále zmíněny, neuchytila nebo se pro ni používají jiné výše zmíněné termíny z oblasti typologie knihoven. Přitom *výzkumné knihovny* představují pro knihovnědnou oblast a pro dějiny knižní kultury zcela klíčové instituce, které by měly být laboratoří pro mnohé vědce zabývající se oblastmi humanitních věd a nikoliv jen pro výjimečné osobnosti typu Aby Warburga. Proto bez ohledu na to, zda takové typy knihoven v českém prostředí existují či nikoliv, je třeba umět o nich přemýšlet a bez správného pojmenování problému to jde jen velmi těžko.

Na druhou stranu je vhodné připomenout, jak už například Kenneth E. Carpenters u hesla „research library“ tvrdí, že tento pojem se na evropském kontinentu jen zřídka používal.⁶⁵ Pravdou je i to, že *Forschungsbibliothek* z pohledu současných mezinárodních standardů a doporučení knihovnických a informačních institucí nespadá ani tolik do typologie knihoven jako do jejich základních charakteristik. Jednu z mála výjimek představuje polská síť knihoven, kde je již po mnoho let kodifikováno rozdělení knihoven na veřejné a výzkumné (*biblioteki naukowe*), což právě ale z podstaty náplně výzkumných knihoven představuje pro řadu polských knihoven nemalý problém a závazek, jež nejsou schopny naplňovat, protože

⁶⁵ CARPENTERS, Kenneth E. Heslo „Research Libraries“. In: FEATHER John –STURGES, Paul, eds. *International Encyclopedia of Information and Library Science*. 2nd ed. New York 2003, s. 556.

vedle čistě knihovnických a informačních činností a služeb musí zastávat i poslání institucí výzkumných.⁶⁶

Podle typologie založené na dostupnosti služeb pro veřejnost a hojně používané v českém prostředí by Warburgova knihovna, jež dnes představuje součást Londýnské univerzity, zřejmě stála na pomezí mezi vysokoškolskou (univerzitní) a vědeckou knihovnou nebo také akademickou knihovnou. Z hlediska českého knihovního zákona by pak byla zástupcem specializovaných knihoven nebo základních knihoven se specializovaným fondem. Česká knihovnická terminologie eviduje pojem „vědecké knihovny“, již se rozumí *Univerzální nebo specializovaná knihovna, která získává, zpracovává a zpřístupňuje dokumenty a informace z určitého vědního oboru nebo skupiny vědních oborů* nebo podle normativního výkladu (ČSN ISO 5127-2003) jednoduše *Knihovna, kde je možno provádět vyčerpávající výzkum v určitém oboru*.⁶⁷ Jiným pojmem může být také „knihovna odborná“ (*special library*), „*kteřá získává, zpracovává a zpřístupňuje dokumenty se zaměřením na specifický obor*“ nebo „*pokrývá jeden obor či určitou oblast poznání*“.⁶⁸ V databázi knihovnické terminologie můžeme najít i heslo „akademická knihovna“ (*academic library*), jež je však vázána už z podstaty svého názvu na akademické instituce, v českém prostředí zejména na Akademii věd ČR či univerzity.

V Německu, kde je systém knihoven do značné míry odlišný od českého, se dělí knihovny především na dvě základní oblasti, a to na knihovny veřejné a vědecké. Do kategorie vědeckých knihoven potom spadá několik dílčích kategorií. Siegfried Ulbrecht ve svém stručném přehledu typů německých knihoven uvádí dělení vědeckých knihoven podle jejich zaměření do čtyř kategorií. Jsou jimi knihovny národní, tj. nadregionální, knihovny regionální, další skupinou jsou knihovny univerzitní či fakultní a do poslední kategorie spadají knihovny zaměřené na literaturu určitého oboru či speciální oblasti, kam by s největší pravděpodobností spadala i Warburgova knihovna.⁶⁹

Někteří němečtí knihovníci a zejména knihovědci si ale začali zejména od 80. let uvědomovat, že ani takové členění nemůže být v rámci vědeckých knihoven na území Německa zcela vyčerpávající. Nejvíce k definici pojmu *Forschungsbibliothek* přispěl v roce 1983 knihovědec Bernhard Fabian ve své známé knize *Buch, Bibliothek und geisteswissenschaftliche Forschung*.⁷⁰ Fabian vymezil pojem *Forschungsbibliothek* jako

⁶⁶ Velmi podrobně tuto problematiku mapuje Andrzej Meżyński a ukazuje tak, jak problematickým pojmem výzkumná knihovna v mezinárodním kontextu může být. Na druhé straně ale kodifikuje typ širšího pojetí výzkumné knihovny, kam v podstatě náleží všechny vědecké knihovny. Viz MEŽYŃSKI, Andrzej: *Research Libraries in Poland in Search of Identity. Przegląd biblioteczny = The Library Review* [online]. 2005, issue 3. Dostupné z: http://www.sbp.pl/library_review/full_text/?cid=6190

⁶⁷ SODOMKOVÁ, Jana. Vědecká knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002027&local_base=KTD

⁶⁸ SODOMKOVÁ, Jana. Odborná knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002005&local_base=KTD

⁶⁹ ULBRECHT, Siegfried. Stručný přehled dějin a organizace německého knihovnictví. *Čtenář* 2006, č. 10, roč. 58, s. 322. Obdobné, o něco sofistikovanější členění, nabízí LUX, Claudia. The German Library System: structure and new developments. *IFLA Journal* 2003, č. 2, s. 114-118. Dostupné z: <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/aw/2003/ifla/vortraege/iv/ifla69/article-lux.pdf>

⁷⁰ FABIAN, Bernhard. *Buch, Bibliothek und geisteswissenschaftliche Forschung: zu Problemen der Literaturversorgung und der Literaturproduktion in der Bundesrepublik Deutschland*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1983. 345 s. Schriftenreihe der Stiftung Volkswagenwerk; Bd. 24. ISBN 3-525-85368-8. Fabian touto svou knihou protestoval proti úpadku univerzitních knihoven jako center výzkumu knihy. Podle něj,

humanistickou laboratoř, jako místo, kam badatel přichází s určitou počáteční tezí, kterou si potřebuje ověřit či s problémem, který sleduje. Knihovna pak slouží jako průvodce, který ho zavádí až už k materiálům primární či sekundární povahy. Zároveň tato humanitní laboratoř dovoluje badateli sledovat ideu efektivně a přitom spontánně.⁷¹ Co je pak zejména důležité v případě jejího aplikování na Warburgovu knihovnu, výzkumná knihovna typu *Forschungsbibliothek* dovoluje či iniciuje badatelovy náhodné objevy během jeho výzkumu, tedy když prochází velké množství materiálu, v němž hledá to, co je pro něj relevantní.

Fabianovo pojetí *Forschungsbibliothek* jako specifického typu knihovny pak v již poněkud jiné době, kdy dochází ke spojení obou německých republik, následovali a dále rozpracovávali ještě další přední němečtí knihovníci, kteří stáli v čele těch institucí, jež podle jejich zkušeností a názoru takovým výzkumným knihovnám nejlépe odpovídaly. Byl to především již zmíněný Michael Knoche,⁷² ředitel Knihovny vévodkyně Anny Amalie ve Výmaru či jeho nástupce Jürgen Weber, kteří ještě více specifikovali nový typ výzkumných knihoven. Za výzkumné knihovny jsou tak díky nim v dnešním Německu považovány dále např. Knihovna vévody Augusta ve Wolfenbüttelu, Výzkumná knihovna v Gothě či Knihovna Johanna à Lasco v Emdenu zaměřená svým fondem na reformovaný protestantismus a jiné další. Jedná se převážně o knihovny s cenným historickým knižním fondem, jejichž specifikum od té doby, co se zaštitují pojmem výzkumná knihovna či instituce, tkví v tom, nejenom se o tyto fondy přiměřeným způsobem starat – zpracovávat je a dále zpřístupňovat –, ale především výzkum takového fondu dále systematicky podporovat – tj. poskytovat stipendia na výzkumné projekty v rámci těchto fondů a sbírek a podílet se na celé řadě dalších projektů v rámci humanitních věd. Podle Fabiana i Knocheho by takové knihovny měly být zároveň nezávislými samostatnými institucemi, které své fondy, z velké části historické, zpřístupňují prezenčním způsobem, vlastní veškerou aktuální badatelskou literaturu, jež se váže k oblasti jejich fondů a to vše se snaží zpřístupňovat ve volném výběru.⁷³ Součástí poslání výzkumných knihoven je zkoumat historii svých vlastních fondů, cílovou skupinou jsou pak přirozeně badatelé z oblasti humanitních věd.

Je poměrně překvapující, že z předních odborníků v oblasti knihovnictví a knihovně jako byl Fabian, Knoche a další, kteří se začali problematikou nového typu knihovny jako knihovny výzkumné zabývat, téměř nikdo nezmínil Warburgovu knihovnu jako předobraz jimi definovaného typu.⁷⁴ Fabian tuto možnost zamítl již konstatováním, že je nemožné, aby s tím, jakou měrou narůstala v tehdejších dobách každoročně literární produkce, mohli soukromí učenci nadále budovat soukromé knihovny, které by bylo možné definovat jako výzkumné. Fabian mezi výzkumné knihovny zařadil striktně pouze ty, které obsahovaly obrovské množství svazků, jež nebylo v silách jedince za svůj život nashromáždit, natož z nich vybudovat ucelenou sbírku. Je to pochopitelné, Fabianova studie byla psána jako

úpadek univerzitních knihoven přišel po 1. světové válce a eskaloval po 2. světové válce s tím, jak univerzity přikládaly stále větší důležitost rostoucímu počtu studentů a jejich vzdělávání. S tím však zároveň knihovníci jakožto skupina vysoce vzdělaných pracovníků přestala být aktivně badatelsky činná.

⁷¹ Tamtéž, s. 34-35.

⁷² KNOCHÉ, Michael. Die Forschungsbibliothek, *Bibliothek: Forschung und Praxis*. 1993, roč. 17, č. 3, s. 291-300.

⁷³ FUCHS, Thomas. Was ist iene Forschungsbibliothek? *BIS – Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen*. 2012, č. 3, s. 148-151.

⁷⁴ Z původně soukromých knihoven duchovnědných učenců, jež se později otevřely i veřejnosti a představovaly tak svého typu výzkumnou knihovnu, zmiňuje Fabian pouze knihovnu německého historika Leopolda von Ranke. FABIAN, B. *Buch, Bibliothek und geisteswissenschaftliche Forschung*, s. 39.

obecná polemika s celým dosavadním systémem německého knihovnictví, která stála na generalizaci problémů. Pro natolik specifický a výjimečný případ, jaký Warburgova instituce v systému německého knihovnictví představovala, záměrně nebyl Fabianem vyhrazen prostor. Částeně neochota přiznat Warburgově knihovně místo mezi ostatními výzkumnými knihovnami mohla pramenit také z toho, že knihovna se nacházela v době, kdy se začalo o termínu *Forschungsbibliothek* diskutovat, již přes čtyřicet let mimo Německo a byla součástí Londýnské univerzity, navíc zájem o Warburgovo dílo zdaleka ještě nenabyl takových rozměrů jako o deset let později. Až s velkou vlnou zájmu o Warburga, která kulminovala na přelomu jednadvacátého století, Hans-Michael Schäfer ve své rozsáhlé dizertaci prvně upozornil na Warburgovu knihovnu jako na plnohodnotného předchůdce typu *Forschungsbibliothek*⁷⁵ – tak jak ji definovali knihovědci v 80. letech, jako institucionálně zcela nezávislou knihovnu disponující knižním materiálem vzácné historické a univerzální povahy, s otevřeným přístupem ke svým fondům, zaměřenou výhradně na oblast humanitních věd – jen s tím rozdílem, že nebral za určující kritérium velikost knihovny a počet svazků.

3.2. Warburgovo holistické pojetí kultury

Právě specifické pojetí humanitních věd, v německém prostředí označovaných jako vědy duchovní, čili *Geisteswissenschaften*, stojí v základech obsahové orientace a provázanosti fondů německých výzkumných knihoven, jež z této tradice vyrůstají. Pojem *Geisteswissenschaften* definoval jako první Wilhelm Dilthey (1833-1911), jeden z hlavních představitelů tzv. filozofie života, který duchovědy postavil proti vědám přírodním, zkoumajícím svět z hlediska příčinnosti. Zdůraznil tak zároveň specifičnost a nezávislost věd duchovních, jejichž metody a cíle zkoumání jsou od věd přírodních odlišné. Dilthey dokazoval, že k poznatkům a poznání obecně v duchovědách dochází jiným způsobem. Racionální a empirický způsob poznání pro duchovědy není dostačující, protože právě iracionální komponenty mohou být pro výzkum v oblasti duchověd zcela zásadní. S vědomím toho mohli humanitní vědci či duchovědci efektivněji pracovat s předmětem svého zkoumání – s člověkem. Pro rozvoj humanitních věd nebylo už nadále možné nahlížet člověka pouze jako bytost racionální, jeho osobnost utváří stejnou měrou také jeho vlastní prožívání, představy, očekávání, sny, motivace ad. Čím dříve vzalo historické bádání toto v potaz, tím dříve mohlo pochopit specifičnost svého předmětu bádání, a tedy i specifikum vlastní disciplíny. Takto pochopená a akceptovaná rozdílnost od věd přírodních napomohla ve snazším budování vlastních metodologických přístupů. Zejména pak takové pojmy jako je rozumění (*verstehen*), vcitřování (*empfinden*) a na to vázané znovuprožívání (*nacherleben*) nabyly pro tuto oblast klíčového charakteru, s nimiž byl Warburg více než dobře obeznámen.

⁷⁵ Schäfer dokonce tvrdí: „So begreift sich die Privatbibliothek Warburg nach heutiger Typologie als eine Forschungsbibliothek. Und sie mag eine der ersten, wenn nicht die erste in Deutschland gewesen sein, die sich zudem diese Definition selbst gab, indem sie sich Problembibliothek nannte.“ SCHÄFER, Hans-Michael. „Warum baut ein Privatmann eine Bibliothek?“: Die Bibliothek Warburg inmitten der preußisch dominierten Bibliothekslandschaft zu Beginn des 20. Jahrhunderts. In: HACKER, Gerhard, ed. a SEELA, Torsten, ed. *Bibliothek leben: das deutsche Bibliothekswesen als Aufgabe für Wissenschaft und Politik: Festschrift für Engelbert Plassmann zum 70. Geburtstag*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2005, s. 19. ISBN 3-447-05101-9.

Sám vyrůstající z této duchovědné orientace se proto také definoval jako *psychohistorik*.⁷⁶ Svou psychohistorii potom chápal jako bádání nad neustálým problémem člověka a civilizace, v níž se svářily proti sobě bojující síly osvícenství a síly pověřivosti.

Sám Warburg hovořil o „universálních duchovědně orientovaných dějinách umění“,⁷⁷ které usiloval založit. Ne však ve smyslu nějakého zevšeobecnování, tj. hledání ducha doby, jak se tomu často dělo. Vyvaroval se toho důrazem na přesnou dokumentaci vztahů mezi umělcem či dílem k literárním, filozofickým, náboženským nebo sociálním trendům dané doby. Náležel však do generace, jež byla poznamenána tradicí takového duchovědného bádání, a s tím ale také vědomí nezbytnosti provázání jednotlivých humanitních disciplín a jejich poznatků. I přesto nenávratně zesilovala tendence, jež ve výsledku znamenala spíše opačný směr. Nutná specializace v rámci jednotlivých duchovědných oborů vedla k jejich odcizení a neschopnosti spolupráce. Zvláště dějiny umění, v rámci nichž Aby Warburg působil nejvíce, byly touto tendencí, jakožto ještě velmi mladý vědní obor, snažící se etablovat a odpoutat od ostatních historických a uměnovědných disciplín, velmi poznamenán. Z pohledu takového trendu se mohlo pak Warburgovo počínání dokonce jevit jako vědecký diletantismus, jako nerozváženost či horlivost ve snaze vstupovat na území těch disciplín a oborů, v nichž člověk nezískal žádné hlubší školení. Warburg však svým výzkumem prokázal, že naopak, jak sám tvrdil, nenechat se zastrašit omezeními pohraniční stráže (*Grenzwächtere*), jež bedlivě hlídala hranice mezi jednotlivými disciplínami, může přinést řadu nových poznatků, zodpovědět otázky, které jednotlivé humanitní obory samy za sebe vyřešit nemohou, a ve výsledku rovněž tak vytvořit novou metodu či přístup, kterou Warburg nazval *ikonologií*.

Warburgovu rezistentnost vůči těm nejzákladnějším oborovým konvencím ze současné perspektivy vnímáme jako velmi potřebný a pro řešení některých kulturně-historických problémů nezbytný interdisciplinární přístup, v němž už on sám měl své inspirátory a je třeba si uvědomit, že Warburgovo celostní pojetí lidské kultury nebylo ojedinělým případem na poli humanitních věd. Náležitou zmínku z nich si zaslouží především Jacob Burckhardt a Karl Lamprecht.⁷⁸ Oba jakožto učenci jistě měli i své vlastní soukromé knihovny. Avšak pouze nakonec Lamprecht vybudoval ústav, který se stal Warburgovi předobrazem jeho vlastní kulturněhistorické knihovny. V kontextu těchto informací je rovněž zajímavé pozastavit se nad Fabianovým konstatováním, že nepřímou úměru mezi vyspělostí a rozvojem duchověd na jedné straně a naopak úpadkem institucionalizovaných knihoven lze odůvodnit právě existencí kvalitních soukromých knižních sbírek učenců.

Jacob Burckhardt, díky svému pro historiografii paradigmatickému dílu *Die Kultur der Renaissance in Italien*, je považován za klasika kulturní historie, tedy toho oboru, jehož způsobem uchopení dějinných relikvií se Warburg inspiroval a proto jím také zaštitil svou

⁷⁶ „Manchmal kommt es mir vor, als ob ich als Psychohistoriker die Schizophrenie des Abendlandes aus dem Bildhaften in selbstbiographischem Reflex ab zuleiten versuche.“ Warburgův deník z 3. dubna 1929.

GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 36.

⁷⁷ WARBURG, Aby. *Tagebuch der Kulturwissenschaftlichen Bibliothek Warburg, mit Einträgen von Gertrud Bing und Fritz Saxl*. Hg. von Karen MICHELS und Charlotte SCHOELL-GLASS. Berlin: Akademie Verlag, 2001. s. 81. ISBN 3-05-003409-2.

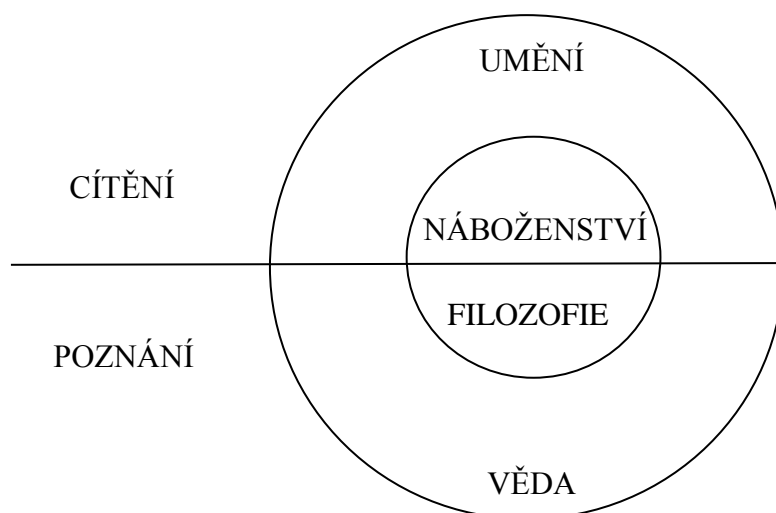
⁷⁸ Pozornost by si zasloužil jistě i Hermann Usener (1834-1905), který aplikoval výdobytky soudobé psychologie na předmět humanitních věd, konkrétně na oblast náboženství a mytologie. K vlivu Usenera na Warburga viz GOMBRICH, E. H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 28-30. Dále také VILLHAUER, Bernd. *Aby Warburgs Theorie der Kultur: Detail und Sinnhorizont*. Berlin: Akademie Verlag, 2002, s. 28-30. ISBN 3-05-003658-3.

knihovnu, kterou zcela cíleně nazval *Kulturwissenschaftliche bibliothek*. Burckhardtovo monumentální dílo o italské renesanční kultuře, která stála v centru Warburgova zájmu, načrtlo obraz doby, z níž rovněž plasticky vystupoval obraz renesančního člověka. Burckhardt napsal svou Kulturu renesanční Itálie v době kolem poloviny 19. století, kdy bylo stále ještě samozřejmostí, že historiograficky správný přístup se zakládal na analyzování politických dějin, kdy dějiny byly interpretovány jako chronologický sled za sebou jdoucích událostí. Dějiny mentalit, dějiny idejí, intelektuální dějiny nebo dějiny dlouhého trvání (*long durée*) představovaly tu rovinu historického výzkumu či přístupu, jež mohla nastoupit a dojít svého pochopení u odborné veřejnosti teprve ve 20. století. Jacob Burckhardt však položil základy, z něhož výše zmíněné přístupy, jakkoliv se pak v průběhu onoho 20. století vůči sobě začaly vyhraňovat, zcela původně čerpaly. Burckhardt vymezil kulturu jako celek v co nejširším slova smyslu, kde se poznatky z dějin hospodářských, sociálních, politických či duchových prolínají a vytváří jednotný obraz dané doby a jejího člověka. Warburgovi napomohlo Burckhardtovo komplexní uchopení renesanční italské kultury lépe orientovat jeho vlastního bádání na poli vizuální kultury, jež je ve Warburgově pojetí pouze dílčí složkou v rámci většího celku a správně pochopena může být právě a jen v provázanosti s oním celkem. I přesto Warburg upřednostňoval, a také u toho zůstal, psaní studií, jež se věnovaly vždy jen konkrétním aspektům italské renesance, před tím, co označil za velký cíl v podobě syntézy kulturní historie,⁷⁹ o níž se pokusil Burckhardt. Vrátime-li se již k mnohokrát zmiňovanému, tou jedinou skutečně realizovanou syntézou zůstává právě Warburgova knihovna a instituce. Nejenže odráží Warburgův vztah k soudobému stavu uměleckohistorického bádání, ale je především skutečným dokladem Warburgovy vize toho, čím by podle něj kulturní dějiny měly být.

Podobně i další německý historik Karl Lamprecht, jenž kladl ve své době nepříliš obvyklý důraz na kulturní dějiny, na různé faktory – ať už psychologické, sociální či hospodářské, představuje osobnost formativního charakteru, co se vlivu na Warburga týče. Lamprechtovo holistické pojetí dějin a kultury, jeho víra ve vysvětlení kulturního vývoje lidstva na základě poznatků moderní psychologie stojí v základech Warburgova pojetí lidské civilizace. Warburg poctivě navštěvoval Lamprechtovy přednášky a jeho pojetím kultury, v mnoha ohledech velmi schematizovaném, byl ve svých studentských letech okouzlen. Warburgovy zápisky, z nichž některé pasáže publikoval ve své biografii už Gombrich, ukazují jak se na základě Lamprechtova přístupu ke kulturním manifestacím, vyvíjelo Warburgovo základní členění kultury a vztahů jejich jednotlivých složek mezi sebou, jež se pak projevuje v klasifikaci jeho knihovny. V roce 1887 si Warburg do sešitu s poznámkami napsal, že cítění uchopuje vnější svět pomocí umění a vnitřní svět pomocí náboženství. Porozumění naopak se snaží uchopit vnější svět pomocí vědy a tomu vnitřnímu rozumí prostřednictvím filozofie.⁸⁰ Lamprechtovy teze, jež Warburga zaujaly, by potom mohly být vyjádřeny následujícím schématem, jež může představovat náznak toho, jakým způsobem se vyvíjela Warburgova představa o základních kategoriích kultury a jejich vazbách, později se zrcadlící v klasifikaci jeho knihovny.

⁷⁹ BURKE, P. *Co je kulturní historie?*, s. 21.

⁸⁰ GOMBRICH, E. H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography* s. 36.

Obr. 2 Schéma vycházející z Lamprechtovy teorie kultury

Co je však v této souvislosti důležité také zmínit je, kromě předmětu bádání a jeho šíře, které Warburga s Lamprechtem spojovalo, také Lamprechtem založená knihovna, jež se stala součástí Institutu pro kulturní a univerzální dějiny (*Institut für Kultur- und Universalgeschichte*).⁸¹ Ve své době se jednalo o první vědeckou výzkumnou instituci na území Německa, která zároveň nebyla závislá na univerzitě. Lamprechtův institut s knihovnou lze do jisté míry brát v úvahu jako potenciální vzor Warburgovy knihovny, alespoň v jejích počátcích.⁸²

Interdisciplinární zaměření Warburga a jeho předchůdců vyvěralo z jednoho prostého faktu, který hraje rozhodující roli a musí být zohledněn při jakémkoliv pokusu o charakterizaci jeho vlastní knihovny. Tím faktem je zaměřenost na problém, který je společným rysem veškerého interdisciplinárního výzkumu, nikoliv na předmět jako tomu je u tradičních vědních disciplín, které jsou také tímto svým předmětem v podstatě vymezeny. Nejsou to dějiny umění, nejsou to sociální či hospodářské dějiny, není to religionistika, literární věda ad., které by stály v centru zájmu, ale problém dědictví klasické antiky jako základního elementu evropské kultury, jež jednotlivé tradiční obory dalece přesahuje a zároveň je jim společný, a tedy je spojuje. Jedna rovina významu vyplývající z Warburgova označení knihovny jako *Problemsbibliothek* se tím pak beze vší pochybnosti vyjasní. Jakým způsobem se však zaměřenost na takový problém, jenž ještě nebyl kodifikován v rámci vědeckého systému, či řekněme tehdejšího vědeckého diskurzu, a nemohl tedy vytvořit samostatný obor či disciplínu, může projevit v systému knihovny a v řazení jejího fondu, jež je tomuto problému vyhrazena?

⁸¹ V době svého založení roku 1909 se jednalo o tzv. Královský saský institut pro kulturní a univerzální dějiny – tj. *Königlich-Sächsisches Institut für Kultur- und Universalgeschichte*.

⁸² VILLHAUER, Bern. *Aby Warburgs Theorie der Kultur*, s. 28. Názory odborníků se však v otázce vztahu Warburgovy knihovny k Lamprechtovu institutu dosti liší. Viz např. SETTIS, Salvator. „Warburg continuatus: Description d’une Bibliothèque“. In: BARATIN, Marc a JACOB Christian, ed. *Le pouvoir des Bibliothèques: la mémoire des livres en Occident: travaux du colloque „Alexandrie ou la mémoire du savoir“*, Paris, 7-8 juin 1993. Paris: A. Michel, 1996, s. 164-165.

4. Charakteristika klasifikačního schématu a stavění knih

Cílem této kapitoly by mělo být v obecnosti popsat a nastínit specifika klasifikačního systému Warburgovy knihovny a dále ho dát do kontextu s Warburgovým myšlením a jeho pojetím kultury. Jedná se o systém, který se na jedné straně specializuje na jeden úzce vymezený problém (přežívání antické tradice), na straně druhé se ho snaží postihnout v celé jeho šíři a z dějinného pohledu tak zahrnuje takřka celé univerzum lidského poznání. Právě specifické obsahové zaměření a na něm založené klasifikační schéma, jež je vtěleno v uspořádání fondu knih, jsou největšími přednostmi a zároveň i slabinami Warburgovy knihovny. Obě strany téže mince se proměňují v závislosti na tom, co od knihovny očekáváme. Chceme-li intelektuálně stimulativní prostředí, v němž však čas běží vlastním tempem, protože dozrávání nápadů, konstruování teorií či některé myšlenkové pochody si to jednoduše žádají, představuje pro jejího uživatele knihovna jednoznačně přínos. Toužíme-li však získat co nejjednodušším a nejrychlejším způsobem danou knihu či faktografickou informaci, což je informační potřeba jinak velmi žádaná, avšak jiného druhu než ta předchozí, můžeme být organizací knihovny a jejího fondu zklamáni.

Za hlavního ideového původce knihovny, jež v současné době čítá na 350 000 svazků, lze bezpochyby považovat Abyho Warburga. Ten ale až ve spolupráci s Fritzem Saxlem navrhl klasifikační schéma, které mělo být nástrojem pro stavění volně přístupného knihovního fondu, a to z toho důvodu, že knihovna, jež původně nebyla ničím jiným než knihovnou židovského učence určenou pro jeho privátní badatelské potřeby, se postupem času vyvinula v rozsáhlou knižní sbírku, která pokud měla efektivně sloužit i někomu jinému než samotnému Warburgovi, potřebovala nezbytnou míru systematizace a řád.

Postupem času, tak jak se knihovna rozrůstala a zároveň měla uspokojovat potřeby nejenom Warburga a jeho přátel, ale i dalších badatelů, se ukázalo, že volně přístupný fond, založený na věcném stavění, bude pro knihovnu tou nejlepší variantou. Už toto rozhodující hledisko plně odráželo Warburgův metodologický přístup, jenž uplatňoval také v oblasti dějin umění, a který nazval metodou ikonologie. Zjednodušeně řečeno, novost Warburgovy ikonologické metody spočívala v tom, že byl kladen obzvláštní důraz na obsah uměleckého díla a jeho místo v lidské společnosti a kultuře. Stejně tak jako Warburgova ikonologie, jež odhlížela od formy, aby se více zaměřila na obsahovou složku díla, tak i Warburgův pořadací systém věnoval minimální pozornost formátu a soustředil se plně na věcnou stránku dokumentů a jejich umístění ve vztahu k ostatním tematicky příbuzným svazkům knih či separátů. Tento rys se například standardně uplatňuje v umístění separátů (offprintů) do polic spolu s knihami, často i se vzácnými tisky, pokud ty spolu obsahově souvisí. Stejně tak obrazová sbírka, jež je nedílnou součástí Warburgova ústavu, je uspořádána věcně, z hlediska ikonografie, tj. námětu, nikoliv podle stylů, období či autorů. Opět se zde vychází z předpokladu, že dokument je primárně definován z hlediska obsahového, nikoliv formálního.

Warburg se Saxlem se nakonec rozhodli využít systematického stavění fondu, v němž jsou jednotlivé dokumenty vřazovány do předem daného systému. Avšak v tu dobu žádný ze systémů, který se uplatňoval v tehdejších německých knihovnách, Warburgovi nevyhovoval. Bylo tedy nutné vytvořit vlastní klasifikační schéma, navržené speciálně pro účel efektivní

organizace sbírek jeho vlastní knihovny, která se specializovala na poněkud zvláštní a v té době ještě málo systematicky analyzovaný problém dějin klasické tradice v evropské kultuře. Záměrem knihovny však od samého začátku bylo tento problém obsáhnout encyklopedicky,⁸³ tak aby v sobě téma propojovalo, pokud co možno, největší oblast lidského vědění a především lidské paměti.

Tímto specifickým požadavkem se Warburgova knihovna od samého začátku poněkud vyhranila. Nepředstavovala sbírkou knih, jež by sledovala dobové konvenční organizační principy knihovnictví, protože ty se navíc podle Warburga zakládaly na pevné strukturu organizování znalostí a představovaly poněkud statický model univerza vědění, rezistentní vůči jakýmkoliv nahodilostem a změnám. To, co lze interpretovat jako nevýhodu volně přístupného fondu založeného na systematickém stavění, tedy náročnost na prostor a neustálou nutnost takový fond znovu uspořádat a posunovat, znamenalo pro Warburga a Saxla nezbytnost, kterou na druhou stranu kompenzovalo to, že knihy umístěné v regálech a na policích mezi sebou z hlediska obsahového komunikovaly, vytvářely nové vazby či spojení, které by z hlediska jiného typu uspořádání (formální – abecední, přírůstkové ad.) byly jen těžko myslitelné. Generovaly také nové otázky a pohledy na řešení problémů, s nimiž badatel do knihovny přišel. Výstupem činnosti knihovny také byla každé dva roky vycházející bibliografie, která ve své předmětové části řadila knihy podle totožné struktury, jakou byla klasifikace uvnitř knihovny.

Vedle toho bylo nutné počítat s tím, že knihovna nezůstane zakonzervována, ale bude se dále rozšiřovat. Akviziční plány a systematické rozšiřování fondu se ve výzkumné knihovně Warburgova typu rozvíjely a stále rozvíjí v prvé řadě v provázanosti na výzkum. Výsledky každého bádání vždy znamenají obohacení knihovny o nová témata a publikace, a s tím i o nové podtřídy. Jedná se o organický proces typický pro badatelské knihovny. Fritz Saxl sám tvrdil, že: „*se knihovna měnila s každou změnou ve výzkumné metodě a také s každou variací svých zájmů.*“⁸⁴ Tam, kde nedochází k vědeckým zjištěním a výsledkům bádání, není možné výzkumnou knihovnu smysluplně a systematicky rozšiřovat.⁸⁵ Knihovna je pak následně obohacována o výsledky práce badatelů, kteří ji ke svému studiu využili. Z bibliografických odkazů a citací v pracích těchto autorů tak lze vlastně vysledovat cestu, jakými způsoby se jejich bádání za pomoci fondu Warburgovy knihovny ubíralo. Jejich texty pak představují další kamínek z mozaiky v řešení daného problému, jehož směr a způsob řešení, knihovna do značné míry usměrňovala. Otázkou je, zda klasifikační schéma pro Warburga znamenalo jen ryze praktický nástroj za účelem organizace knihovního fondu anebo ztělesňovalo i určitý filozofický systém, v němž se zrcadlil jeho pohled na dějiny evropské civilizace a morfologii kultury obecně. Předpokládejme, že se v tomto schématu harmonicky zrcadlí obojí.

⁸³ WIND, Edgar. The Warburg Institute Classification Scheme. *The Library Association Record*. May 1935, no. 5, s. 193.

⁸⁴ SAXL, F. In: GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 327.

⁸⁵ Gertrud Bing uvádí příklad, kdy se knihovna rozšířila o sekci raně křesťanského umění a anglickou uměleckou kritiku 18. století právě, když se personál knihovny začal badatelsky těmito tématy zabývat. Viz BING, Gertrud. The Warburg Institute. *Library Association Record* 4. 1934, no.1, s. 264.

4.1. Význam čtyř hlavních sekcí (obraz – slovo – orientace – jednání)

Warburgova knihovna byla ovládána vědomím tradice sbírek, jež v minulosti nebyly jednoduše jen sbírkami knih, ale rozličných předmětů, které v malém měřítku měly odrážet strukturu světa. Byla tedy mikrokosmem, jenž v sobě nedokonale zrcadlil uspořádání makrokosmu. Warburgova neobyčejná obeznámenost se starověkou, středověkou a renesanční kosmologií sehrála v koncipování schématu a zejména jeho základních kategorií svou roli.

Na rozdíl od jiných třídících systémů, jež se začaly koncipovat od konce 19. století (např. třídění Kongresové knihovny, Deweyův desetinný systém, Mezinárodní desetinné třídění) a které začínají na počtu deseti a více hlavních tříd, načrtává Warburg pro svou knihovnu čtyři hlavní kategorie, tak jako čtyři hlavní světové strany dostačují pro základní orientaci na mapě světa. Tetradické formy myšlení, modely a systémy, z nichž toto schéma vyrůstá, mají prastarou historii – zmíněné světové strany, čtyři směry větrů, roční doby, temperamenty, smysly ad. jsou sdruženy vždy po čtyřech. Tak jako středověcí a renesanční učenci projektovali diagramy, které měly symbolizovat svět a jeho základní části, navrhl i Warburg základní schéma 4 prostředků, v nichž se vyjevuje lidská kultura a možnosti jejího vyjádření. Warburgovo schéma je rozděleno do těchto oblastí:

1. Obraz (Bild / Image)
2. Orientace (Orientierung / Orientation)
3. Slovo (Wort / Word)
4. Jednání (Handlung / Action)⁸⁶ = Dromenon

Warburg vyšel z tetradického schématu, které je současně i logem Warburgova ústavu, a proto se také objevuje na všech materiálech souvisejících s jeho činností.⁸⁷ Diagram označovaný jako – *Homo, Annus, Mundus*, původně pochází z encyklopedického traktátu *De natura rerum* Isidora Sevilského ze 7. století a může ilustrovat středověkou ideu harmonie mikrokosmu (*Homo* – člověk) propojeného s makrokosmem, tj. prostorem (*Mundus* – svět) a časem (*Annus* – rok). Čtyři základní živly (*Aer, Aqua, Ignis, Terra*) korespondují s ročními obdobími (*Aestas, Ver, Hiemps, Autumnus*) a ty zase s tělesnými šťávami (*Colera, Sanguis, Humor, Melancolia*).⁸⁸ Vše vytváří harmonický celek. Warburg vizuálně přitažlivé a názorné schéma, v němž se zrcadlila summa tehdejších představ raně křesťanského učence o světě, převzal a vtělil do něj své vlastní kategorie. Jsou to čtyři různé způsoby, jimiž člověk poznává svět a zároveň se jimi vyjadřuje. Představují tedy čtyři hlavní mody symbolického vyjadřování člověka a znamenají tak v největší míře zobecněné základní projevy lidské kultury. Warburgovy čtyři základní kategorie mají však také svůj původ v mnohasetletém

⁸⁶ V závorce záměrně uvádím i anglické a německé ekvivalenty, tedy původní německé označení hlavních tříd a současné označení v angličtině, jež používá nynější Warburgův ústav v Londýně.

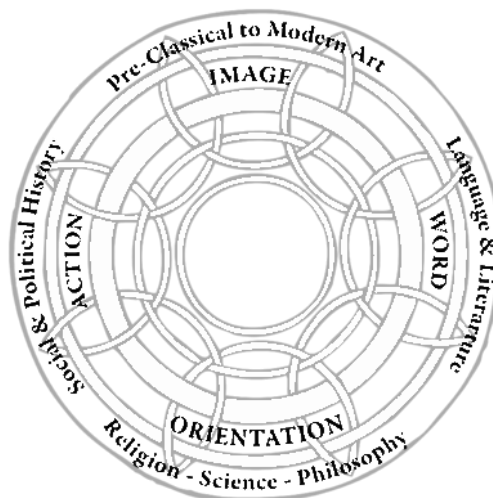
⁸⁷ Současná podoba webových stránek Institutu, která je také daleko méně přehledná, s tímto logem již takřka nepracuje, ačkoliv ještě donedávna představoval hlavní vizuál celé instituce.

⁸⁸ MACK, John. *The Art of Small Things*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2007, s. 97-99. ISBN 978-0-674-02693-3. KLINE, Naomi Reed. *Maps of Medieval Thought: The Hereford Paradigm*. Woodbridge: Boydell Press, 2001, s. 14, pozn. 14.

uvažování o základních kategoriích lidské kultury, jak je definovala v průběhu dějin filozofie celá řada myslitelů, zvláště těch německých.⁸⁹

Obr. 3 Diagram Hommo-Annus-Mundus

Obr. 4 Warburgovo klasifikační schéma vtělené do diagramu Hommo-Annus-Mundus

Dnešní Warburgův institut toto základní rozdělení charakterizuje takto: „*Kategorie Obraz, Slovo, Orientace a Jednání vytváří základní rozdělení knihovny Warburgova institutu a shrnují její poslání: studovat houževnatost symbolů a obrazů v evropském umění a architektuře (Obraz); přetrvávání motivů a forem v západních jazycích a literaturách (Slovo); postupný přechod v západním myšlení od magických pověr k náboženství, vědě a filozofii (Orientace) a přežívání a transformaci antických schémat v sociálních zvycích a politických institucích (Akce).*⁹⁰

Warburg a jeho spolupracovníci měli v plánu, aby každé z těchto čtyř sekcí bylo vyčleněno v celku knihovny jedno celé podlaží. S touto ideou byla koncipována i budova Warburgova ústavu v Hamburku, jež byla dokončena roku 1926. Fyzické rozmístění fondu tedy mělo poměrně striktně odrážet Warburgovo schéma a čtyři hlavní sekce dodnes zůstávají s drobnými změnami zachovány v rámci struktury knihovny. Pod každou z nich potom spadá v různém poměru deset hlavních tříd, které konečně tematicky vymezují označení čtyř zastřešujících sekcí. Z pohledu o něco tradičtějšího, založeného na dělení podle vědních disciplín lze čtyři sekce kategorizovat i následujícím způsobem:

1. dějiny výtvarných umění
2. jazyk a literatura
3. náboženství; přírodní vědy; filozofie
4. sociální a politické dějiny

⁸⁹ Srov. například s Hegelovými sférami objektivního ducha nebo právě s Cassirerovými základními symbolickými formami – vědou, mýtem, jazykem a uměním.

⁹⁰ The Warburg Institute. *Classification Scheme and principal areas of strength*. [online]. London: King's College London. [cit. 2016-06-05]. Dostupné z: <http://warburg-archive.sas.ac.uk/library/maps/>.

Následující tabulka ukazuje rozdělení deseti hlavních tříd pod čtyři sekce – *Obraz*, *Slovo*, *Orientace*, *Jednání*. Třídy *Referenční literatura* a *Periodika* pod tyto sekce nespádají, protože v budově Warburgova ústavu v Hamburku se zcela původně nacházely umístěné v eliptické čítárně jako svého druhu příruční referenční knihovně. Ta měla být čtenáři ihned po ruce. Byla iniciačním místem, poskytujícím informace o fondech jiných knihoven, bibliografie a encyklopedickou literaturu, s nimiž má čtenář možnost se seznámit dříve, než se vydá do vyšších pater strukturovaných již podle výše zmíněného systému. Dnešní prostory Warburgova institutu v Londýně však, jak je z tabulky patrné, nedovolují rozdělení tematické struktury důsledně podle pater. Do jisté míry to souvisí i s disproporcí čtyř hlavních sekcí. Například obsah jednotlivých tříd v rámci sekce *Orientace* se postupem času rozrostl natolik, že bylo nutné třídu *Magie a věda* přesunout o patro výš. Takže ačkoliv tato třída spadá podle původního Warburgova konceptu do sekce *Orientace*, v současné době z prostorových důvodů a omezení vytváří nové vazby s oblastí kulturních a společenských dějin, které ale už náleží do sekce *Jednání* (*Aktion / Dromenon*). Obdobně je to s oblastí *Obrazu*, která v důsledku svého růstu také překročila prostor jednoho podlaží.

Označení tříd	Hlavní třídy	Čtyři sekce	Lokace v rámci podlaží
RR	Referenční literatura		Přízemí
P	Periodika		OBRAZ
CR	Moderní umění	SLOVO	
K	Předklasické, klasické umění a archeologie		2. patro
C	Postklasické umění /dějiny umění		
E	Jazyk a literatura	ORIENTACE	3. patro
N	Přežívání klasické literatury		
B	Západní náboženství		
G	Východní náboženství		
A	Filozofie	JEDNÁNÍ	4. patro
F	Magie a věda		
D	Politické dějiny		
H	Sociální dějiny		

Tab. 1 Současný stav klasifikačního schématu podle rozdělení tříd, sekcí a jejich rozmístění v rámci podlaží

Všechny čtyři hlavní sekce už byly ustáleny v době, kdy se knihovna definitivně proměnila ve veřejnou instituci, tj. od roku 1926.⁹¹ Z její historie, jež byla načrtnuta v první kapitole, je však zřejmé, že knihovna, která byla nucena měnit své sídlo častěji než kterákoliv z jí podobných institucí, musela těmto prostorovým změnám v několika případech podřídit i změny v celkovém uspořádání knihovního celku. V průběhu historie knihovny se tak nejednou stalo, že jednotlivé sekce se ocitly mezi sebou v různém vztahu a pořadí, jak dokládá tabulka.

	<u>Hamburg, kol. 1927</u>	<u>Hamburg, kol. 1932</u>	<u>Londýn, 1934</u>	<u>Londýn, 1958</u>
1.	Obraz	Orientace	Orientace	Obraz
2.	Orientace	Obraz	Slovo	Slovo
3.	Slovo	Slovo	Obraz	Orientace
4.	Jednání	Jednání	Jednání	Jednání

Tab. 2 Mění se uspořádání sekcí v dějinách Warburgovy knihovny

Problematické se toto zjištění ukázalo zejména pro ty badatele, kteří urputně usilují vyčíst z Warburgova schématu přesně danou strukturu či teorii kultury. Jakékoliv promísení hlavních kategorií totiž jejich jasně načrtnutou a rigidní koncepci nabourává. Za pořadím tříd většinou stojí snaha vidět v něm nalinkovaný evoluční vývoj lidské kultury. Tomu by nejlépe odpovídal výklad Gertrud Bing z roku 1967, jehož se ve zkrácené podobě dodnes drží i Warburgův ústav:

„Knihovna měla vést od vizuálního obrazu (Bild), jako první fáze lidského vědomí, k jazyku (Wort), a odtud k náboženství, vědě a filozofii, což jsou všechno produkty lidského snažení zorientovat se (Orientierung). To ovlivňuje schémata chování a činnost člověka, tedy předmět dějin. Jednání, provádění rituálů (Dromena), je naopak vytlačeno reflexí, která vede zpět k lingvistické formulaci a krystalizaci obrazových symbolů, jež dotvářejí celý koloběh.“⁹²

Hledáním jasného schématu se však (možná nevědomky) tito badatelé vzdalují pochopení poslání knihovny a tedy i způsobu Warburgova myšlení. Je sice lákavé v takových schématech nacházet Warburgův „návod“, jak chápat vývoj lidské kultury nebo jak postupovat při bádání. Prospěšnější však bude vnímat je třeba právě jako základní symbolické formy tak, jak je pojal ve své filozofii Ernst Cassirer: *„Význačným rysem člověka, jeho rozlišujícím znakem, není jeho metafyzická nebo fyzická podstata, ale jeho dílo. Právě toto dílo, soustava lidských činností a jejich výsledků, je tím, co vymezuje a determinuje okruh „humanity“. Jazyk, mýtus, náboženství, umění, věda, dějiny jsou konstitutivními složkami, různými sektory tohoto okruhu.“⁹³*

Navíc knihovna je živým proměňujícím se organismem, na jehož vitalitě ani posun sekcí, a kupodivu ani smrt jejího zakladatele nic nezměnila. Může fungovat stejně podnětně jak v onom případě, kdy se sekce pod názvem *Orientace* nachází v prvním podlaží, tak i

⁹¹ MINTER, C. *"Liberating the Responsibility to Think for Oneself"*, s. 198.

⁹² BING, Gertrud. Historical Note. In: *The Catalog of the Warburg Institute Library*. 2nd edition. Vol. 1. Boston: Hall, 1967, s. iii. Cituje také MINTER, C. *"Liberating the Responsibility to Think for Oneself"*, s. 201.

⁹³ CASSIRER, Ernst. *Esej o člověku*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1977, s. 140.

v případě, že se přesune o patro výš. Naopak se tak ozřejmí nové vztahy a asociace, jež dříve nebyly patrné.

4.2. Notace

V systému notace a signatur se struktura čtyř sekcí (Obraz, Slovo, Orientace, Jednání) přímo neuplatňuje. Rozhodující pro orientaci ve fondu a vždy na prvním místě jsou hlavní třídy.⁹⁴ Struktura notace Warburgovy knihovny sestává z kombinace velkých písmen latinské abecedy a arabských číslic, označujeme ji tedy jako alfanumerickou. Každá z hlavních tříd nese označení jedním velkým písmenem, podtřídy pak dvěma písmeny, podpodtřídy třemi písmeny. Tam, kde je zapotřebí v rámci podpodtříd větší diferenciaci, používá se číselná škála v rozmezí od 1-9999, s tím, že jako například u třídění Kongresové knihovny a jiných obdobných systémů, existují mezery pro dosud nevyužitá čísla, jež jsou vyhrazena pro budoucí využití.⁹⁵ Disproporčnost v míře propracovanosti některých tříd je samozřejmostí, jež je odvislá od výzkumu, který v knihovně probíhá či probíhal a témat, jimž je tradičně věnována větší pozornost. Dobře patrné to je, zejména u některých tříd vymezených geografickou oblastí jako je Itálie, Německo, k nimž existuje v knihovně větší množství literatury, než je tomu v případě jiných oblastí či států. Systém poskytuje dostatečnou flexibilitu a může být obměňován podle vývoje bádání. Nové podtřídy mohou být snadno začleněny do schématu, aniž by nabouraly původní uspořádání. Také z toho důvodu není pořadí tříd podle abecedního pořádku,⁹⁶ což na druhou stranu ale poněkud komplikuje orientaci čtenáře v knihovně mezi regály.

Jeden z knihovníků Warburgova institutu v Británii a rovněž významný historik umění, Edgard Wind se pokusil v roce 1935 charakterizovat a popsat systém klasifikačního schématu.⁹⁷ Na základě jeho tvrzení, tři písmena v notaci každého dokumentu představují tři úrovně klasifikace. První písmeno odkazuje k nejzákladnějšímu rozdělení do jedné z 12 hlavních tříd (třída *Magie a věda* je označena písmenem F, *Politické dějiny* písmenem D atd, viz tabulka výše). Druhé písmeno pak specifikuje oblast hlavní třídy dvojím způsobem, *systematicky* nebo *historicky* (tím je míněno i geograficky). Dělení v rámci třetí úrovně, tj. třetího písmene, je odvislé od předchozího druhého písmene. Lze však říci, že dělení na druhé a třetí úrovni probíhá podle následujících kategorií:

- zvláštní předmět
- doba
- geografická oblast

Tyto kategorie mohou být v rámci druhé úrovně voleny libovolně. Třetí úroveň v notaci se však už musí potom držet zbylých dvou kategorií, které nejsou součástí druhé úrovně.

⁹⁴ Pokud se chce čtenář ihned a automaticky orientovat, musí vědět, která z deseti tříd náleží do jaké ze sekcí, a z toho teprve může odvodit, v jakém patře ji nalezne.

⁹⁵ Srov. např. MACHÁČKOVÁ, Tereza. Třídění Kongresové knihovny. *Ikaros* [online]. 2007, ročník 11, číslo 6 [cit. 2016-07-09]. urn:nbn:cz:ik-12562. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/12562>

⁹⁶ FRIMAN, Mari, Vesa SUOMINEN a Päivi JANSSON. Chaos or Order?: Aby Warburg's library of cultural history and its classification. *Knowledge organization*. 1995, vol. 22, issue 1, s. 26. ISSN 0943-7444.

⁹⁷ WIND, Edgar. The Warburg Institute Classification Scheme, s. 193-195.

Například v hlavní třídě *Dějiny umění / poklasické umění* se nachází podtřída *Italské umění* (kategorie: geografická oblast), do níž by podle Winda mělo pak spadat heslo *renesanční sochařství* nebo *renesanční malířství* (kategorie: doba, zvláštní předmět).

C = Post-classical art

CN = Italian art

CNA = Painting: Renaissance Schools

Zde tedy druhé písmeno určilo kategorii geografické oblasti a třetí písmeno zvláštní předmět a dobu. V případě, že druhé písmeno indikuje zvláštní předmět, což v případě dějin umění může být umělecké odvětví, např. *Illuminované rukopisy*, třetí písmeno by zákonitě mělo indikovat dobu a oblast, např. *Západ – raný středověk*.

C = Post-classical art

CH = Illuminated manuscripts

CHI = The West: Early Middle Ages

Poslední případ, který může nastat, je, že druhé písmeno určuje dobu, takže třetímu písmenu je vyhrazena geografická oblast a zvláštní předmět (zůstaneme-li v sekci *Umění*, bude to další z uměleckých odvětví), např.: podtřída *starokřesťanská doba*, do níž by spadalo heslo *syrské sarkofágy*. Ve skutečnosti se však klasifikační schéma důsledně těchto tří úrovní nedrží, také protože odráží ve fondu skutečně zastoupenou literaturu, nikoliv abstraktně vytvořené podtřídy a hesla. Třetí písmeno v řadě případů tak neindikuje obě zbylé kategorie ze tří, ale většinou pouze jednu z nich. Další členění pak probíhá na úrovni arabských číslic. Je však zřejmé, že pro některé oblasti není tento typ třídění, v němž by se důsledně vyčerpaly všechny tři kategorie (*zvláštní předmět, geografická oblast, doba*), vhodný. Může tedy být dodržován pouze systematický charakter, tj. další členění do podtříd může probíhat stále podle zvláštního předmětu, takže třetí písmeno už nemusí být nutně kombinací jiných dvou kategorií členění.

Pravidlem rovněž je, že knihy, které pokrývají kompletně oblast vymezenou prvními dvěma písmeny, vždy získají na třetí pozici písmeno (F), jež nese význam obecnosti. Takže například knihy, které obecně pojednávají o německém umění napříč všemi obdobími a uměleckými odvětvími, mají třípísmennou notaci následující:

CE = German Art → CEF = German art: general

Důležitým pravidlem, na němž je postavena politika knihovny a jež se projevuje v klasifikačním systému a notaci, je snaha odlišovat zdrojové dokumenty či knihy (*source books*), které představují dané téma či předmět ve své původní podobě, od těch dokumentů, které ho pojednávají již z historické perspektivy. Takové knihy jsou ve fondu knihovny snadno identifikovatelné, protože v notaci obdrží na třetím místě vždy písmeno (H). Dobře patrné je to zejména u tříd B, G, A, tj. západní náboženství, východní náboženství a filozofie, což jsou oblasti, v rámci nichž interpretace zdrojových textů hraje klíčovou roli. Je třeba podotknout, že Windův model tak, jak je zde představen, není zcela důsledně a systematicky

uplatněn v rámci celé klasifikace.⁹⁸ Pro porozumění řádu uvnitř tříd a pochopení záměru tvůrců schématu nám však slouží jako jedno z mála vodítek.

4.3. Signatury

Ve Warburgově knihovně založené na ideje volně přístupného fondu, systematicky uspořádaného podle pravidel vlastní klasifikace, se signatury odvíjí od systému již výše nastíněné notace. Signatura jako lokační údaj vždy udává informaci o místu uložení dokumentu v knihovním fondu. Ve Warburgově knihovně, kde uspořádání fondu víceméně věrně odráží klasifikační schéma, však klasické signatury odlišující exemplář od exempláře, tak aby každá kniha měla své jedinečné označení, neexistují. Plně dostačuje třídící (klasifikační) znak daný systémem notace – *class mark*. Knihy, které spolu spadají pod jedno téma, tj. ve všech úrovních sdílejí stejnou třídu, nesou také naprosto stejné označení. Jedna signatura tak může být společná několika pár knihám ale i několika desítkám. Označuje tedy spíše tématické podmnožiny, nikoliv konkrétní svazky. Takové pořádání knih je opět naprosto odlišné od pořádání založeného na formálních znacích jako je numerus currens, abecední řazení podle jména autora či chronologické řazení podle data vydání. Tak například klasifikační znak (NBM 80), do nějž spadá veškerá literatura věnující se tématu Warburgova ústavu, sdílí 77 položek umístěných vedle sebe v jednom či více regálů. Formálně se jedná o různorodou literaturu – od jednotlivých separátů v podobě útlých sešitů, přes sborníky, obsáhlé monografie až po školní práce.

N = Survival of Classical literature

NB = Universities

NBM = Universities in Great Britain

NBM 80 = London University – Warburg Institute

4.3.1. Původní tříbarevný systém signatur

Lze si také všimnout, že některé ze starších knih na regálech si ještě dosud ponechaly své původní, dnes ale již dále nevyužívané, barevné signatury. Zhruba od roku 1921, kdy se práce na organizaci fondu vedle Saxla ujala ještě Gertrud Bing, se začaly knihy systematicky opatřovat specifickým systémem signatur. Důležité bylo, aby systém nijak nenarušil dynamičnost fondu, tj. pohyblivost knih v rámci tříd a dalších kategorií. Proto Bing a Saxl dospěli k tomuto barevnému značení. Takové knihy jsou opatřené na hřbetu štítkem sestávajícím ze třech barevných proužků. Barva horního proužku indikuje jednu z vědních

⁹⁸ Viz MINTER, C. "Liberang the Responsibility to Think for Oneself", s. 193. FRIMAN, Mari, Vesa SUOMINEN a Päivi JANSSON. Chaos or Order?: Aby Warburg's library of cultural history and its classification. *Knowledge organization*. 1995, vol. 22, issue 1, s. 26. ISSN 0943-7444.

disciplín, odpovídá tak přibližně některé z jedenácti dnešních hlavních tříd. Prostřední proužek ukazuje na formu či žánr dokumentu, jež naznačuje metodický přístup k látce či problému (slovník, sborník, příručka atd.). V případě, že se jednalo o historické práce, barva označovala velmi hrubé časové vymezení. Díla o době před naším letopočtem, měla proužek rumělkově červený, od tohoto data do renesance nesl proužek vínově červenou barvu a dílo pojednávající o době od novověku po současnost bylo označeno prostředním proužkem v podobě tmavě červené barvy. Poslední barevný pruh potom značil pododdělení daného tématu či disciplíny indikovaného prvním proužkem, takže kombinace dvou barev hrála svůj význam. V případě, že taková třístupňová klasifikace pro přesnou charakterizaci svazku ještě plně nedostačovala, bylo využito čísel s dostatečně velkou škálou a rozmezím mezi sebou, aby byl případně poskytnut dostatečný prostor pro další rozšíření.⁹⁹ Saxl ve Zprávě o činnosti Knihovny pro rok 1922 ukazuje na příkladu knihy Franze Cumonta o mithraických mystériích,¹⁰⁰ jak mohla taková signatura vypadat:

Franz Cumont, *Die Mysterien des Mithra*:¹⁰¹

tmavězelená	náboženství (Religion)
rumělková	historická, před Kristem (historisch, vor Christi Geburt)
fialová	helénistická mysterijní náboženství (hellenistische Mysterienreligionen)
číslo 25	perský původ (persische Herkunft)

Hlavní úloha barevných signatur spočívala v tom usnadnit uživatelům orientaci ve fondu. Především Saxl chtěl vizuálně pro čtenáře uchopitelný systém, který by ještě zdůraznil tematické třídění. V dějinách knihoven zřejmě barevné označení knih nebylo ničím zcela výjimečným a sám Saxl se údajně mohl inspirovat Knihovnou prince Evžena Savojského ve vídeňském Belvederu (*Bibliotheca Eugenia*), která rovněž měla obdobný třibarevný systém.¹⁰² Saxl se zpočátku o novém systému signatur vyjadřoval velmi entuziasticky a v korespondenci s Warburgem mu radostně popisoval vzezření regálů plných knih označených třibarevnými proužky jako „papouškovské“ (*papageienartig*).¹⁰³ Tvůrci si od barevných signatur slibovali také to, že špatně zařazené knihy v regálech budou díky tomu na první pohled velmi snadno identifikovatelné.¹⁰⁴

Postupně se však začala idea třibarevného systému značení knih jevit jako nepřilíživě úspěšná. Hlavním problémem bylo blednutí barev. Tím se stávala orientace stále těžší a

⁹⁹ STOCKHAUSEN, T. *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*, s. 76.

¹⁰⁰ CUMONT, Franz. *Die Mysterien des Mithra: Ein Beitrag zur Religionsgeschichte der römischen Kaiserzeit*. Leipzig: Teubner, 1903. Saxl si takovou knihu nevybral náhodou. Vedle astrologických rukopisů se Saxl specializoval rovněž na dějiny ikonografie původně indo-iránského boha Mithry, které pojal ve své fundované knize jako historicko-typologickou studii. Viz SAXL, Fritz. *Typengeschichtliche Untersuchungen*. Berlin: Verlag Heinrich Keller, 1931. Proto měl Saxl o publikacích na toto téma obrovský přehled, jenž se přirozeně odrážel i v bohatosti zastoupení tohoto tématu ve fondu Warburgovy knihovny, která dnes čítá zhruba 120 různých dokumentů na téma Mithry a mithraismu, nemluvě o obrazové sbírce ad.

¹⁰¹ Publikováno STOCKHAUSEN, T. *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*, s. 77-78.

¹⁰² Toto tvrzení zastává bývalá dlouholetá archivářka Warburgova ústavu a Saxlova životopiskyně Dorothea McEwan. Viz MCEWAN, Dorothea. „Wanderstrassen der Kultur“: *Die Aby Warburg – Fritz Saxl Korrespondenz 1920 bis 1929*. München: Dölling und Galitz Verlag, 2004, s. 15 a 40, pozn. 18.

¹⁰³ Fritz Saxl v dopisu Aby Warburgovi 23.9.1922. Ref No WIA GC/13925.

¹⁰⁴ WIND, Edgar. *The Warburg Institute Classification Scheme*, s. 193.

některé signatury od sebe později nebyly takřka rozeznatelné, navíc se snadno odchlipovaly od hřebtů knih. Dalším problémem bylo zavádění stále nových tříd a podtříd v rámci expanze schématu, jež si žádalo nové definování a stupňování barev, což se muselo zákonitě stát pro čtenáře neúnosné asi tak stejně jako jejich blednutí. S tím vším dohromady se nakonec ukázalo, že kombinace barev, ačkoliv jinak napomáhá prevenci mylného zařazení knih do fondu, není tou vizuálně nejlépe zapamatovatelnou notací pro čtenáře a těžko se přenáší i do katalogových lístků.¹⁰⁵ Systém se ukázal být tedy postupem času nepříliš flexibilní, vytrval však ještě dlouho a definitivně od něj bylo upuštěno až v 70. letech, kdy Ústav sídlil již v Londýně.¹⁰⁶

4.4. Jednotlivé sekce a jejich třídy ve vztahu k warbugovu myšlení

Následující přehled, jehož posloupnost vychází ze současného řazení sekcí a tedy i z aktuálního umístění jednotlivých podlaží v sídle Ústavu na Woburn Square, jak ukazuje tabulka výše, má za cíl blíže specifikovat, jaká témata a vztahy existují v rámci sekcí, hlavních tříd a podtříd. Jak je patrné už z notace, různým způsobem jsou uplatněna většinou tři kritéria (časové, zeměpisné, předmětné), na základě nichž dochází k dalšímu dělení. Mnohdy tu chybí aplikace důsledně vedené, předem jasně dané struktury proto, že pro každé téma se strukturní řazení jeví nakonec jinak vhodné. Než abychom jednoduše odsoudili klasifikační schéma jako málo přehledné a nesystematické, můžeme se pokusit, slovy Catherine Minter, „vzít nesystematický charakter jako daný a dále zkoumat jeho význam a důsledky“.¹⁰⁷

4.4.1. Obraz

Hlavním předmětem studia a vědecké práce Abyho Warburga jako vystudovaného historika umění bylo výtvarné umění. Protože však samo umění chápal v širším celku kultury a knihovna měla být koncentrovanou paměť, pamatující ve svých sbírkách na různé etapy v jeho vývoji, muselo se Warburgovi jevit to, co dnes nazýváme výtvarným uměním, především v některých oblastech a fázích svého vývoje s vazbami na oblast náboženskou, společenskou či literární, jako součást širšího celku vizuální kultury, pro niž je samotné označení umění, z pohledu jakým on přistupoval k obrazům, příliš úzké. Do této sekce proto nenáleží pouze výtvarné umění nebo estetika, ale také ty obory, které nejsou tradičně považovány za umělecké, jako je archeologie, numizmatika, topografie a další.

Avšak přes veškerý deklarovaný důraz na vizuální dimenzi na úkor umělecké, jež podtrhává označení sekce *Obraz*, lze považovat celou tuto sekci víceméně za umělecko-historickou, kam největším dílem spadají právě dějiny umění. Nejstručněji je

¹⁰⁵ Viz MINTER, C. "Liberang the Responsibility to Think for Oneself", s. 199.

¹⁰⁶ MCEWAN, Dorothea. „Wanderstrassen der Kultur“: Die Aby Warburg – Fritz Saxl Korrespondenz 1920 bis 1929. München: Dölling und Galitz Verlag, 2004, s. 15.

¹⁰⁷ MINTER, C. "Liberang the Responsibility to Think for Oneself", s. 194.

vymezení sekce *Obrazu* obsaženo v logu Warburgovy knihovny odvozeného z diagramu *Homo - Annus – Mundus*, v němž je nad slovem *Image* vepsáno „Preclassical to Modern Art“, jež představuje zhuštěnou a zjednodušující definici, která vznikla až v anglické periodě působení Knihovny, během níž se ustálily dvě hlavní třídy:

- Předklasické, klasické umění a archeologie (K)
- Postklasické umění /dějiny umění (C)

V současné době se pod tyto dvě hlavní třídy řadí další podtřídy. Rozdělení pak vypadá následovně:

<u>(K) PŘEDKLASICKÉ A KLASICKÉ UMĚNÍ</u>		<u>(C) POSTKLASICKÉ UMĚNÍ</u>			
KD	Primitivní umění	CF	Dějiny umění	CL	Španělské umění
KG	Orientální umění	CI	Umělecká interpretace	CB	Francouzské umění
KF	Klasická archeologie	CA	Estetika	CD/CF	Vlámské a holandské umění
KP	Klasická topografie	CP	Topografie	CM	Britské umění
KO	Klasická ikonografie	CO	Ikonografie	CE	Německé umění
KFF	Numizmatika	CK	Přežívání starověkého umění	CEK	Skandinávské umění
KP	Řecké umění	CC	Raně křesťanské a byzantské umění	CG	Užité umění
KN	Římské umění	CH	Iluminované rukopisy	CGI	Sběratelství
		CN	Italské umění	CR	Umění 19. a 20. století

Tab. 3 Rozdělení hlavních tříd a podtříd v sekci Obraz

4.4.2. Slovo

Druhé patro v rámci Warburgova systému je celé vyčleněno jazyku a literatuře, a proto shrnuto pod pojem „slovo“. Slovo ve vztahu k umění, ale i k mýtu hrálo nejen ve Warburgově metodě ikonologie, ale v celém jeho chápání kultury velkou roli, ačkoliv ne vždy tu poslední a rozhodující. Důkladná obeznámenost s humanistickou italskou literaturou pomohla Warburgovi v jeho dizertaci vrhnout nové světlo na výklad Botticelliho obrazů. Antická tradice přetrvávala nejen vizuálně, ale zejména skrze texty a jazyk. Celé podlaží je proto věnováno jak teoretickým aspektům jazyka a literatury, zejména pojetí jazyka jako symbolické formy vyjádření, jež plnila dříve i funkci magickou a později zejména sémantickou,¹⁰⁸ tak i konkrétním národním literaturám, dále médiím a institucím, skrze něž se klasická literatura zachovala a šířila dále. Vedle sebe se tu tak ocitají dějiny nejenom latinské

¹⁰⁸ CASSIRER, Ernst. *Esej o člověku*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1977, s. 46.

a řecké literatury a jejich odkaz v literaturách vernakulárních, ale rovněž dějiny vzdělanosti a knižní kultury. Důraz je položen na odlišení primární literatury, tj. literatury původní či zdrojové, od literatury sekundární. Primární literatura má na třetím místě v notaci vždy písmeno (H). Jiným důležitým aspektem je rozdělení literatury klasické na dobu jejího přímého působení a na dobu jejího druhého života (*Nachleben*), kdy přetrvává formou tradice v evropské kultuře od středověku až do současnosti. Toto rozdělení se odráží ve stanovení dvou hlavních tříd:

- Jazyk a literatura (E)
- Přežívání klasické literatury (N)

<u>(E) JAZYK A LITERATURA</u>		<u>(N) PŘEŽÍVÁNÍ KLASICKÉ LITERATURY</u>	
EA	Jazyk	NA	Středověká a humanistická literatura
EKH	Řecká literatura – texty	NK	Přežívání klasické literatury
EGH	Helénská literatura – texty	NEH	Klasická a středověká témata v literatuře – texty
EPH	Římská literatura – texty	NE	Klasická a středověká témata v literatuře – studie
EK	Řecko-římská literatura - studie	NOH	Obrazové symboly – texty (emblematika)
EKK	Řecká literatura – studie	NO	Obrazové symboly – studie
EKG	Helénská literatura – studie	NF	Encyklopedie
EPL	Latinský jazyk	NP	Knihy a knihovny
EKP	Římská literatura – studie	NM	Knihovny
ENH	Italská literatura – texty	NH	Rukopisy
EN	Italská literatura – studie	NC	Knihotisk a ilustrace
EL	Španělská literatura	NL	Dějiny vzdělání
EB	Francouzská literatura	NB	Univerzity
ED	Skandinávská literatura	NI	Kulturní výměna
EF	Nizozemská literatura	ND	Cestování
EMH	Anglická literatura – texty		
EM	Anglická literatura - studie		
EE	Německá literatura		
EC	Slovanská a východoevropská literatura		

Tab. 4 Rozdělení hlavních tříd a podtříd v sekci Slovo

4.4.3. Orientace

Do sekce *Orientace* patří čtyři základní tematické okruhy, které z ní činí velmi obsáhlou skupinu témat. V současné době už nemohou být všechny uspořádány vedle sebe v úrovni jednoho podlaží, takže poslední z nich našla své místo o patro výš. Čtyřmi základními třídami zde jsou:

- Západní náboženství (B)
- Východní náboženství (G)
- Filozofie (A)
- Magie a věda (F)

<u>(B) ZÁPADNÍ NÁBOŽENSTVÍ</u>		<u>(G) VÝCHODNÍ NÁBOŽENSTVÍ</u>		<u>(A) FILOZOFIE</u>	
BF	Srovnávací výzkum náboženství	GI	Orientální náboženství	AA/AF	Filozofie
BE	Teutonická a slovanská náboženství	GMH	Judaismus - texty	AK	Řecká a římská filozofie
BK	Řecko-římské náboženství	GM	Judaismus - studie	AKH	Řecká a římská filozofie – zdroje
BCH	Křesťanství – texty	GA	Islám	AG/AB	Židovská a arabská filozofie – zdroje
BC	Křesťanství – studie	GD	Indie	AB	Středověká filozofie
EM H	Křesťanství od reformace – zdroje	GC	Čína, Japonsko	AC	Renesanční filozofie
EM	Křesťanství od reformace – studie			ADH	Filozofie 17. století – zdroje
				AAH	Filozofie 18. století – zdroje
				AM	Moderní filozofie – studie

Tab. 5 Rozdělení 3 hlavních tříd a jejich podtříd v sekci Orientace

Ačkoliv se uskupení náboženství, filozofie a vědy může zdát spíše nesystematické a náhodně zvolené, ve skutečnosti je pečlivě provázaným celkem. Vrátime-li se k Lamprechtově schématu, které kdysi Warburga natolik zaujalo [Obr. 2], zjistíme, že jsou zde už náboženství, filozofie a věda spolu s uměním podobně vymezeny jako základní oblasti, kterými člověk uchopuje a poznává svět. Pro Warburga představují tedy jakýsi vstupní článek do celé lidské civilizace. Věda, náboženství a filozofie utvrzují člověka ve stálosti světa, fixují pevné body, pomocí nichž se může ve světě orientovat. Warburg jejich vzájemné vztahy a postavení promýšlel a nikoliv náhodou bylo sekci *Orientace* vyhrazeno po dlouhou dobu první, tedy vstupní patro [Tab. 2].

<u>(F) MAGIE A VĚDA</u>	
FF	Přírodní vědy
FB	Magie
FC	Magické objekty
FD	Čarodějnictví, zednářství, rozenkruciánství
FO	Zoologie, botanika, farmacie
FG	Alchymie, chemie
FE	Dějiny medicíny
FN	Matematika
FM	Věštění
FH	Proroctví
FA	Astrologie a astronomie
FI	Kosmologie
FP	Geografie

Tab. 6 Hlavní třída Magie a věda ze sekce Orientace a její podtřídy

Právě v propojenosti těchto oblastí se odráží Warburgův celoživotní zájem mapovat kontrast mezi mýtickým světem primitivního myšlení ovládaným bezprostředními vjemy či emocemi a světem racionálního myšlení, jež sleduje a interpretuje jevy okolo sebe již s chladným odstupem. Kulturně-historické pojetí klasifikace třídy *Magie a věda* odkrývá vztahy mezi matematikou a věštbou, alchymii a chemií či astrologií a astronomií. Nemapují se tím pouze dějiny samotné disciplíny, např. kořeny chemie, jež spočívají v alchymii apod., ale sleduje se tím neustálá oscilace mezi racionálním a iracionálním, kdy i ono iracionální může znovu nečekaně začít ovládat naše myšlení nebo ho ovládá, aniž bychom to sami tušili. Tyto křehké vztahy si čtenář snáze uvědomí, míjí-li cestou k regálům věnovaným dějinám farmacie, medicíny či matematiky, regály s knihami, jež jsou zasvěceny magii, čarodějnictví a různým okultním praktikám. Nacházet a interpretovat tyto spojitosti, jedinečným uspořádáním knih v knihovně ještě zesílené, bylo důležitým úkolem ve výzkumu přezívání antiky v evropské tradici. Inspirován Nietzsche, Warburg systematicky poukazoval na to, že evropská civilizace nepřejímala ze starověké řecké a římské kultury jen to, co nazýváme „klasikou“, onen apolinský princip, shrnutý Johannem Joachimem Winckelmannem do hesla: „*edle Einfalt und stille Größe*“, ale že stejnou měrou byla fascinována dionýským živlem, jehož stopy v renesančním výtvarném umění Warburg jako první odhaloval.

Oscilace mezi světem mýtického a vědeckého myšlení probíhá v klasifikaci jak na úrovni dvoupísmenných podtříd mezi sebou (na jedné straně tu stojí magie, věštění, čarodějnictví proti matematice, medicíně či botanice), tak i v rámci nich (v jedné podtřídě jsou spolu alchymie s chemií nebo astrologie s astronomií). V druhém případě lze tušit, že Warburg chtěl provázanost chemie s astrologií či astrologie s astronomií ještě více zdůraznit. Navíc prostor, který je věnován právě podtřídě FA (astrologie, astronomie) dokládá, že ta v sekci *Orientace* představuje jedno z nejdůležitějších probádaných a vytěžovaných témat. Je to

pochopitelné, protože tématu se věnoval po celý život nejenom Warburg, ale i mnoho z jeho nejbližších spolupracovníků a následovníků.¹⁰⁹ Warburg se tak snažil prostřednictvím uspořádání této sekce naznačit vývoj lidského myšlení založeného na rozlišování mezi původním primitivním stavem, v němž člověk ještě zažíval bezprostřední mimetický vztah k realitě, a následným rozvojem abstraktního konceptuálního myšlení.¹¹⁰

4.4.4. Jednání

Poslední z pater Warburgovy knihovny je zastřešeno termínem *Jednání* (*Handlung, Action*) původně ve významu řeckého slova *Dromenon* (původně *dramein*, „běžet“), jež znamená obřad, tedy něco, co se koná, co se děje či předvádí. Je to tedy akt jednání ve smyslu opakovaného děje či rituálu.¹¹¹ Slovo Warburg přezval z archaického řeckého náboženství, v němž posvátný obřad nebyl jen pouhou reprezentací, něčím co se předvádí, nýbrž představoval spolupodílání či spoluúčast na kosmickém dění.¹¹² Celé toto patro Warburgovy knihovny se proto věnuje rozmanitým oblastem – od folklóru, festivit, divadla, hudby přes různé formy sociální správy až po právní a politické teorie či dějiny jednotlivých státních celků. Souhrně se dá říci, že se v těchto oblastech manifestují dva okruhy: kulturní a politické dějiny evropské civilizace. Vymezení hlavních tříd je tedy následující:

- Politické dějiny (D)
- Sociální a kulturní dějiny (H)

Podtřídy jsou pak definovány takto:

<u>Sociální a kulturní dějiny (D)</u>		<u>Politické dějiny (H)</u>	
DA	Psychologie	HA	Historiografie
DL	Antropologie	HK	Řecké dějiny
DD	Folklór	HP	Římské dějiny
DN	Pozice žen	HG	Dějiny Byzance
DB	Hudba	HN	Dějiny Itálie
DE	Divadlo	HL	Dějiny Španělska
DC	Festivity	HB	Dějiny Francie
DF	Technologie	HD	Dějiny Belgie

¹⁰⁹ Např. již zmíněný Fritz Saxl, který se seznámil s Warburgem na základě společného zájmu o astrologii a astrologické rukopisy.

¹¹⁰ RAMPLEY, Matthew. *The remembrance of things past: on Aby M. Warburg and Walter Benjamin*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2000, s. 12. Gratia: Bamberger Schriften zur Renaissanceforschung, 35. ISBN 3-447-04299-0.

¹¹¹ WOOD, Christopher S. *Dromenon*. *Common Knowledge*. Winter 2012, vol. 18, issue 1, s. 107. ISSN 0961-754X.

¹¹² HUIZINGA, Johan. *Homo ludens: o původu kultury ve hře*. Překlad Jaroslav Vácha. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1971, s. 21.

DG	Doprava	HF	Dějiny Nizozemska
DM	Obchod	HM	Britské dějiny
DI	Veřejné mínění	HC	Dějiny Amerika
DK	Právo	HI	Dějiny Skandinávie
DH	Sociologie	HO	Dějiny Švýcarska
DP	Politická teorie	HE	Dějiny Německa

Tab. 7 Rozdělení hlavních tříd a podtříd v sekci Jednání

Vztahy mezi jednotlivými podtřídami v rámci třídy politických dějin jsou vymezeny poměrně tradičně podle jednotlivých státních celků, přičemž některým z nich je v dalších úrovních z pochopitelných důvodů, daných jednak Warburgovým zvláštním zájmem jednak tím že u nich antická tradice přežívala intenzivněji, ponechán podstatně větší prostor než ostatním (viz dějiny Itálie).

Zajímavější strukturu pak lze nalézt v hlavní třídě (D), věnované sociálním a kulturním dějinám, kde jsou jednotlivé podtřídy vymezeny nikoliv historicky a geograficky, jako je tomu u sousední třídy (H), ale tématicky. Sám Warburg to nazval „morfologií sociálního života“ (*Morphologie des sozialen Lebens*). Uvnitř ní se projevovaly formy dvojího druhu: *formy díla* a *výrazové formy*. Do těch prvních původně zařadil Warburg dopravu a mobilitu, hospodářství a obchod, právo a zákonodárství, státovědu či veřejné mínění. Mezi tzv. *Ausdruckformen*, tedy výrazové formy se pak řadila literatura pojednávající o svátcích a oslavách, divadlu či hudbě.¹¹³

Toto propojení tří různých způsobů kategorizace – historické, geografické a tématické (viz podkap. Notace) v rámci jedné úrovně, (jak v hlavních třídách, tak i v podtřídách) je z hlediska pravidel vytváření klasifikace více než problematické, takže dochází ke křížení. Třídy a podtřídy nebývají v jedné úrovni rozděleny konzistentně podle jednoho předem daného kritéria. Třídy a podtřídy se tedy často mezi sebou překrývají. Na druhou stranu, tento systém nabízí čtenáři pohybujícímu se mezi regály zajímavější způsob, jak nahlížet souvislosti. Takové putování mezi regály, nacházení jednoho tématu na vícero místech ale pokaždé v jiných kontextech a viděno z různých perspektiv, má ve Warburgově knihovně své důvody. Čtenáři se ozřejmují vztahy, jež by nahlédnutím pouze do jedné z polic zůstaly poněkud omezené a chudé.

¹¹³ Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg. *Grundriss der Bücheraufstellung und Bildersammlung*. [Nedat.]. In: LAVIN, Irving. Rememberance on the Occasion of the Re-opening of the Warburg House, Hamburg, April 20, 1995. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: https://publications.ias.edu/sites/default/files/Lavin_OP_HamburgWarburgStiftung_1995.pdf.

5. Volně přístupný fond a „zákon dobrého souseda“

„Kniha, o které víme, ve většině případů není ta pravá, kterou potřebujeme.“
(Aby Warburg)

Jsou to právě vzájemné vztahy mezi knihami, co z pohledu badatelů a čtenářů Warburgovy knihovny tvoří její fond tak osobitým, protože volný přístup ke knihovnímu fondu umožňující sledovat vazby mezi knihami, vytváří jeden ze základních pilířů, na němž stojí organizace Warburgovy sbírky knih. Jinak řečeno, „to, co z knihovny dělá zrcadlo svého majitele, není jen sám výběr titulů, ale také síť asociací, která je ve výběru skryta. Naše zkušenost staví na jiné zkušenosti, naše paměť na jiných pamětech. Naše knihy stavějí na jiných knihách, které je proměňují nebo obohacují, které je vřazují do chronologie odlišné od literárních slovníků.“¹¹⁴ Kritériem kvality fondu tedy není jen jeho obsah, relevance a kvalita titulů, ale i vztahy mezi dokumenty.

Když v roce 1935 popisoval Edgard Wind v článku publikovaném v *The Library Association Record* klasifikační schéma Warburgovy knihovny, kladl důraz na dva body. Za prvé, aby knihovna byla využívána jako svého druhu knihovna referenční, tj. aby všichni čtenáři měli otevřený přístup k fondu. Za druhé, knihovna měla být uspořádána tak, aby z tohoto uspořádání bylo ještě více patrné vzájemné propojení témat a knih.¹¹⁵ Tuto propojenost kdysi Aby Warburg nazval „zákonem dobrého souseda“ (*Gesetz der guten Nachbarschaft*) a bylo posláním knihovny, aby se do budoucna strategie organizace fondu na základě *dobrého susedství knih* pro jednou držela.

Idea, že dokument na polici musí být obklopen vždy jen takovými knihami, jež s ním bezprostředně tematicky souvisí, si vyžadovala systematické stavění, v němž zůstává hlavním selekčním prvkem předmět či téma a jakékoliv abecední či pořadové řazení je předem vyloučeno, a to i v rámci skupin dokumentů se stejnou notací. Jedině věcné uspořádání mohlo zaručit funkčnost tohoto zákona, jehož benefitem je, že si čtenář uvědomuje knihu v rámci celku jedné či více disciplín, v rámci celého vědění, ale i v rámci dějin kultury. Kniha je tudíž vždy zasazena do nějakého kontextu. Pohled do knihy, která je vedle, může asociovat nový proud myšlenek, nápadů a přinést svěží pohled na původní téma nebo ho pomoci orientovat i novým směrem, ačkoliv o tom možná její název na první pohled nic nenapovídá. Najít knihu podle abecedního či jiného formálního řazení může být snazší a především rychlejší, avšak tematické pořádkání a zákon dobrého souseda činí vyhledávání uspokojujícím a stimuluje intelektuální činnost badatele.¹¹⁶ Jinak řečeno, fyzická blízkost knih, jež spojuje jedno a více témat, o nichž jednotlivé svazky pojednávají, vytváří pro zvědavého a přemýšlivého čtenáře více než příznivé podmínky. Ať už totiž hledá jakoukoliv knihu, jejím nalezením se mu automaticky otevírá celý soubor dokumentů, souvisejících s jím požadovanou knihou a tedy pravděpodobně i s problémem, o němž tato kniha pojednává. Ernst Cassirer proto hovořil o knihovně nikoliv jako o prosté sbírce knih, ale jako o katalogu

¹¹⁴ MANGUEL, Alberto. *Knihovna v noci*. 1. vyd. Brno: Host, 2009, s. 179. ISBN 978-80-7294-336-4.

¹¹⁵ WIND, Edgar. *The Warburg Institute Classification Scheme*, s. 193.

¹¹⁶ FRIMAN, Mari, Vesa SUOMINEN a Päivi JANSSON. Chaos or Order?: Aby Warburg's library of cultural history and its classification. *Knowledge organization*. 1995, vol. 22, issue 1, s. 25. ISSN 0943-7444.

problémů.¹¹⁷ „Nebyly to tematické fondy knihovny, jež ve mně vzbudily tento dojem; byl to spíš princip její výstavby, který mě ovlivnil více než její obsah. Protože zde dějiny umění, dějiny mýtu a náboženství, dějiny jazyka a kultury nebyly prostě jen položeny vedle sebe, ale vztahovaly se jedny k druhým a k jejich společnému ideálnímu centru.“¹¹⁸

Zákon dobrého sousedství, z něž vyvodil Warburg obdobný postulát, totiž, že „*Kniha, o které víme, ve většině případů není ta pravá, kterou potřebujeme.*“, s sebou nese ještě jeden termín, jenž si žádá své vysvětlení. Toto Warburgovo rčení, jež se dlouhodobě traduje, ale v žádném z jeho textů není přímo doloženo, může znít i takto: „*Kniha, kterou hledáme a najdeme, není onou knihou, kterou potřebujeme, protože tou je její soused.*“ Problém, který tu vyvstává, lze nezcela přesně v češtině laicky označit za záležitost šťastného či náhodného objevu, odborně pak pojmem *serendipita*. Znalci Abyho Warburga se specializací spíše v dějinách umění a příbuzných oborech znají velmi dobře jiné Warburgovo diktum, jež je však se zákonem dobrého sousedství, a tedy i serendipitou spjato: „*Der liebe Gott steckt im Detail.*“¹¹⁹ Warburgovo motto, Bůh se skrývá v detailu, vypovídá obrazně trochu jinak o tom samém, co zákon dobrého souseda či serendipita, totiž o schopnosti všimnout si zdánlivě nedůležitých věcí, které se pak ve výsledku ukazují jako zcela zásadního charakteru, ať už pro nový vědecký objev, konstruování převratné teorie či odhalení neznámého pachatele, který nám stále uniká. Právě zatím zcela nepovšimnutá drobnost může vrhnout nové světlo na to, co dosud všem ostatním bylo skryto.¹²⁰

Serendipita má svůj význam nejenom pro sociologii, teorii a dějiny vědy (objev penicilinu Alexandra Fleminga či objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem patří mezi nejznámější příklady serendipity), ale svou roli hraje i v oblasti informační vědy¹²¹ a knihovnictví.¹²² Serendipita se dnes ukazuje jako důležitá v síťovém prostředí definovaném hypertextem. Svůj původ však má, tak jako z velké části i samotná informační věda, v prostředí knihoven, kde je vázána na pojem *browsing*, čili strategii prohlížení nebo intuitivního vyhledávání. Ta má ale svůj význam výhradně v knihovnách s fondy přístupnými ve volném výběru, kde je uživateli bez omezení prohlížení knih umožněno.

K termínu *browsing* jako jedné z nejvýznamnějších rešeršních strategií existuje dnes již obrovské množství literatury a není cílem toto téma zde podrobně vyložit. Za pozornost pro naši práci však tato strategie stojí ve vztahu k typu výzkumných knihoven (*Forschungsbibliothek / research library*), tak jak byly definovány v první části této práce, to znamená knihoven humanitních věd s volně přístupným fondem, jejímž významným reprezentantem je i Warburgova knihovna. Takové vymezení je důležité hlavně proto, že

¹¹⁷ CASSIRER, Ernst. Concept of Symbolic Form in the Human Sciences. In: CASSIRER, Ernst. *The Warburg years (1919-1933): essays on language, art, myth and technology*. New Haven – London: Yale University Press, 2013, s. 72. Původně proneseno roku 1923 jako přednáška na Warburgově ústavu.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 72.

¹¹⁹ O významu tohoto Warburgova výroku k serendipitě a náhodným objevům viz HECKSCHER, William S.. Petites perceptions: An Account of Sortes Warburgianae. *Journal of Medieval and Renaissance Studies* 4, 1974, s. 101-134.

¹²⁰ Srov. rovněž GINZBURG, Carlo. Morelli, Freud and Sherlock Holmes. Clues and Scientific Method. *History Workshop*. 1980, č. 9, s. 5-36.

¹²¹ AGARWA, Naresh Kumar L. Towards a definition of serendipity in information behaviour. *Information Research* 2015, vol. 20, issue 3, s. 1-16.

¹²² CARR, Patrick L. Serendipity in the Stacks: Libraries, Information Architecture, and the Problems of Accidental Discovery. *College and Research Libraries*, September 2015, s. 831-842. Terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) například pojem serendipity vůbec nezná.

humanitní vědec postupuje v rámci výzkumu jinak než například přírodovědec. Jejich metody jsou tedy diametrálně odlišné. Od toho se musí odvíjet i způsob jakým oba typy pracují s informačními prameny, potažmo využívají instituce, které jim přístup k nim umožňují či zprostředkovávají. Pro větší názornost, a tedy poněkud zjednodušeně řečeno, je pro přírodovědce či technika, pokud se nespécializuje zrovna na dějiny oboru, důležitá laboratoř, kde může provádět pokusy a ověřovat své hypotézy. Stejně tak tu existuje pro humanitního vědce knihovna. Tím ale veškeré paralely končí. Prohlížecká strategie (*browsing strategy*), která může vést k serendipitám, je vysoce intuitivní metodou, jež má pro humanitního vědce daleko větší význam než pro technika či přírodovědce, kteří by ji mohli považovat za „*bezúčelně vypadající techniku vyhledávání informací*“.¹²³ Na druhou stranu ale tato strategie „*poskytuje velký přehled a je to přirozená technika uživatelů, kteří chtějí vidět zejména souvislosti a okolí výstupu z informačního systému, seznámit se kontextově s tématem, které hledají*“.¹²⁴ Pro Warburgovu knihovnu, jejíž volně přístupný fond je vystaven tak, aby zdůrazňoval mezioborové vazby a dával informace do kontextu, je metoda browsingu stejně významná jako pokročilé analytické strategie vyhledávání. V prostředí humanitní výzkumné knihovny by s nimi měla být komplementární. Na rozdíl od cíleného vyhledávání informací, které může probíhat v podstatě formálně a technicky, bez toho, aby byl problém obsahově zpracován, je tato technika důležitým spouštěčem asociací.

Na základě toho co bylo výše řečeno, není těžké odvodit, že v základu zákona dobrého souseda tedy stojí Warburgovo interdisciplinární myšlení založené na vědeckém asociačním řetězení, které se odráží i v systematické fondu. Zdánlivě to tedy vypadá tak, že důsledně hierarchické uspořádání, jak jej známe z jiných dnes již klasických klasifikačních schémat, je v systému Warburgovy klasifikace v určitých oblastech potlačeno na úkor řazení sekvenčního.¹²⁵ To se však při bližším pozorování ukazuje jako pořádání založené na sémantické asociaci či asociativních vztazích (zde vyrůstajících z provázaných úrovní lidské kultury), tj. takových sémantických vazbách mezi entitami, „*které nejsou členy stejné třídy ekvivalence a mezi kterými nelze definovat jednoznačný hierarchický vztah, avšak funkční, formální, prostorová nebo časová souvislost mezi nimi je natolik závažná, že je účelné pro potřeby vyhledávání jejich vzájemnou vazbu vyjádřit*“.¹²⁶ Vedle sebe tak v jedné úrovni mohou stát témata vymezená prostřednictvím různých kategorií (viz kap. Notace). Takové řazení pak daleko lépe odkazuje k relacím mezi různými odvětvími vědění a kultury, které by v rámci hierarchického uspořádání byly jen těžko viditelné. Nemusí nás proto ani překvapit, když někteří současní badatelé dokonce chápou Warburgův zákon dobrého souseda jako předchůdce soudobých snah vytvářet informační úložiště a vyhledávací systémy, které už se tolik nezakládají na indexaci jako na sémantické asociaci.¹²⁷

¹²³ PAPIK, Richard. Rešeršní strategie a rešeršní služby II.: Vyhledávání informací v elektronických informačních zdrojích z hlediska používaných termínů. *Duha* [online]. 2014, roč. 28, č. 1 [cit. 2016-07-16]. Dostupný z WWW: <<http://duha.mzk.cz/clanky/resersni-strategie-resersni-sluzby-ii-vyhledavani-informaci-v-elektronickych-informacnich-zdr>>. ISSN 1804-4255

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Termín sekvenčního řazení používá Settis. Viz SETTIS, S. „Warburg continuatus“, s. 135.

¹²⁶ BALÍKOVÁ, Marie. Asociativní vztah. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-07-16]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001504&local_base=KTD.

¹²⁷ SBRILLI, Antonella. Computerization, digitization and the internet. In: RAMPLEY, Matthew, ed. *Art History and Visual Studies in Europe. The Transnational Discourses and National Frameworks*. Leiden: Brill, 2012, s. 149-150. ISBN 978-90—04-21877-2.

Tento přístup Abyho Warburga, založený na vědeckých asociacích či zákonu dobrého souseda, jež se odráží ve schématu a uspořádání fondu knihovny, by se dal vhodně označit také za typ blízký se tzv. „rhizomatickému myšlení“, jež ve vztahu k Warburgově knihovně zmínila již Dorothée Buerle-Willert¹²⁸ a jako koncept ho prvně rozpracoval Deleuze s Guattarim. V jejich pojetí jsou rhizomatická spojení náhodná, proměnlivá a decentralizovaná. „*Rhizom nezačíná ani nekončí, je vždy ve středu, mezi věcmi, mezičlánky, intermezzo.*“¹²⁹ Rhizomatické struktury se projevují v klasifikačním schématu i fondu Warburgovy knihovny třeba i tak, že se podtřídy v rámci hlavních tříd různým způsobem přesouvají, rozpadají do dalších podtříd apod., a to vždy podle aktuálního stavu výzkumu, který tak ve výsledku knihovna svým pokaždé novým uspořádáním v ten daný moment demonstruje.

Protikladem rhizomatického myšlení je pak myšlení arborescentní neboli stromové. „*Strom to je přibuzenství, ale rhizom je spojenectví, jediné a pouze spojenectví. Strom vnucuje sloveso „být“, tkanivem rhizomu je spojka „a... a... a...“.*“¹³⁰ Stromová spojení vyrůstají ze společného kmene a ten vždy zaručuje silnou základní jednotu. Základ tohoto myšlení spočívá v binární logice dichotomie, zakládá se na jednoznačných vztazích a brání se jakékoliv multiplikaci, která je naopak jednou ze základních vlastností myšlení rhizomatického. Není však těžké odvodit, že stromové myšlení se hojně uplatňuje v rámci klasických schémat organizace a pořádání lidského vědění. Tyto „stromy vědění“ mají dlouhou tradici a ukazují na způsob myšlení, jenž Deleuze s Guattarim systémově napadají ve snaze nahradit ho rhizomem. Warburgovo klasifikační schéma ve výsledku není a ani nemůže být natolik radikální. Ještě stále si zachovává hierarchickou strukturou, avšak v podstatně menší míře než jiné klasifikační systémy téže doby. Oproti nim více uplatňuje horizontalitu, zakládající se na juxtapozici a asociacích, v protikladu k pevně strukturovaným vztahům vedeným vertikálně.

Na závěr zbývá ještě zmínit pedagogický etos, jenž se skrývá za specifickým pořádacím systémem a z něj vyplývajícího dobrého sousedství knih. Tento aspekt, jímž působí na čtenáře Warburgova knihovna, zdůrazňuje zejména Catherine Minter.¹³¹ Je však otázkou, zda vzdělávací funkce není něčím, co je základním atributem všech typů knihoven, jež volně zpřístupňují své fondy čtenářům. Knihovny s volně dostupným fondem jakoby automaticky nutí čtenáře postupovat při výběru dokumentů do značné míry samostatně a sám čtenář si také určuje relevanci dokumentu. Otevřené regály s knihami ho nutí ke strategii prohlížení, jejíž benefity už zde byly zmíněny. I Warburgova knihovna je postavena na ideálu jejího aktivního užívání. Má být jak laboratoří, tak i organonem, tj. nástrojem k poznání, který učí chápat spojitosti. Knihovna je dle mého soudu instruktivní do té míry, že aktivizuje mysl čtenáře, učí ho hledat kontexty a vztahy tam, kde by mu to jiná odborná knihovna, s uzavřeným fondem ve skladištích většinou nedovolila. Není však direktivní, čtenář se může vydat po stopách

¹²⁸ BAUERLE-WILLERT, Dorothée. Aby Warburgs Daimonium. Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek. In: BOERO, Sisamme a Walther FUCHS, ed. *Bibliotheken Bauen. Tradition und Vision*. Basel: Birkhäuser, s. 237-253.

¹²⁹ DELEUZE, Gilles a Félix GUATTARI. *Tisíc plošin*. Vyd. 1. Praha: Herrmann & synové, 2010, s. 35. ISBN 978-80-87054-25-3.

¹³⁰ Tamtéž, s. 35.

¹³¹ Její jinak poučená studie se snaží podtrhnout právě vzdělávací funkci Warburgovy knihovny, podle mého názoru až příliš na úkor jiných funkcí. MINTER, Catherine. „Liberating Responsibility to Think for Oneself.“ *The Warburg Institute Library Classification. Knowledge Organization*, 2008, No. 4, Vol. 35, s. 192-208.

sousedních knih, ale také může zůstat jen u té jedné, kterou původně hledal, a i tak mu knihovna poslouží. Její potenciál však nebyl vyčerpán. Tematicky uspořádaný fond podléhající zákonu dobrého souseda je klíčovým nástrojem pro to, abychom nechtěli zůstat jen u jedné knihy, ale abychom mysleli kontextuálně a fungovali ve stavu neustálé bdělosti či připravenosti čelit náhodným objevům. Učí člověka schopnosti, již někteří definují právě jako serendipitu, tedy schopnost „*vidět mosty tam, kde ostatní vidí díry*“.¹³²

¹³² BURT, Ronald S. Structural Holes and Good Ideas. *American Journal of Sociology*, Semptember 2004, vol. 110, issue 2, s. 351, pozn. 2.

6. Warburgova knihovna v kontextu soudobého knihovnictví

„*Aucun ordre des discours n'est en effet séparable de l'ordre des livres qui lui est contemporain.*“

(Roger Chartier)

Až do 18. století a ještě během něj byla slova, jako je „knihovna“ a „muzeum“ pro mnohé takřka synonymními pojmy. Bylo to z toho důvodu, že knihovny, muzea a encyklopedie shodně odrážely či lépe řečeno reprezentovaly strukturu světa, materializovaly soudobé lidské představy o jeho uspořádání.¹³³ Jejich základní funkcí bylo reprodukovat řád přirozeného světa. Signatury často nebyly zapotřebí, protože klasifikace jasně definovala, jaké je místo knihy v přirozeném řádu věcí a tedy i v knihovně, jež měla být jeho zrcadlem.

Jistou revoluci v tomto pohledu na knihy a knihovny přinesl až v Mnichově později usazený benediktýnský mnich a knihovník Martin Schrettinger (1772-1851). Nucen vypořádat se s chaosem obrovského množství neuspořádaných knih, které získala tehdejší Královská dvorská knihovna v Mnichově konfiskacemi z okolních klášterních knihoven, rozhodl se pod vlivem Kantova učení¹³⁴ dát knihovně zcela nový řád. Jestliže Kant prokázal, že svět o sobě není člověkem poznatelný, že to je pouze naše mylná představa, domníváme-li se, že jsme schopni věci nahlédnout v jejich podstatě (*Ding an sich*), muselo se najednou ukázat jako zbytečné veškeré tehdejší pořádání knižních fondů, jež se uskutečňovalo takřka výhradně podle přirozeného řádu. Žádný všeplatný božský řád universa, který by jako ideální model vtělený do těla knihovny zajišťoval nejlepší a nejpřirozenější uspořádání knih, od nynějška neexistoval, alespoň ne už pro Schrettingera. Pokud je každý řád věcí odvislý od našich schopností a nezrcadlí nic vyššího, potom je také možné vytvářet různé řády a různá klasifikační schémata, které se mohou pro pořádání takových „věcí“ jako jsou knihy jevit přece jen jako příhodnější. Schrettingerova naprostá změna koncepce knihoven, znamenala v dějinách knihovnictví zlomový bod, který nebyl nepodobný tomu, co vše s sebou pro dějiny myšlení evropské civilizace přinesla filozofie Kantova, z níž Schrettinger vycházel.

Tato radikální změna s sebou přinesla otázku klíčového charakteru. Čím je tedy knihovna, pokud už se její hlavní smysl – být reprezentací přirozeného řádu věcí – vytratil? Knihovna se tak mohla vyvázat z povinnosti zrcadlit vyšší svět a začala fungovat na základě svých vlastních pravidel, jež se ukázala pro provoz knihovny efektivnější než ty, které byly odvozené od abstraktních filozofických systémů či klasifikace jednotlivých věd. Viditelný řád byl nahrazen funkčním řádem.¹³⁵ Tato změna se jasně odrazila i ve Schrettingerově nové definici knihovny, jak ji nastínil ve své slavné učebnici knihovnictví *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft*. Podle Schrettingera: „*Eine Bibliothek ist eine beträchtliche Sammlung von Büchern, deren Einrichtung jeden Wissbegierigen in den*

¹³³ GARRETT, Jeffrey. Redefining Order in the German Library. *Eighteenth-Century Studies*. Fall 1999, vol. 33, no. 1, s. 105.

¹³⁴ BUCKLAND, Michael. Information schools: A Monk, Library Science, and the Information Age [online]. In: HAUKE, Petra, ed. *Bibliothekswissenschaft - quo vadis? = Library Science - Quo vadis?* München: K. G. Saur, 2005. Naposledy změněno prosinec 2005. Online verze se lehce liší od verze tištěné.

¹³⁵ GARRETT, J. *Redefining Order in the German Library*, s. 118.

*Stand sezt, jede darin enthaltene Abhandlung, ohne unnötigen Zeitverlust, nach seinem Bedürfnisse zu benützen.*¹³⁶ Novou prioritou se stalo rychlé nalezení knih, jejich snadná dostupnost a daleko větší důraz byl dán na tvorbu a využití katalogů (abecední, předmětový) jako selekčního nástroje. Spoléhat se pouze na systematické řazení knih v regálech, poté co se ukázal Schrettingerův postup jako úspěšný, už nebylo žádoucí. Z tohoto hlediska lze potom skutečně Schrettingera označit za zakladatele moderního knihovnictví.

S požadavky nově kladenými různými vědními disciplínami na rychlost a efektivitu se ukázalo být Schrettingerovo nové pojetí organizace knihoven jako vizionářské. Cesta od starých pořádků k novým konceptům však neprobíhá ze dne na den, jak by se mohlo v případě Schrettingera zdát. Navíc i on měl celou řadu odpůrců, kteří jeho metodu odmítali jako nevědeckou, mechanickou a ve výsledku tedy jako iracionální. Polemika probíhala například mezi ním a dánským knihovníkem – historikem Christianem Molbechem (1783-1857)¹³⁷ či knihovníkem královské knihovny v Drážďanech Friedrichem Adolfem Ebertem. Jejich názory byly stejně vlivné jako Schrettingerovy, ale konzervativnější a podepřené tradicí. Po celé 19. století tak pro knihovny ve většině případů platilo, že se stále ještě držely pořádacích systémů, které vycházely z klasifikace věd,¹³⁸ ačkoliv řada knihovníků si postupně po vzoru Schrettingera začala uvědomovat, že ne vždy jsou pro praktické účely knihovnictví abstraktní filozofická schémata vhodná.

Ještě možná rigidnější názory přetrvávaly, co se týkalo vhodného fyzického pořádku knihovnických fondů. Schrettinger se opět inovativně stavěl proti plně systematickému pořádku a byl příznivcem spíše pořádku v rámci volnějších otevřených předmětových skupin, uvnitř nichž probíhalo řazení přírůstkové.¹³⁹ K podobným názorům jako Schrettinger se klonil i Albrecht Christoph Kayser (1756-1811), jenž dokonce tvrdil, že místo uložení knihy není samo o sobě nikterak důležité, stejně jako systematický katalog, který je sice užitečný, nikoliv však nezbytný.¹⁴⁰ Ostatní knihovníci, jako byl již zmíněný Molbech nebo Ebert, zastávali nicméně ten názor, že konceptuální pořádek se musí odrážet také v pořádku fyzickém, tj. rozmístění knih na policích má kopírovat klasifikační schéma knihovny. Nehledě již na několikrát zmiňovaný fakt, že uspořádání knih podle klasifikačního schématu podalo jasný obrázek o stavu tehdejšího vědění, jenž se měl vstřípit do mysli každému, kdo měl k takto uspořádanému fondu přístup.

Mezi knihovnami 19. století navíc panovala jistá diverzita, dána historickým vývojem a kulturní autonomií jednotlivých států na území Německa, která je patrná ještě dnes. Vzorově se to odrazilo na neúspěšných snahách založit jedinou národní knihovnu.¹⁴¹ Každá

¹³⁶ SCHRETTINGER, Martin. *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekärs, in wissenschaftlicher Form abgefaßt*, Bd. 1. Heft 1. München Selbstverl., 1808, s. 11.

¹³⁷ Srov. např. kritiku Molbechovu. MOLBECH, Christian. *Über Bibliothekswissenschaft oder Einrichtung und Verwaltung öffentlicher Bibliotheken*. Leipzig: J. Chinrichs, 1833, s. 237.

¹³⁸ MINTER, Catherine. The Classification of Libraries and the Image of the Librarian in Nineteenth and Early Twentieth-Century Germany. *Library and Information History*, vol. 25, no. 1, March, 2009, s. 4.

¹³⁹ Tamtéž, s. 5.

¹⁴⁰ CLARK, William. On the bureaucratic plots of the research library. JARDINE, Nicholas a Marina FRASCA-SPADA, ed. *Books and the sciences in history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. s. 203. ISBN 0-521-65939-6.

¹⁴¹ OLSON, Michael P. *The Odyssey of a German National Library: a short history of the Bayerische Staatsbibliothek, the Staatsbibliothek zu Berlin, the Deutsche Bücherei, and the Deutsche Bibliothek*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1996, s. 26. ISBN 3-447-03648-6. 26.

z tehdejších knihoven měla často své vlastní specifické klasifikační schéma. Tak například Univerzitní knihovna v Göttingen, jež byla tehdy považována za nejlépe organizovanou sbírku knih v Německu, měla schéma založené na sedmi hlavních třídách (teologie, právo, medicína, filozofie, historie, filologie, dějiny literatury, dějiny knihy), knihovna v Mnichově od poloviny 19. století na dvanácti třídách (encyklopedická díla, filologie, historie, matematika, fyzika, antropologie, filozofie, estetika, politika, medicína, právo, teologie) královská knihovna v Drážďanech měla sedmnáct tříd a knihovna Univerzity v Halle měla schéma založené na jednadvaceti třídách.¹⁴² Jednotný systém tedy ještě neexistoval, nemluvě o tom že katalogizace knih silně zaostávala za propracovaností těchto schémat, takže v některých případech bylo systematické uspořádání knih v regálech, jediným vodítkem, jak se k vytožené knize dostat.¹⁴³

Od dob vydání Schrettingerovy knihy diskuze a polemiky o organizaci knihoven neustávaly. Avšak od poloviny 19. století začaly slyšitelněji zaznívat hlasy, které stále více znevažovaly systematické pořádání a schémata, takže Schrettingerův postoj už se neukazoval být zdaleka tak výjimečný. Přesto můžeme říci, že systematické pořádání bylo typickým rysem německých knihoven ještě po celé 19. století, a to jak těch malých, tak i knihoven s velkými fondy, které se nechaly již od druhé poloviny 18. století inspirovat modelem Univerzitní knihovny v Göttingen.¹⁴⁴ Relevantní argumenty zazněly ještě roku 1912, kdy německý knihovědec a knihovník Georg Leyh (1877-1968) publikoval na pokračování svou stať *Das Dogma von der Systematischen Aufstellung*.¹⁴⁵ Leyh se sice ukázal spíše jako odpůrce systematického pořádání, ale měl pro to řadu relevantních argumentů. Načrtl vývoj, kde určil dva hlavní směry vývoje německých knihoven od 16. století. Pro malé knihovny je podle něj typické věcné pořádání fondu. Takové knihovny byly vždy pořádány podle oblasti vědění, ať už enumerativním způsobem či hiererarchicky. Naopak velké knihovny nemohou než sledovat, sice prostší ale ve výsledku daleko efektivnější metodu, jakou je rozmístění knih podle formálních principů – podle jejich formátu, přírůstkového čísla apod.¹⁴⁶ Ve chvíli, kdy se o novou systematizaci neúspěšně pokoušela také královská knihovna v Berlíně, ukázalo se, že Leyhovo tvrzení o nesmyslnosti a neúčelnosti systematického pořádání knižních fondů ve velkých knihovnách bude platit jako částečně pravdivé. Systematické třídění začalo tak postupně upadávat v nemilost.

Leyh odvíjel svou vizi z pohledu fungování akademických knihoven. Tvrdil, že pro zralého vědce (*reifer Gelehrte*) nepředstavují volně přístupné fondy žádnou výhodu, protože jeho vyhledávání informací je cílené a do knihovny přichází již s přesně definovaným požadavkem.¹⁴⁷ Navíc vědci jsou specialisté na témata, jež nemusí být klasifikace schopná prostoupit do větší hloubky, jak by jinak tito vědci vyžadovali. Sám Leyh shledává, podobně jako jsme mohli vidět už z definice Schrettingerovy, za důležitou funkci moderní akademické knihovny možnost rychlého vyhledávání. Zároveň nelze pominout fakt, že jakkoliv byl Leyh

¹⁴² MINTER, C. *The Classification of Libraries*, s. 6-7.

¹⁴³ Takovým případem může být královská dvorská knihovna v Drážďanech, kde kromě systematického pořádání nebyly dostupné žádné jiné selekční nástroje v podobě katalogů. Tamtéž, s. 9.

¹⁴⁴ SETTIS, S. „Warburg continuatus“, s. 129.

¹⁴⁵ LEYH, Georg. *Das Dogma von der systematischen Aufstellung*. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Juni 1912, Band 29, Heft 6, s. 241-259; März 1923, Band 30, Heft 3, s. 97-136.

¹⁴⁶ SETTIS, S. „Warburg continuatus“, s. 129.

¹⁴⁷ LEYH, G. *Das Dogma von der systematischen Aufstellung*. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Juni 1912, Band 29, Heft 6, s. 251.

velkým kritikem systematického pořádání v knihovnách a těch akademických zvláště, přece jen ho neodsuzoval zcela. Tak nachází smysl systematického pořádku nejenom u lidových knihoven ale i v případě malých odborných knihoven, jaké představovaly v tehdejší Německu zejména knihovny jednotlivých oborů při univerzitách, takzvané seminární knihovny (*Seminarbibliotheken*). „*Den Philologen und Historikern bieten aber seit einigen Jahrzehnten die Seminarbibliotheken und die Handbibliotheken der Lesesäle alles das, was ihm der Makrokosmos einer Universalbibliothek niemals hatte gewähren können. Wie viele Gelehrte sogar und nicht bloss Studenten haben bekannt, der vorbildlichen Strassburger Seminaren ihre literärgeschichtlichen Kenntnisse zu verdanken...*“¹⁴⁸

Ony seminární knihovny Štrasburské univerzity, jež Leyh zmiňuje, představovaly tehdy pro mladého historika umění Abyho Warburga, který na univerzitě ve Štrasburku studoval, zdroj inspirace pro jeho budoucí knihovnu. Tento fakt podrhl nejvíce Fritz Saxl, když zdůraznil, jakým způsobem Warburg v dobách, kdy se ještě nemohl spolehnout na svou vlastní sbírku knih, vytěžoval informace v jiných knihovnách: „*At that time the seminar building at Strasbourg consisted of a number of cells containing specialized libraries and the student was given freedom to use them all. Warburg, in his burning desire to unriddle the mystery of the pictures, went from one of these seminar libraries to another, pursuing his clues from art to religion, from religion to literature, from literature to philosophy. To give the student a library uniting the various branches of the history of human civilization where he could wander from shelf to shelf was his resolve.*“¹⁴⁹

Badatelé jako je Tilmann von Stockhausen jsou toho názoru, že na první pohled Warburgova knihovna svým uspořádáním seminární knihovny dokonce připomíná, zároveň je však podle něj podrobněji a komplexněji orientovaná.¹⁵⁰ Salvatore Settis připouští, že by Warburg mohl být výrazněji inspirován uspořádáním knihoven ve Štrasburku, zároveň však nechce míru tohoto vlivu příliš přeceňovat (Štrasburská knihovna sestávající z menších seminárních knihoven byla rozdělena do osmnácti sekcí: obecnosti a bibliografie, filozofie, pedagogika, umění, obecná lingvistika, orientální filologie, klasická filologie, moderní filologie, filologie slovanských jazyků, dějiny a geografie, teologie, právo, politické vědy, přírodní vědy, medicína, inkunábule, manuskripty, Alsasko-Lotrýnsko).¹⁵¹ Pokud byl Warburg inspirován seminárními knihovnami Štrasburské univerzity, nemusí to nutně znamenat, že doslovně přebíral její klasifikační schéma nebo rozmístění fondů. Ovlivněn mohl být v obecnější rovině, ale také specifickou studijní atmosférou těchto míst.

Seminární knihovny představovaly – tak jak to známe i z českého prostředí – knihovny jednotlivých seminářů, kateder či ústavů. Tehdejší *Seminarbibliotheken* měly charakter příručních knihoven. Garantovaly tedy volný přístup k fondu, a výpůjčky tudíž probíhaly výhradně prezenční formou. Stály tak v protikladu k ústředním či centrálním univerzitním knihovnám, pokud takové existovaly, jež měly své knihy uloženy ve skladu, a umožňovaly naopak absenční výpůjčky. Seminární knihovny se vyznačovaly sympatickým pracovním prostředím. Otevírací doba byla poměrně dlouhá, některé z nich měly dokonce oddělená studijní místa pro kuřáky a nekuřáky, ale především veškerá relevantní akademická

¹⁴⁸ LEYH, G. Das Dogma von der systematischen Aufstellung. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Juni 1912, Band 29, Heft 6, s. 251.

¹⁴⁹ SAXL, F. In: GOMBRICH, E.H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography*, s. 326.

¹⁵⁰ STOCKHAUSEN, T., *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*, s. 78.

¹⁵¹ SETTIS, S. „Warburg continuatus“, s. 130.

literatura byla studentům ihned k dispozici a pohromadě na jednom místě. Knihovny tedy měly charakter jakési „dílny“.¹⁵² Velkou výhodou seminárních knihoven potom byla jejich nezávislost na ústředních knihovnách.¹⁵³ Vyhraněný příklad decentralizované univerzitní knihovny představovala například knihovna v Mnichově o počtu 212 nezávislých specializovaných knihoven. Řada rysů, které charakterizovaly seminární knihovny německých univerzit, se pak vtělila i do Warburgovy knihovny – i ona měla být intelektuálně stimulujičím a zároveň příjemným studijním místem s volně přístupnými fondy a dlouhou otevírací dobou, a i ona byla budována s ideou naprosté samostatnosti podepřenou finanční nezávislostí.

Vezmeme-li v potaz předchozí historii, která zde byla jen stručně nastíněna, musí se místo Warburgovy knihovny v tehdejšímu kontextu vývoje německého knihovnictví jevit poněkud anachronicky. V době, kdy Warburg za notného přispění svých kolegů budoval nezávislou výzkumnou knihovnu, začaly se ostatní knihovny v Německu postupně odpoutávat od systematické klasifikace. Knihy se začaly řadit podle formálních kritérií, jež zajišťovala úsporu prostoru, do budoucna pro knihovny naprosto důležitou. Postupně se prosazovala i idea jednotného německého knihovnictví s vidinou souborného katalogu, motivována sledováním trendů v zahraničí. Americké a britské knihovnické asociace sjednotily mnoho ze svých katalogizačních pravidel již v roce 1908 (tzv. anglo-americká katalogizační instrukce). Přitom německé knihovny, ačkoliv pruská katalogizační instrukce vznikla na sklonku 20. století (1899), měly vážné problémy se vůbec sjednotit na národní úrovni a Bavorská státní knihovna například nikdy Pruské katalogizační instrukce nepřijala, namísto toho si vytvořila vlastní standardy.¹⁵⁴ Warburgova knihovna tedy jakoby šla zcela opačným směrem, než tomu bylo u soudobého německého knihovnictví. Jednak si zvolila zcela specifické systematické klasifikační schéma, jež bylo zrcadlem konceptuálního řádu jednoho humanitního vědce, takže rozhodně nevycházelo z ryze praktických potřeb knihovnictví, jednak se rozhodla ho vtělit i do stavění knihovního fondu, a tím pádem si také zvýšila nároky na prostorové podmínky.

Odhlédneme-li však od německého kontextu, můžou se některé Warburgovy snahy jevit jako blízké tomu, oč šlo anglo-americkému knihovnictví. Doba budování Warburgovy knihovny byla v Americe a Anglii dobou vzniku universálních klasifikačních schémat jakými bylo Deweyho desetinné třídění (DDC) nebo Třídění Kongresové knihovny (LCC). Tato schémata pak do budoucna úspěšně aplikovala většina amerických knihoven. Avšak v Německu s jeho dlouhou tradicí početných avšak různorodých klasifikačních schémat se žádný komplexní ambiciózní systém, jenž by knihovny byly ochotny přijmout ve větším počtu, nepodařilo vytvořit. Síla tradice se ukázala v tomto případě pro progresivní vývoj knihovnictví spíše omezující. Americké knihovny byly naproti tomu budovány na ideu demokracie, jež se stala jakýmsi státním náboženstvím a sjednocující silou. S ní souvisela také možnost celoživotního vzdělání pro všechny a volně přístupné fondy se ukázaly být pro naplnění těchto myšlenek nejvhodnější. Veřejné a školní knihovny pak přebíraly ve většině

¹⁵² MINTER, Catherine. „Liberating Responsibility to Think for Oneself.“, s. 195. Srov. FABIAN, B. *Buch, Bibliothek und gesitewissenschaftliche Forschung*, s. 28. Výzkumná knihovna musí být podle Fabiana vždy jak skladištěm knih ve smyslu archivace lidské paměti a dějin, tak musí také být dílnou, pracovištěm humanitního vědce.

¹⁵³ ULBRECHT, Siegfried. Stručný přehled dějin a organizace německého knihovnictví. *Čtenář* 2006, roč. 58, č. 11, s. 368.

¹⁵⁴ OLSON, M. P. *The Odyssey of a German National Library*, s. 45.

případů jako schéma Deweyho desetinné třídění a akademické knihovny si přisvojily Třídění Kongresové knihovny. Je možné, že Warburg byl veden podobnými myšlenkami, s jakými byly budovány americké knihovny. Není to vyloučeno, vzhledem k tomu, že dostatečně silné vazby na Spojené státy Warburg měl.¹⁵⁵ Jako v případě seminárních knihoven ve Štasburku, lze však tyto úvahy vést zatím jen v obecné rovině a spíše jako paralely. Lze předpokládat, že jako celek by byla Warburgova knihovna nezvyklou knihovnou jak na území Spojených států, tak na evropském kontinentu. Řízením osudu a vlivem dějin se však nakonec ocitla tak trochu na půl cesty mezi nimi.

¹⁵⁵ Část Warburgovy rodiny sídlila v USA. Warburg pak USA navštívil v letech 1985-86, během své známé výpravy mezi Pueblo indiány. S celou řadou svých příbuzných, známých a učenců v USA vedl Warburg korespondenci, např. i s Adlerem Cyrusem (1863-1940), kurátorem a knihovníkem Smithsonova institutu ve Washingtonu či s blízkým přítelem a příbuzným, Jamesem Loebem (1867-1933), zakladatelem tzv. „Loebovy klasické knihovny“ (*Loeb Classical Library*), knižní edice specializující se výhradně na starořeckou a latinskou literaturu, kterou dodnes vydává nakladatelství Harvardské univerzity. Z korespondence však nikde nevysvítá, ačkoliv KBW je zde hojně diskutována, že by její koncepce měla být inspirována americkým pojetím knihoven.

7. Aby Warburg a jeho přínos k pořádání informací a znalostí

V jednom ze svých dopisů antropologovi Franzi Boasovi ze dne 13. prosince roku 1924 se Aby Warburg zmiňuje také o jednom ze stálých návštěvníků své knihovny, filozofu Ernstu Cassirerovi v tomto smyslu: „*Cassirerovo dílo ukazuje (...), k jakým myšlenkovým pochodům materiál Warburgovy knihovny vede. Spočívá zde jisté nebezpečí v tom, najít na jeden malý či lokálně ohraničený zástup pokusných objektů společný klíč; a přece mi je heuristická hodnota Cassirerova studia jasná. Rovněž se domnívám, že tato práce by mohla jednoho dne – pokud se neobjeví něco lepšího – zbudovat most mezi exaktním historismem a epistemologií.*“¹⁵⁶ Warburg byl tedy přesvědčen, že jeho knihovna jako celek a knihy v ní obsažené mají dalekosáhlý vliv na badatelské výstupy čtenářů a návštěvníků této instituce. Ty mají zase naopak moc spojovat jednotlivé vědecké pohledy na svět. A skutečně Cassirerova filozofie symbolických forem je vděčná za mnohé právě Warburgově knihovně, a skutečně také Cassirer představuje jednoho z předních, zároveň i posledních filozofů kultury.

Až nahlédnutím do Warburgovy knihovny, po seznámení s jejím obsahem a uspořádáním, pochopil Cassirer skutečný význam a *reálnou možnost naplnění své filozofické idey.*¹⁵⁷ Za pomoci rozestavení knižního fondu v patrech podle Warburgova specifického klíče si uvědomil zejména roli a postavení jednotlivých symbolických forem – umění, vědy, mýtu a jazyka – vůči sobě. Jak jinak rozumět tomu, „*že problémy, jimiž se před tím už dlouho zabíral, se před ním najednou vyjevily tak zřetelně*“¹⁵⁸ Nebyl to však zdaleka jen Cassirer, na koho knihovna působila tímto způsobem. Její uspořádání formovalo myšlení dnes již celé řady významných osobností na poli humanitních věd, jako byla historička a přední znalkyně hermetické tradice a díla Giordana Bruna, Francis Yatesová nebo jeden z nejvýznamnějších historiků umění 20. století, dlouholetý ředitel Warburgova ústavu v Londýně, Ernst Gombrich. Knihovna se pro ně díky svým fondům a jejich specifickému uspořádání stala nástrojem pro vědeckou práci nikoliv jen v tradičním slova smyslu, jako něco pasivního, jako skladiště dokumentů a knih, které pouze čekají na to, až budou využity, ale stala se živým nástrojem, který kulturně-historicky zaměřeného badatele vede určitým směrem, otevírá a naznačuje témata, jež si říkají o hlubší analýzu. Podněcuje badatelovu metodu tím, že posiluje jeho schopnost percepce kontextu a vazeb tam, kde jim dříve nemusel přisuzovat důležitost nebo protože je tam pouze neviděl. Uspořádání knihovny toho dosahuje tím, že staví na konceptu vědeckých asociací, rhizomatických struktur a metodě browsingu či řetězení, jak bylo naznačeno v předchozích kapitolách. Tyto charakteristiky dohromady dávají možnost nahlédnout Warburgovo myšlení i z jiného úhlu pohledu, než jak dokládají jeho umělecko- či kulturněhistorické studie. Mají moc uplatit se jak v pořádání knihovny, tak v organizaci obrazového materiálu, a co je důležité, rovněž ho tím přibližují současnosti.

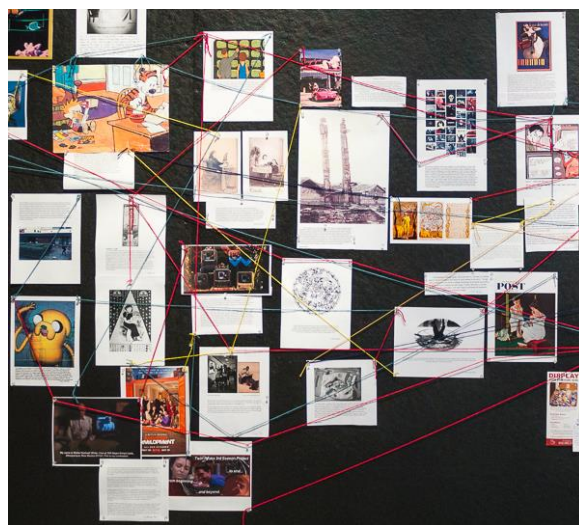
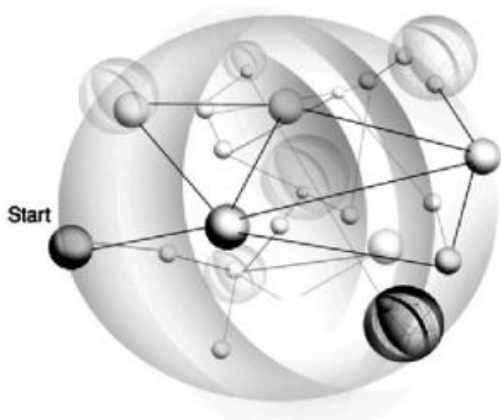
Ještě jasněji se totiž rhizomatické struktury zrcadlí ve Warburgově posledním velkém projektu, kterým byl obrazový atlas *Mnemosyné* (1925-1929). Na tabule potažené černým plátnem Warburg přišpendloval různorodý vizuální materiál – od reprodukcí slavných

¹⁵⁶ GUIDI, Benedetta Cestelli. The Correspondence between Franz Boas and Aby Warburg. *Res. Anthropology and Aesthetics* 52, Fall 2007, s. 227.

¹⁵⁷ MACO, Robert. K pojmu symbolickej formy u E. Cassirera. *Filozofia: časopis Filozofického ústavu SAV*. 2001, roč. 56, č. 1, s. 31. ISSN 0046-385X.

¹⁵⁸ CASSIRER, Ernst. *The Warburg years (1919-1933): essays on language, art, myth and technology*. New Haven – London: Yale University Press, 2013, s. 72.

uměleckých děl, přes díla průměrné kvality až k reklamním plakátům či poštovním známčkám – aby tak mapoval napříč dobami a prostory jejich vzájemné vztahy. Atlas tak představoval mnemotechnické medium mapující kulturní či sociální paměť skrze různorodý vizuální materiál, mapoval také Warburgovy „formule patosu“ – jakési obrazové matrice používané pro vizuální vyjádření nejzákladnějších lidských emocí a vášní. Pro Warburga představoval atlas vyvrcholení jeho antropologicko-psychologických zájmů a představoval jeho poslední monumentální projekt, jemuž věnoval poslední léta svého života. Na rozdíl od knihovny však nikdy nebyl dokončen. Analýza významu atlasu *Mnemosyné* v kontextu Warburgova myšlení a jeho metod by si jinak vyžadovala bezesporu rozsáhlou studii, v tomto případě se lze omezit jen na základní principy či body, které odhalují jeho rhizomatickou povahu a tím i aktuálnost v dnešním světě digitálních médií.

Obr. 5 Vizualizace hypertextového rhizomu

Obr. 6 Výstavní projekt *Media Atlas* (2014) založený na Warburgově obrazovém atlasu *Mnemosyné* (1925-29)¹⁵⁹

Warburg používal tabule potažené plátnem proto, aby mohl s reprodukcemi volně manipulovat a kdykoliv jednotlivý obrázek přesunout z jedné strany tabule na druhou a tak vytvořit nové vazby. Stejně tak jako se často přesouvaly knihy a vkládaly mezi nové sousedy, tak i obrázky na tabuly měnily svá místa a tedy i význam v celkové struktuře, jež se mohla o něco později opět změnit. Tento nelineární způsob myšlení, neustále otevřený novým změnám a vazbám se prostřednictvím některého z tradičních médií, jakým byla pro naprostou většinu historiků umění té doby kniha, velmi špatně realizoval. Sama černá tabule potažená plátnem se špendlíky tak vlastně ztělesňuje, jistě již z dnešního pohledu kuriozně vynívající způsob, jak vytvořit předchůdce hypertextového prostředí. Hypertext, tedy nelineární uspořádání, ve kterém jsou jednotlivé části navzájem propojeny hypertextovými vazbami,¹⁶⁰ je

¹⁵⁹ Studenti oboru teorie médií pod vedením W.J.T. Mitchella vytvořili po vzoru Atlasu *Mnemosyné* vlastní projekt pro Smart Museum of Art na Chicagské univerzitě. Barevně vyznačené spojnice mezi obrazy naznačují typ vazby: červeně jsou vztahy založené na vizuální podobnosti, žlutě jsou značeny podobnosti zakládající se na technickém základu, modrá barva značí historickou příbuznost.

¹⁶⁰ SKLENÁK, Vilém. Hypertext. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000617&local_base=KTD.

v podstatě založen na tom, co Deleuze s Guattarim definovali jako rhizom. Zatímco ale rhizom je termín obecnějšího charakteru (v podstatě filozofický), a je tedy jakousi esencí, hypertext je spíše aplikované povahy a svou klíčovou roli hraje v dnešním prostředí World Wide Webu a hypermédií. Z tohoto úhlu pohledu se Warburg jeví jako výjimečný historik umění a kultury a hlavně vizionář, který pojednal a uchopil mobilitu a vztahy obrazů a textů způsobem, z něhož teší ještě více dnešní doba, která Warburgem nastíněný potenciál dokážeI zužítkovat díky moderním informačním technologiím a prostřednictvím digitálních médií. Internet má již nyní potenciál být virtuální *Forschungsbibliothek* pro humanitní a historické vědy, i on se stává jejich laboratoriem. Zároveň však nelze nezmínit problém, který by jistě Warburgovi připadl na mysl, totiž že s příchodem nových médií se mění i typ naší paměti. Paměť, kterou tato média vytváří, je již paměť zcela jiného druhu, než ta, kterou zpřítomňují knihy v jeho knihovně. O to víc bychom si měli dávat pozor na to, aby některé sbírky knih nepřestaly existovat ve své fyzické materiální podobě a neproměnily se v pouhou virtuální knihovnu. Paměť, jež je v knihách uložena, by tím také částečně ztratila svou auru. Stejně tak důležité je i to, na což měla tato bakalářská práce zejména upozornit, že by rázem přestala existovat jediná taková knihovna svého druhu, jejíž specifičnost spočívá v kombinaci dvou oblastí: v problému, na nějž se zaměřuje, tj. přežívání antiky v evropské civilizaci a ve způsobu prezantace materiálu, který má na otázky spojené s tímto problémem pomoci najít odpověď.

Na závěr se sluší položit si ještě otázku, zda je model Warburgovy knihovny převoditelný i do českého prostředí. Bylo zde již nastíněno, že Warburgova knihovna v porovnání s ostatními knihovnami a informačními institucemi zastávala poměrně specifické postavení, bez ohledu na to, kde právě sídlila. Tento fakt nebyl dán pouze tématem, na nějž se specializovala, v tom byla bezpochyby jediná svého druhu. Specifičnost spočívala v okolnostech, za jakých vznikla, tj. bez vztahu k institucím. I kdyby knihovna s tematicky specializovaným vymezením byla zřízena při jakémkoliv vědeckém ústavu nebo ze strany státu, zřejmě by nikdy nedosáhla takto vyhraněné a osobité podoby. Otázka může znít i takto: mohl by Warburg prolomit metodologické hranice humanitních věd a vystavět knihovnu, jež by odrážela jeho ryze osobní výzkum, kdybyby nebyl soukromým badatelem podporovaným bohatou rodinou?

Byly to příznivé avšak ojedinělé podmínky Warburgova zázemí, jež přispěly k tomu, aby se Warburgovy vize staly realitou. Vytvořit však v českých podmínkách obdobný projekt je podle mého soudu za zdejších podmínek zatím nemyslitelné. V tomto ohledu pro nás zůstává Warburgova knihovna historickým úkazem, jenž přetrval dodneška, nikoliv vzorem, který bychom mohli jako celek následovat. Většina významných osobních knižních sbírek českých učenců se včlenila do již existujících knihoven či ústavů, často při univerzitách, Akademii věd, Národním muzeu nebo Památníku národního písemnictví apod. Utopická vize vybudovat z nich samostatné vědecké pracoviště, jehož zaměření by samotná sbírka knih definovala, se neuskutečnila. U původně soukromých knihoven může totiž existovat riziko, jež lze chápat jako daň za jejich osobitost a jedinečnost – často nejsou zcela kompatibilní s ostatními informačními a knihovnickými institucemi, to znamená, že nejsou schopny či ochotny přijmout základní standardy knihovnických a informačních služeb, jež jsou jinde nezbytností a úplnou samozřejmostí a vedou k izolaci takové knihovny. To však není zcela případ

Warburgovy knihovny, která dnes bez problémů funguje jako jedna z dílčích knihoven Londýnské univerzity, s nimiž sdílí katalog apod.

Na druhou stranu je snad myslitelné se Warburgovou knihovnou inspirovat alespoň v určitých jejích aspektech, například budovat některé odborné knihovny tak, pokud by to prostorové možnosti alespoň trochu dovolovaly, aby jejich fond byl z co největší části jejím uživatelům volně přístupný a aby se tedy knihovny staly stimulujícím studijním a badatelským prostředím, nejenom skladem pro knihy.

Tematickým zaměřením svého fondu by měla být Warburgově knihovně u nás blízká například Knihovna Kabinetu pro klasická studia Filozofického ústavu AV ČR, zčásti pak umělecko-historicky zaměřené knihovny, tj. Knihovna Ústavu dějin umění AV ČR, Knihovna Uměleckoprůmyslového muzea, Knihovna Národní galerie a další. Žádná z nich ale nenabízí volný přístup do svých fondů. České knihovnictví totiž údajně touto tradicí nedisponuje příliš dlouho.¹⁶¹ Pomineme-li veřejné knihovny, městské či obecní, kde je stavění knih v regálech pro čtenáře jasnou samozřejmostí z hlediska výchovného a vzdělávacího, pro odborné knihovny představují volně přístupné fondy stále ještě spíše výjimku. V posledních letech však bylo možné si povšimnout určitého posunu, a to zejména v případě univerzitních knihoven. Zmíním dva pražské, v knihovnických kruzích dobře známé a diskutované příklady – Národní technickou knihovnu a Knihovnu Jana Palacha na FF UK.

Národní technická knihovna je v současnosti nejmodernější knihovnou na území České republiky. Může se chlubit velkoryse pojatou vlastní budovou, jejíž prostorové podmínky umožňují značnou část fondů umístit ve volném výběru, kde jsou knihy stavěny podle Třídění Kongresové knihovny.¹⁶² To se ukázalo zatím jako vyhovující,¹⁶³ ačkoliv ho nepoužívá v českém prostředí dosud žádná jiná knihovna. Situace knihovny Jana Palacha, původně také Ústřední knihovny FF UK či Centra studijních a informačních služeb (CeSIS), je poněkud odlišná. Její prostory vznikly v suterénu a prostorách bývalé kotelny na hlavní budově Fakulty na Palachově náměstí s cílem vybudovat společnou knihovnu pro všechny studenty Filozofické fakulty, do níž by se přesunuly i fondy několika oborových knihoven fakulty.¹⁶⁴ Z původně zřejmě velkolepější idey dnes zůstala Knihovna Jana Palacha, jež se definuje jako *víceúčelová knihovna, zároveň centrální knihovna základní studijní literatury pro studenty bakalářského studia FF UK a také oborová knihovna několika ústavů a kateder*.¹⁶⁵ Pokud někdy existovala vize sloučení všech oborových knihoven pod jednu centrální knihovnu, Knihovna Jana Palacha ji nenaplnila. Svým zaměřením může, jak tvrdí, uspokojit pouze studenty bakalářského studia. Současný stav oborů, prostorových podmínek a další jiné

¹⁶¹ ŠEVČÍKOVÁ, Barbora a Linda SKOLKOVÁ. Možnosti stavění volně přístupného knihovního fondu podle hesel z PSH. *Knihovny současnosti 2006: sborník z 14. konference, konané ve dnech 12.-14. září 2016 v Seči u Chrudimi*. Brno: Sdružení knihoven ČR, s. 349. ISBN 80-86249-41-7. Dostupné též z: http://old.stk.cz/sec/Sevcikova_Skokova_Sec.pdf

¹⁶² MACHÁČKOVÁ, Tereza. Třídění Kongresové knihovny. *Ikaros* [online]. 2007, ročník 11, číslo 6 [cit. 2016-07-22]. urn:nbn:cz:ik-12562. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/12562>

¹⁶³ KISTANOVÁ, Marta. *Volně přístupný fond Národní technické knihovny v praxi*. Praha, 2010. 100 s., 5 s. příl. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2001. Vedoucí diplomové práce Radka Římanová.

¹⁶⁴ ČUMPL, Stanislav. Vývoj knihoven a výstavba ústřední knihovny Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. *Ikaros* [online]. 2006, ročník 10, číslo 1 [cit. 2016-07-22]. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/11997>

¹⁶⁵ RÖSSLEROVÁ, Klára, Jan Kamenický a Markéta Tůmová. *Knihovna Filozofické fakulty UK: Knihovny FF UK, díl. 1* [online]. Praha: FF UK 2016. [cit. 2016-07-22]. Dostupné z: <http://www.ff.cuni.cz/2015/05/knihovna-ff-uk-prvni-dil-serialu-fakultnich-knihovnach/>

okolnosti napovídají o tom, že i tato představa byla svého druhu utopická. Mám však dojem, že komplexně pojatá humanitně zaměřená knihovna s volně přístupným fondem by mohla vypadat právě tak, jako kdyby se všechny oborové knihovny FF UK spojily v jednu celistvou a smysluplnou knižní sbírku. Model Warburgovy knihovny by tak došel jistého naplnění a věřím tomu (z vlastní zkušenosti), že někteří studenti by do budoucna ušetřili spoustu času, doposud věnovanému přemísťování se mezi řadou dílčích knihoven s rozdílnou otevírací dobou, studijními podmínkami, omezenými službami apod. a napříště tento čas věnovali brouzdání mezi regály s knihami a hledáním jejich dobrých sousedů.

8. Závěr

Osobnost Abyho Warburga je oborům jako jsou dějiny umění, kulturní historie, antropologie anebo vizuální studia velmi dobře známa. V popředí zájmu profesionálních knihovníků a knihovědců se však Warburgovo jméno příliš často neobjevovalo. Systematických studií, jež by nahlížely koncept Warburgova specifického klasifikačního systému, který uplatnil se svými spolupracovníky (F. Saxl, G. Bing) při budování vlastní knihovny, mnoho nenajdeme ani v zahraniční literatuře, v českém prostředí pak stati tohoto typu neexistují vůbec. Záměrem této bakalářské práce tedy bylo přiblížit a ilustrovat Warburgovo originální myšlení na uspořádání jeho vlastní knihovny, která tak může být chápána jako nástroj či laboratoř pro jeho vědeckou práci, jež vychází z poněkud jiných principů, než na jakých byly vyvíjeny tehdejší soudobé knihovnické třídící systémy. Warburgova knihovna a její organizace byla na jedné straně odrazem individuálních badatelských zájmů a potřeb jediné osoby, na druhou stranu svým interdisciplinárním pojetím se stala místem bádání pro odborníky z různorodých vědeckých oborů a Warburgovo celostní pojetí humanitních disciplín se do budoucna ukázalo jako pro řadu těchto oborů zcela zásadní a klíčové. Z pohledu klasifikace v běžném knihovnickém prostředí je tento koncept poněkud netradiční a může být chápán i jako nepřilíš systematický.

Snahou práce bylo zdůraznit ty rysy Warburgovy knihovny, jež si knihovna podržela od svých institucionálních začátků až dodnes. Byla nastíněna historie knihovny, jež dokládá, její nelehký osud odehrávající se mnohdy na pozadí dramatických událostí dějin 20. století, jež jí nakonec donutily emigrovat. Warburgova knihovna je pro dnešní dobu exemplum, je ztělesněním toho, že z politických a existenčních důvodů neemigrují pouze lidé, ale také knihovny. Nástin dějin knihovny měl však také ukázat, za jakých specifických okolností knihovna vznikla, že totiž odrážela badatelské zájmy jejího zakladatele Abyho Warburga, konkrétně o přežívání antických tradic v evropské kultuře, a že vzniknout mohla také jen díky dostatečnému finančnímu zázemí, jež se Warburgovi a jeho instituci dostalo ze strany jeho rodiny. Cílem také bylo ukázat na význam termínu výzkumná knihovna (*Forschungsbibliothek*), odvozeného z diskusí mezi knihovníky a knihovědci, probíhající v Německu od 80. let, jež velmi dobře charakterizuje právě typ knihovny, jakou představuje Warburgův ústav. Klasifikační schéma, jeho systém notace a signatur byly představeny a popsány v hrubých rysech s uvedením všech tříd rozdělených podle Warburgova schématu do čtyř základních kategorií *Obraz – Slovo – Orientace – Jednání* a zároveň uvedeny v souvislost s Warburgovými badatelskými zájmy. Důležité bylo rovněž určit, jaký typ myšlení a typ vazeb se ve schématu a organizaci knižní sbírky odráží. Lze zde uvažovat o celé řadě možností, jak Warburgův systém přiblížit současným otázkám informační vědy – od vědeckých asociací přes rhizomatické struktury, serendipitu až k metodě browsingu a hypertextu. Pozornost byla věnována i tradici systematického stavění fondů v německých knihovnách, aby bylo zřejmé, že Warburgova knihovna přišla se systematickým stavěním knih a klasifikačním systémem v době, kdy už naopak většina německých knihoven od tohoto způsobu organizace knih ustupovala s cílem upřednostnit efektivnější a úspornější pořádání dokumentů. Opominut nebyl ani význam Warburgovy knihovny jako spojnice či místa, v němž se koncentrovali přední humanitní vědci rozmanitého zaměření, kteří v ní hledali nejen

odpovědi na otázky, jež si během svého bádání kladli, ale sama knihovna jim specifickým uspořádáním svých knižních fondů nové otázky a problémy taktéž generovala.

Warburgova knihovna představuje sbírku, která klade na čtenáře určité nároky. Každý nemusí být ochoten je podstoupit. V rámci toho se Warburgova knihovna může jevit zprvu nesystematicky, ale také elitářsky. Pokud se však potenciální čtenář nezalekne, překoná prvotní nesnáze a pronikne do ní, potom není svobodnějším prostředím pro jeho badatelskou činnost.

9. Seznam zkratk použitých v práci

KBW	Kulturwissenschaftliche BibliothekWarburg
TDKIV	Terminologická databáze knihovnictví a informační vědy
WIA	Warburg Institute Archive
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
DDT	Deweyho desetinné třídění
MDT	Mezinárodní desetinné třídění
LCC	Třídění Kongresové knihovny

10. Seznam vyobrazení a tabulek

Vyobrazení:

1. Čítárna Warburgovy knihovny v Hamburgu s oválným půdorysem. Zdroj: <https://unmondemoderne.wordpress.com/2013/12/03/la-conquete-de-linfini/>.
2. Schéma vycházející z Lamprechtovy teorie kultury
3. Diagram Hommo-Annus-Mundus. Zdroj:
4. <http://warburg-archive.sas.ac.uk/home/aboutthewarburginstitute/emblem/>.
5. Znak Warburgovy knihovny: Warburgovo klasifikační schéma vtělené do diagramu Hommo-Annus-Mundus. Zdroj: <http://warburg-archive.sas.ac.uk/library/maps/>.
6. Vizualizace hypertextového rhizomu. Reprodukce z: BIRKLE, Carmen, ed., KREWANI, Angela, ed. a KUESTER, Martin, ed. *McLuhan's global village today: transatlantic perspectives*. London: Pickering & Chatto, 2014, s. 51. ISBN 978-1-84893-461-0.
7. Výstavní projekt *Media Atlas* (2014) založený na Warburgově obrazovém atlasu *Mnemosyné* (1925-29). Zdroj: <http://dailyserving.com/2014/03/yarn-trails-visual-resonance-among-three-exhibitions-in-chicago/>.

Tabulky:

1. Současný stav klasifikačního schématu podle rozdělení tříd, sekcí a jejich rozmístění v rámci podlaží
2. Měnící se uspořádání sekcí v dějinách Warburgovy knihovny
3. Rozdělení hlavních tříd a podtříd v sekci Obraz
4. Rozdělení hlavních tříd a podtříd v sekci Slovo
5. Rozdělení 3 hlavních tříd a jejich podtříd v sekci Orientace
6. Hlavní třída Magie a věda ze sekce Orientace a její podtřídy

11. Seznam použité literatury a zdrojů

- AGARWA, Naresh Kumar L. Towards a definition of serendipity in information behaviour. *Information Research* 2015, vol. 20, issue 3, s. 1-16.
- BALÍKOVÁ, Marie. Asociativní vztah. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-07-16]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001504&local_base=KTD.
- BAUERLE-WILLERT, D. Aby Warburgs Daimonium: Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek. In: Susanne BIERI a Walther FUCHS, ed. *Bibliotheken Bauen. Tradition und Vision*. Basel: Birkhäuser, 2001, s. 237-269. ISBN 978-3764364298.
- BEDŘICH, Martin. Knihovna jako organon bádání: knihovna Warburgova institutu v Londýně. *Souvislosti: revue pro literaturu a kulturu*. 2008, roč. 19, č. 1, s. 151-155. ISSN 0862-6928.
- BING, Gertrud. Aby M. Warburg. *Rivista storica italiana* LXXII, 1960, s. 110-113.
- BING, Gertrud. Editorial Foreword. In: Aby M. WARBURG. *The renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the European Renaissance*. Los Angeles, CA: Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1999, s. 81-88. ISBN 978-0-89236-537-1.
- BING, Gertrud. The Warburg Institute. *Library Association record* 4th. ser. 1, s. 262-266.
- BUCKLAND, Michael. Information schools: A Monk, Library Science, and the Information Age [online]. In: HAUKE, Petra, ed. *Bibliothekswissenschaft - quo vadis? = Library Science - Quo vadis?* München: K. G. Saur, 2005. Naposledy změněno prosinec 2005. Online verze se lehce liší od verze tištěné.
- BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?* Praha 2011. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2011. ISBN 978-80-7363-302-8.
- BURT, Ronald S. Structural Holes and Good Ideas. *American Journal of Sociology*. Semptember 2004, vol. 110, issue 2, s. 349-399.
- CARR, Patrick L. Serendipity in the Stacks: Libraries, Information Architecture, and the Problems of Accidental Discovery. *College and Research Libraries*, September 2015, s. 831-842.
- CASSIRER, Ernst. *Esej o člověku*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1977. 386 s.
- CASSIRER, Ernst. *The Warburg years (1919-1933): essays on language, art, myth, and technology*. New Haven: Yale University Press, 2013. xxxiii, 385 s. ISBN 978-0-300-10819-4.
- CLARK, William. On the bureaucratic plots of the research library. In: JARDINE, Nicholas a Marina FRASCA-SPADA, ed. *Books and the sciences in history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 190-206. ISBN 0-521-65939-6.

ČUMPL, Stanislav. Vývoj knihoven a výstavba ústřední knihovny Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. *Ikaros* [online]. 2006, ročník 10, číslo 1 [cit. 2016-07-22]. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/11997>.

DELEUZE, Gilles a Félix GUATTARI. *Tisíc plošin*. Vyd. 1. Praha: Herrmann & synové, 2010. 585 s. ISBN 978-80-87054-25-3.

DONADIO, Rachel. Scholars Fear Loss of Eden in London: Warburg Institute Threatened by Funding Woes [online]. *The New York Times*. 10.14.2014. [cit. 2016-01-19]. Dostupný z: http://www.nytimes.com/2014/10/11/books/warburg-institute-threatened-by-funding-woes.html?_r=0.

DREHER, Derick F.W. The Art Historian as Simonides: The Importance of Antique Memory in the Art Library, from Warburg to the Present. In: REININK, A. W. a J. STUMPEL. *Memory and Oblivion: Proceedings of the XXIXth International Congress of the History of Art held in Amsterdam, 1-7 September 1996*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1999, s. 57-62. ISBN 978-94-010-5771-4.

FABIAN, Bernhard. *Buch, Bibliothek und geisteswissenschaftliche Forschung: zu Problemen der Literaturversorgung und der Literaturproduktion in der Bundesrepublik Deutschland*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1983. 345 s. Schriftenreihe der Stiftung Volkswagenwerk; Bd. 24. ISBN 3-525-85368-8.

FEATHER, John – STURGES, Paul, eds.: *International Encyclopedia of Information and Library Science*. 2nd ed. New York 2003.

FRIMAN, Mari, Vesa SUOMINEN a Päivi JANSSON. Chaos or Order?: Aby Warburg's library of cultural history and its classification. *Knowledge organization*. 1995, vol. 22, issue 1, s. 23-29. ISSN 0943-7444.

FUCHS, Thomas: Was ist eine Forschungsbibliothek?. *BIS – Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen* 2012, č. 3, s. 148-151.

GARRETT, Jeffrey. Redefining Order in the German Library. *Eighteenth-Century Studies*. Fall 1999, vol. 33, no. 1, s. 103-123.

GINZBURG, Carlo. Morelli, Freud and Sherlock Holmes. Clues and Scientific Method. *History Workshop*. 1980, č. 9, s. 5-36.

GOMBRICH, Ernst H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography, with a Memoir on the History of the Library by Fritz Saxl*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1986. 376 s. ISBN 0-226-30222-9.

GOMBRICH, Ernst H. Aby Warburg 1866-1929. In: WARBURG, Aby. *Aby Warburg - von Michelangelo bis zu den Puebloindianern*. Kulturforum Warburg (Hrsg.). Mit Beitr. von Ernest H. Gombrich. Warburg: Hermes, 1991. ISBN 3-922032-16-8.

GUIDI, Benedetta Cestelli. The Correspondence between Franz Boas and Aby Warburg. *Res. Anthropology and Aesthetics* 52, Fall 2007, s. 221-230.

HUIZINGA, Johan. *Homo ludens: o původu kultury ve hře*. Překlad Jaroslav Vácha. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1971. 226 s. Ypsilon; sv. 13.

CHERNOW, Ron. *The Warburgs: A Family Saga*. 1st pub. London: Chatto and Windus, 1993. xvii, 820 s. ISBN 0-7011-3839-4.

JENKINS, Jennifer. *Provincial Modernity: Local Culture and Liberal Politics in Fin-de-Siecle Hamburg*. Ithaca. NY: Cornell University Press, 2003.

JESINGHAUSEN-LAUSTER, Martin. *Die Suche nach der symbolischen Form: der Kreis um die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*. Baden-Baden: Valentin Koerner, 1985. 364 s. Saecula spiritualia, Bd. 13. ISBN 3-87320-413-4.

JOHANIDESOVÁ, Tereza. *Historie a koncepce knihovny Warburgova institutu v Londýně: bibliografický soupis*. Ústav informačních studií a knihovnictví, Praha 2014.

KISTANOVÁ, Marta. *Volně přístupný fond Národní technické knihovny v praxi*. Praha, 2010. 100 s., 5 s. příl. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2001. Vedoucí diplomové práce Radka Římanová.

KLING, Naomi Reed. *Maps of Medieval Thought: The Hereford Paradigm*. Woodbridge: Boydell Press, 2001. ISBN 978-0-85115-937-9.

KNOCHE, Michael. Die Forschungsbibliothek. *Bibliothek: Forschung und Praxis*, 1993, vol. 17, nr. 3, s. 291-300. ISSN 0341-4183.

KONEČNÝ, Lubomír. Aby Warburg. In: *Umění XVII*, 1970, č. 6, s. 594-607.

KREJČÍ, Marek. Archivy sociální paměti Aby Warburga jako příspěvek k diskusi o organizaci vědecké práce. In: PIORECKÁ, Kateřina, ed. a NAVRÁTIL, Ivo, ed. *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách: referáty z vědecké konference konané ve dnech 15.-16. dubna 2011 na Malé Skále*. 2. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2011, s. 189-194. ISBN 978-80-86254-22-7.

KURIG, HANS a Uwe PETERSEN. *Aby Warburg und das Johanneum Hamburg*. Hamburg: Gesellschaft der Bücherfreunde, 1991.

LANDAUER, Carl H. *The Survival of Antiquity: The German Years of the Warburg Institute*. PhD diss., Yale University, 1984.

LAVIN, Irving. *Rememberance on the Occasion of the Re-opening of the Warburg House, Hamburg, April 20, 1995*. [cit. 2016-06-14]. Dostupné z: https://publications.ias.edu/sites/default/files/Lavin_OP_HamburgWarburgStiftung_1995.pdf.

LEVINE, Emily J. *Dreamland of humanists: Warburg, Cassirer, Panofsky, and the Hamburg School*. Chicago: University of Chicago Press, 2013. ISBN 978-0-226-06168-9.

LEYH, G. Das Dogma von der systematischen Aufstellung. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Juni 1912, Band 29, Heft 6, s. 241-259.

LEYH, G. Das Dogma von der systematischen Aufstellung. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Juni 1912, Band 30, Heft 3, s. 97-136.

LUX, Claudia. The German Library System: structure and new developments [online]. *IFLA Journal* 2003, č. 2, s. 114-118. Dostupné z: <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/aw/2003/ifla/vortraege/iv/ifla69/article-lux.pdf>.

MACK, John. *The Art of Small Things*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2007. ISBN 978-0-674-02693-3.

MACO, Robert. K pojmu symbolickej formy u E. Cassirera. *Filozofia: časopis Filozofického ústavu SAV*. 2001, roč. 56, č. 1, s. 25-41. ISSN 0046-385X.

MACHÁČKOVÁ, Tereza. Možnosti uspořádání fondu v Národní technické knihovně ČR. *Ikaros* [online]. 2006, ročník 10, číslo 1 [cit. 2016-07-17]. urn:nbn:cz:ik-12000. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/12000>

MACHÁČKOVÁ, Tereza. Třídění Kongresové knihovny. *Ikaros* [online]. 2007, ročník 11, číslo 6 [cit. 2016-07-09]. urn:nbn:cz:ik-12562. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/12562>

MANGUEL, Alberto. Knihovna jako mysl. In: Alberto MANGUEL. *Knihovna v noci*. 1. vyd. Brno: Host, 2009, s. 177-191. ISBN 978-80-7294-336-4.

MAZZUCCO, Katia. Images on the move: some notes on the Bibliothek Warburg Bildersammlung (Hamburg) and the Warburg Institute Photographic Collection (London). *Art libraries journal* 2013, vol. 38, issue 4. ISSN 0307-4722.

MAZZUCCO, Katia. The work of Ernst H. Gombrich on the Aby M. Warburg fragments. In: *Journal of art historiography* 2011, č. 5. [cit. 9.11.2014]. Dostupné z: <https://arthistoriography.files.wordpress.com/2011/12/mazzucco-gombrich.pdf>

MCEWAN, Dorothea. Mapping the Trade Routes of the Mind: The Warburg Institute. In: TIMMS, E. a J. HUGHES. *Intellectual Migration and Cultural Transformation*. Wien: Springer, 2003, s. 37-50.

MCEWAN, Dorothea. „The Enemy of Hypothesis“: Fritz Saxl as Acting Director of the Bibliothek Warburg. *The Leo Back Institute Yearbook*. 2012, vol. 49, issue 1, s. 75-86. ISSN 0075-8744.

MCEWAN, Dorothea. „Wanderstrassen der Kultur“: Die Aby Warburg – Fritz Saxl Korrespondenz 1920 bis 1929. München: Dölling und Galitz Verlag, 2004. 252 s. ISBN 3-930802-79-1.

MINTER, Catherine. „Liberating Responsibility to Think for Oneself.“ The Warburg Institute Library Classification. In: *Knowledge Organization*, 2008, No. 4, Vol. 35, s. 192-208.

MINTER, Catherine. The Classification of Libraries and the Image of the Librarian in Nineteenth and Early Twentieth-Century Germany. In: *Library and Information History*, vol. 25, No. 1, March, 2009, s. 3-19.

MEŻYŃSKI, Andrzej: Research Libraries in Poland in Search of Identity, *Przegląd biblioteczny* 2005, č. 3. Dostupné z: http://www.sbp.pl/library_review/full_text/?cid=6190

MOLBECH, Christian. *Über Bibliothekswissenschaft oder Einrichtung und Verwaltung öffentlicher Bibliotheken*. Leipzig: J. Chinrichs, 1833.

OLSON, Michael P. *The Odyssey of a German National Library: a short history of the Bayerische Staatsbibliothek, the Staatsbibliothek zu Berlin, the Deutsche Bücherei, and the Deutsche Bibliothek*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1996. vii, 122 s. Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen; Bd. 36. ISBN 3-447-03648-6.

PAPÍK, Richard. Rešeršní strategie a rešeršní služby II.: Vyhledávání informací v elektronických informačních zdrojích z hlediska používaných termínů. *Duha* [online]. 2014, roč. 28, č. 1 [cit. 2016-07-16]. Dostupný z WWW: <<http://duha.mzk.cz/clanky/resersni-strategie-resersni-sluzby-ii-vyhledavani-informaci-v-elektronickyh-informacnich-zdr>>. ISSN 1804-4255

RAMPLEY, Matthew. *The remembrance of things past: on Aby M. Warburg and Walter Benjamin*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2000. 138 s. Gratia: Bamberger Schriften zur Renaissanceforschung, 35. ISBN 3-447-04299-0..

RÖSSLEROVÁ, Klára, Jan Kamenický a Markéta Tůmová. *Knihovna Filozofické fakulty UK: Knihovny FF UK, díl. 1* [online]. Praha: FF UK 2016. [cit. 2016-07-22]. Dostupné z: <http://www.ff.cuni.cz/2015/05/knihovna-ff-uk-prvni-dil-serialu-fakultnich-knihovnach>.

SAXL, Fritz. The History of Warburg's Library (1886-1944). In: GOMBRICH, E. H. *Aby Warburg: An Intellectual Biography, with a Memoir on the History of the Library by Fritz Saxl*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1986, s. 325-338.

SBRILLI, Antonella. Computerization, digitization and the internet. In: RAMPLEY, Matthew, ed. *Art History and Visual Studies in Europe. The Transnational Discourses and National Frameworks*. Leiden: Brill, 2012, s. 135-150. ISBN 978-90—04-21877-2.

SCHÄFER, Hans-Michael. *Die Kultur wissenschaftliche Bibliothek Warburg: eschichte und Persönlichkeiten der Bibliothek Warburg mit erücksichtigung der Bibliothekslandschaft und der Stadtsituation der Freien und Hansestadt Hamburg zu Beginn des 20. Jahrhunderts*. Berlin: Logos, 2003. 413 s. Berliner Arbeiten zur Bibliothekswissenschaft, Bd. 11. ISBN 978-3-8325-0074-0.

SCHÄFER, Hans-Michael. „Warum baut ein Privatmann eine Bibliothek?“. Die Bibliothek Warburg inmitten der preußisch dominierten Bibliothekslandschaft zu Beginn des 20. Jahrhunderts. In: HACKER, Gerhard, a Torsten SEELA, ed. *Bibliothek leben: das deutsche Bibliothekswesen als Aufgabe für Wissenschaft und Politik: Festschrift für Engelbert Plassmann zum 70. Geburtstag*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2005. s. 13-23. ISBN 3-447-05101-9.

SCHRETTINGER, Martin. *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothekswissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekärs, in wissenschaftlicher Form abgefaßt*, Bd. 1. Heft 1. München: Selbstverl., 1808.

SKLENÁK, Vilém. Hypertext. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-07-21]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000617&local_base=KTD.

SETTIS, Salvatore: Warburgas continuatus: description d'une bibliothèque. In: Marc BARATIN a Jacob CHRISTIAN. *Le pouvoir des bibliothèques: la mémoire des livres en Occident*. Paris: Albin Michel, 1996, s. 141-163. ISBN 2-226-07901-7.

School of Advanced Study: University of London pleased with court's decision regarding the Warburg Institute. [online]. London: School of Advanced Study, 2016 [cit. 24.7.2016]. Dostupné z: <http://www.sas.ac.uk/about-us/news/university-london-pleased-court-s-decision-regarding-warburg-institute>.

SODOMKOVÁ, Jana. Odborná knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002005&local_base=KTD

SODOMKOVÁ, Jana. Vědecká knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002027&local_base=KTD.

STOCKHAUSEN, Tilmann von. *Die Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg: Architektur, Einrichtung und Organisation*. Hamburg: Dölling und Galitz, 1992. 245 s. ISBN 3-926174-49-8.

ŠEVČÍKOVÁ, Barbora a Linda SKOLKOVÁ. Možnosti stavění volně přístupného knihovního fondu podle hesel z PSH. *Knihovny současnosti 2006: sborník z 14. konference, konané ve dnech 12.-14. září 2016 v Seči u Chrudimi*. Brno: Sdružení knihoven ČR, s. 349. ISBN 80-86249-41-7. Dostupné též z: http://old.stk.cz/sec/Sevcikova_Skokova_Sec.pdf

TAYLOR, Paul. Henri Frankfort, Aby Warburg and „Mythopoeic Thought“. In: *Journal of Art Historiography*5, 2011. [cit. 23.12.2011]. Dostupné z: <http://arthistoriography.files.wordpress.com/2011/12/taylor-mythopoeic-jah-2.pdf>

The Warburg Institute [online]. London: University of London, School of Advanced Study. © 2014 [cit. 2014-02-16]. Dostupný z: <http://warburg.sas.ac.uk>.

ULBRECHT, Siegfried. 2006a. Stručný přehled dějin a organizace německého knihovnictví, 2. část. *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 11, s. 368-369. ISSN 0011-2321.

ULBRECHT, Siegfried. 2006b. Stručný přehled dějin a organizace německého knihovnictví, 1. část. *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 10, s. 321-323. ISSN 0011-2321.

VILLHAUER, Bernd. *Aby Warburgs Theorie der Kultur: Detail und Sinnhorizont*. Berlin: Akademie Verlag, 2002. ISBN 3-05-003658-3.

WARBURG, Aby. *Tagebuch der Kulturwissenschaftlichen Bibliothek Warburg, mit Einträgen von Gertrud Bing und Fritz Saxl*. Hg. von Karen MICHELS und Charlotte SCHOELL-GLASS. Berlin: Akademie Verlag, 2001. 681 s. ISBN 3-05-003409-2.

WARBURG, Aby. *The Renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the European Renaissance*. Translated by David Britt. Los Angeles: GettyResearch Institute for the History of Art and Humanities, 1999. ISBN 978-0-89236-537-1.

WARBURG, Aby, JOHNSON, Christopher a Claudia WEDEPOHL. From the Arsenal to the Laboratory. In: *West 86 th*, vol. 19, no. 1, 2012, s. 106-124.

WARBURG, Eric M.: The Transfer of the Warburg Institute to England in 1933. In: *The Warburg Institute Annual Report 1952-1953* [cit. 2016-04-06]. Dostupné rovněž z: <http://warburg.sas.ac.uk/home/aboutthewarburginstitute/history/migration/>

WHITAKER, Graham. A Moment in Time. From the Digital Record of a Migrating Library. In: Kilton, T. D. and C. Birkhead, ed. *Migrations in Society, Culture and the Library: WESS European Conference, 22-26 March 2004*, s. 216-232, Paris, France. Rovněž dostupné z:

WIND, Edgar. The Warburg Institute Classification Scheme. *The Library Association Record*. May 1935, no. 5, s. 193-195.

WOOD, Christopher S. Dromenon. *Common Knowledge*. Winter 2012, vol. 18, issue 1, s. 106-116. ISSN 0961-754X.

Korespondence uložená v Archivu Warburgova institutu (WIA)¹⁶⁶

1. Adolf Goldschmidt Aby Warburgovi, 16.1.1906. Ref No: WIA GC/2127.
2. Aby Warburg Alfredu Dorenovi, [1910]. Ref No: WIA GC/3633.
3. Aby Warburg Werneru von Melle, 24.12.1917. Ref No: WIA GC/7639.
4. Aby Warburg Komisariátu pro přiděl uhlí, 21.9.1920. Ref No: WIA GC/31404.
5. Fritz Saxl Aby Warburgovi, 23.9.1922. Ref No: WIA GC/13925.
6. Aby Warburg Jamesi Loebovi, 22.1.1925. Ref No: WIA GC/16310.
7. Aby Warburg Jamesi Loebovi, 31.8.1926. Ref No: WIA GC/17741.

¹⁶⁶ Podrobnější informace a abstrakty k jednotlivým dopisům v angličtině jsou dostupné na stránkách databáze Archivu Warburgova ústavu zde: <http://calmview.warburg.sas.ac.uk/CalmView/Default.aspx?>